
LUDWIG VON MISES

Ο Οικονομικός Υπολογισμός στη Σοσιαλιστική Κοινότητα

Economic Calculation in the Socialist Commonwealth

Μετάφραση: Πραξεολόγος - Αθήνα, 2026

Published under a CC BY Attribution Only 4.0 License

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Περιεχόμενα

Εισαγωγή Μεταφραστή	4
Το δικαίωμα να αποφασίζεις και η δυνατότητα να υπολογίζεις	4
Γιατί η τεχνική γνώση δεν αρκεί	4
Η ιδιοκτησία ως προϋπόθεση υπολογισμού	5
Το δοκίμιο που άλλαξε τους όρους της διαμάχης	6
Μετά τον εικοστό αιώνα	6
Πρόλογος	8
Εισαγωγή στην έκδοση του 1990	11
Εισαγωγή του Ludwig von Mises (1920)	14
1. Η διανομή των καταναλωτικών αγαθών στη σοσιαλιστική κοινότητα	15
2. Η φύση του οικονομικού υπολογισμού	19
3. Ο Οικονομικός Υπολογισμός στη Σοσιαλιστική Κοινότητα	27
4. Ευθύνη και πρωτοβουλία στις κοινοτικές επιχειρήσεις	31
5. Οι πιο πρόσφατες σοσιαλιστικές θεωρίες και το πρόβλημα του οικονομικού υπολογισμού	35
Συμπέρασμα	39
Υστερόγραφο: Γιατί μια σοσιαλιστική οικονομία είναι «αδύνατη»	41
Η θέση του Mises	41
Το επιχείρημα του υπολογισμού	41
Ο Mises έναντι των οπαδών του Hayek	45
Πέρα από τον σοσιαλισμό	49
Συμπέρασμα	51
Σημειώσεις	53
Εισαγωγή Μεταφραστή	53
Εισαγωγή στην έκδοση του 1990	53

Εισαγωγή του Ludwig von Mises (1920)	53
2. Η φύση του οικονομικού υπολογισμού	53
3. Ο Οικονομικός Υπολογισμός στη Σοσιαλιστική Κοινότητα	54
4. Ευθύνη και πρωτοβουλία στις κοινοτικές επιχειρήσεις	54
5. Οι πιο πρόσφατες σοσιαλιστικές θεωρίες και το πρόβλημα του οικονομικού υπολογισμού	55
Συμπέρασμα	55

Εισαγωγή Μεταφραστική

Το δικαίωμα να αποφασίζεις και η δυνατότητα να υπολογίζεις

Μια κυβέρνηση μπορεί να διατάξει την κατασκευή ενός εργοστασίου. Μπορεί να συγκεντρώσει εργάτες, να δεσμεύσει πρώτες ύλες, να ορίσει ποσοτικούς στόχους και να τιμωρήσει όσους δεν τους επιτυγχάνουν. Μπορεί, όμως, να γνωρίζει αν το εργοστάσιο άξιζε να κατασκευαστεί; Αν ο χάλυβας, η ενέργεια, η εργασία και ο χρόνος που απορρόφησε θα εξυπηρετούσαν σημαντικότερες ανάγκες κάπου αλλού; Αν η επιτυχία του σχεδίου της αποτελεί πραγματική δημιουργία πλούτου ή απλώς μια δαπανηρή μετατόπιση πόρων;

Αυτό είναι το ερώτημα που δίνει στο σύντομο δοκίμιο του Ludwig von Mises τη δυσανάλογα μεγάλη θέση του στην ιστορία της οικονομικής σκέψης. Δεν αφορά πρωτίστως το ποιος έχει την εξουσία να αποφασίζει. Αφορά το πώς μπορεί οποιοσδήποτε να διακρίνει μια οικονομικά εύλογη απόφαση από μια σπατάλη.

Όταν ο *Οικονομικός Υπολογισμός στη Σοσιαλιστική Κοινότητα* δημοσιεύθηκε το 1920, με τον γερμανικό τίτλο *Die Wirtschaftsrechnung im sozialistischen Gemeinwesen*, η Ευρώπη βρισκόταν ακόμη μέσα στις αναταράξεις του πολέμου, των επαναστάσεων και της κατάρρευσης αυτοκρατοριών. Η κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής δεν ήταν πλέον μόνο πρόγραμμα ενός μελλοντικού κόσμου· είχε γίνει άμεσο πολιτικό εγχείρημα. Ο Mises παρενέβη ακριβώς σε αυτή τη στιγμή, ζητώντας από τους υποστηρικτές της να εξηγήσουν όχι πώς θα καταλάμβαναν την οικονομική εξουσία, αλλά πώς θα την ασκούσαν ορθολογικά. Η αγγλική μετάφραση του δοκιμίου εντάχθηκε το 1935 στον συλλογικό τόμο *Collectivist Economic Planning*, υπό την επιμέλεια του Friedrich A. Hayek, διευρύνοντας τη διεθνή απήχυσή του.¹

Η πρόκληση ήταν απλή στη διατύπωση και ριζική στις συνέπειές της: **η κατάργηση της αγοράς των μέσων παραγωγής καταργεί και τη διαδικασία που παράγει τις τιμές οι οποίες καθιστούν δυνατό τον οικονομικό υπολογισμό.**

Γιατί η τεχνική γνώση δεν αρκεί

Ο Mises δεν ξεκινά από την υπόθεση ότι οι σχεδιαστές είναι ανίκανοι, διεφθαρμένοι ή αδιάφοροι. Το κεντρικό του επιχείρημα παραμένει ακόμη και αν παραχωρήσουμε στους διοικούντες ευσυνειδησία, τεχνική κατάρτιση και ειλικρινή επιθυμία να υπηρετήσουν την κοινωνία. Η καλή πρόθεση δεν προσφέρει από μόνη της κριτήριο επιλογής μεταξύ ανταγωνιστικών χρήσεων των ίδιων σπάνιων μέσων.

Ένας μηχανικός μπορεί να υπολογίσει πόσοι τόνοι χάλυβα απαιτούνται για μια γέφυρα. Δεν μπορεί, μόνο με αυτόν τον υπολογισμό, να αποφασίσει αν πρέπει να κατασκευαστεί η γέφυρα αντί για ένα νοσοκομείο, μια σιδηροδρομική γραμμή ή νέες κατοικίες. Η τεχνική απαντά στο ερώτημα πώς

μπορεί να επιτευχθεί ένα αποτέλεσμα. Η οικονομική επιστήμη πρέπει επιπλέον να εξετάσει τι εγκαταλείπουμε για να το επιτύχουμε.

Στις απλές συνθήκες ενός αυτόνομου νοικοκυριού, οι εναλλακτικές αυτές μπορούν ενίοτε να γίνουν αντιληπτές άμεσα. Στην ανεπτυγμένη παραγωγή, όμως, παρεμβάλλονται αναρίθμητα ενδιάμεσα αγαθά, διαφορετικές ποιότητες εργασίας, εξειδικευμένα μηχανήματα και διαδικασίες που εκτείνονται στον χρόνο. Οι φυσικές ποσότητες δεν προσφέρουν από μόνες τους έναν κοινό οικονομικό παρονομαστή. Δεν μπορούμε να αθροίσουμε ώρες εργασίας, τόνους σιδήρου και εκτάσεις γης και να συμπεράνουμε, μόνο από το άθροισμα, ποιο σχέδιο υπηρετεί καλύτερα τις ανθρώπινες ανάγκες.

Εδώ βρίσκεται η λειτουργία του χρηματικού υπολογισμού. Οι τιμές που διαμορφώνονται μέσα από τις ανταλλαγές επιτρέπουν στους επιχειρηματίες να συγκρίνουν αναμενόμενα έσοδα και κόστος, να εκτιμούν εναλλακτικά σχέδια και να ελέγχουν εκ των υστέρων τα αποτελέσματά τους. Δεν εξαλείφουν την αβεβαιότητα ούτε εγγυώνται την επιτυχία. Καθιστούν, όμως, δυνατή μια πειθαρχημένη οικονομική κρίση εκεί όπου διαφορετικά θα υπήρχαν μόνο τεχνικές περιγραφές και διοικητικές αποφάσεις.²

Η διάκριση έχει σημασία: για τον Mises, το χρήμα δεν μετρά την υποκειμενική αξία όπως ο χάρακας μετρά το μήκος. Οι άνθρωποι αξιολογούν· οι συναλλαγές τους διαμορφώνουν τιμές· και οι τιμές επιτρέπουν υπολογισμούς. Ούτε η ανθρώπινη ευτυχία ούτε η αξιοπρέπεια, η ομορφιά ή η τιμή εξαντλούνται σε χρηματικά μεγέθη. Το ίδιο το δοκίμιο επιμένει στα όρια του χρηματικού υπολογισμού. Η υπεράσπισή του δεν είναι η αναγωγή όλων των αξιών στο χρήμα, αλλά η αναγνώριση του ιδιαίτερου έργου που μόνο αυτός μπορεί να επιτελέσει.

Η ιδιοκτησία ως προϋπόθεση υπολογισμού

Στη συλλογιστική του βιβλίου, η ιδιωτική ιδιοκτησία δεν εμφανίζεται απλώς ως πηγή κινήτρων ή ως ηθικό δικαίωμα. Εμφανίζεται επίσης ως θεσμική προϋπόθεση για την ανταλλαγή των μέσων παραγωγής και, συνεπώς, για τη διαμόρφωση των χρηματικών τιμών τους.

Αν όλα τα μέσα παραγωγής ανήκουν σε έναν ενιαίο φορέα, η μεταφορά άνθρακα από ένα ορυχείο σε ένα χαλυβουργείο δεν αποτελεί ανταλλαγή μεταξύ ανεξάρτητων ιδιοκτητών. Αποτελεί εσωτερική μετακίνηση. Μπορεί να συνοδευτεί από μια λογιστική εγγραφή, αλλά η εγγραφή δεν αποκτά αυτομάτως το οικονομικό περιεχόμενο μιας τιμής που προκύπτει από ανταγωνιστικές προσφορές.

Γι' αυτό και η ύπαρξη χρήματος ή αγοράς καταναλωτικών αγαθών δεν αρκεί για να απαντηθεί η ένσταση. Ο Mises παραχωρεί ρητά ότι οι καταναλωτές μπορούν να ανταλλάσσουν τα αγαθά που τους διανέμονται. Το κρίσιμο κενό βρίσκεται αλλού: στην αποτίμηση των μέσων με τα οποία αυτά τα αγαθά παράγονται.

Ανάλογα, η εσωτερική οργάνωση μιας μεγάλης ιδιωτικής επιχείρησης δεν αποτελεί, για εκείνον, απόδειξη ότι ολόκληρη η κοινωνία μπορεί να διευθυνθεί σαν ένα εργοστάσιο. Η επιχείρηση καταρτίζει τους λογαριασμούς της μέσα σε ένα ευρύτερο σύστημα αγορών. Χρησιμοποιεί τιμές που δεν δημιουργούνται αποκλειστικά από τη δική της διοικητική βούληση. Η αναλογία παύει να λειτουργεί όταν η εξωτερική αυτή βάση εξαφανιστεί.³

Υπό αυτό το πρίσμα πρέπει να διαβαστεί και η περίφημη θέση περί του «αδυνάτου» της σοσιαλιστικής οικονομίας. Δεν σημαίνει ότι ένα κράτος δεν μπορεί να επιβάλει εργασία, να παράγει αγαθά ή να διατηρήσει επί μακρόν έναν μηχανισμό εξουσίας. Σημαίνει ότι, υπό τις προϋποθέσεις της πλήρους κοινωνικοποίησης που εξετάζει το δοκίμιο, δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί ο χρηματικός οικονομικός υπολογισμός τον οποίο ο Mises θεωρεί απαραίτητο για την ορθολογική καθοδήγηση μιας σύνθετης παραγωγής. Η παραγωγική δραστηριότητα μπορεί να συνεχίζεται· εκείνο που χάνεται είναι η δυνατότητα να ελέγχεται οικονομικά η κατεύθυνσή της.

Το δοκίμιο που άλλαξε τους όρους της διαμάχης

Η ιστορική επίδραση του έργου δεν περιορίζεται στους οικονομολόγους που αποδέχθηκαν το συμπέρασμά του. Ο Mises ανάγκασε και τους αντιπάλους του να αντιμετωπίσουν ένα πρόβλημα που δεν μπορούσε πλέον να παρακαμφθεί με την επίκληση της ισότητας, της επιστημονικής οργάνωσης ή της κοινωνικής αλληλεγγύης.

Η διαμάχη για τον σοσιαλιστικό υπολογισμό έγινε έτσι μία από τις σημαντικές θεωρητικές αντιπαραθέσεις του Μεσοπολέμου. Ο Oskar Lange, στις παρεμβάσεις του το 1936–1937, πρότεινε ένα σύστημα διοικητικά καθοριζόμενων τιμών που θα αναπροσαρμόζονταν με τη μέθοδο της δοκιμής και του σφάλματος. Οι διοικούντες τις επιχειρήσεις θα ακολουθούσαν κανόνες ελαχιστοποίησης του κόστους και εξίσωσης του οριακού κόστους με την τιμή. Η αγορά δεν θα διατηρούνταν ακέραιη· ορισμένες λειτουργίες της θα επιχειρούνταν να αναπαράχθούν διοικητικά.

Ο ίδιος ο Lange αναγνώρισε το μέγεθος της πρόκλησης με τη διάσημη πρότασή του να τοποθετηθεί άγαλμα του Mises στη μεγάλη αίθουσα του αρμόδιου σοσιαλιστικού υπουργείου. Η ειρωνεία περιείχε μια ουσιαστική παραδοχή: ο αντίπαλος είχε υποχρεώσει τη σοσιαλιστική θεωρία να διατυπώσει μια απάντηση.⁴

Ο Hayek ανέπτυξε μια συγγενή, αλλά διακριτή, προβληματική: πώς αξιοποιείται η γνώση που είναι διάσπαρτη μεταξύ ατόμων και αφορά συγκεκριμένες περιστάσεις χρόνου και τόπου; Στο δοκίμιό του «The Use of Knowledge in Society» του 1945, το σύστημα τιμών παρουσιάζεται ως μηχανισμός συντονισμού ανθρώπων που κανένας τους δεν γνωρίζει το σύνολο.⁵ Η σχέση αυτής της προσέγγισης με το επιχείρημα του Mises παραμένει αντικείμενο ερμηνευτικής συζήτησης. Άλλοι τονίζουν τη συμπληρωματικότητά τους· άλλοι, όπως ο Joseph T. Salerno στο υστερόγραφο του παρόντος τόμου, επιμένουν στη διαφορά μεταξύ του προβλήματος της γνώσης και του προβλήματος του υπολογισμού.

Η προσεκτική ανάγνωση οφείλει να διατηρεί αυτή τη διάκριση. Το κείμενο του 1920, οι αποτιμήσεις του 1990 και οι μεταγενέστερες εφαρμογές του επιχειρήματος ανήκουν στην ίδια συζήτηση, αλλά δεν αποτελούν μία και την αυτή φωνή.

Μετά τον εικοστό αιώνα

Η κρίση και η κατάρρευση των καθεστώτων κεντρικού σχεδιασμού έδωσαν νέα βαρύτητα στην προειδοποίηση του Mises. Ακόμη και ο Robert Heilbroner, επί μακρόν προσηλωμένος στον σοσιαλισμό, αναγνώρισε εκ των υστέρων τη διορατικότητα των επικριτών του σχεδιασμού, μολονότι

έδωσε τη δική του ερμηνεία για τους μηχανισμούς της αποτυχίας.⁶ Η ιστορία, ωστόσο, δεν είναι εργαστηριακή απόδειξη ενός και μόνο θεωρήματος. Τα συγκεκριμένα καθεστώτα συνδύαζαν τον σχεδιασμό με διεθνείς συναλλαγές, άτυπες αγορές, πολιτικό καταναγκασμό και ποικίλους θεσμικούς συμβιβασμούς. Η αξία του δοκιμίου δεν χρειάζεται να στηριχθεί στην απλουστευτική εξίσωση κάθε ιστορικής αποτυχίας με μία αποκλειστική αιτία.

Ούτε εξαντλείται στο παρελθόν. Η σημερινή υπόσχεση ότι τεράστιες βάσεις δεδομένων και ισχυρότεροι υπολογιστές θα επιλύσουν το πρόβλημα του σχεδιασμού επαναφέρει, σε νέα μορφή, μια παλιά διάκριση. Η αύξηση της υπολογιστικής ισχύος μπορεί να επιταχύνει εντυπωσιακά την επίλυση ενός δεδομένου προβλήματος. Δεν απαντά από μόνη της στο ερώτημα πώς προκύπτουν οι οικονομικά σημαντικές αποτιμήσεις, πώς επιλέγονται οι σκοποί και πώς διορθώνονται τα σφάλματα όταν οι συνθήκες μεταβάλλονται. Η τεχνολογική απάντηση οφείλει να συναντήσει το θεσμικό επιχείρημα, όχι απλώς να το προσπεράσει.

Αυτός είναι και ο καλύτερος τρόπος να προσεγγίσει κανείς το βιβλίο: όχι ως συλλογή συνθημάτων υπέρ της αγοράς ούτε ως αυτόματη ετυμηγορία για κάθε επιμέρους κρατική πολιτική, αλλά ως αυστηρή εξέταση των προϋποθέσεων της οικονομικής επιλογής.

Ο αναγνώστης δεν χρειάζεται να συμφωνήσει με κάθε συμπέρασμα του Mises για να αναγνωρίσει τη δύναμη του ερωτήματός του. Χρειάζεται, όμως, να το αντιμετωπίσει. Διότι η εξουσία να δεσμεύεις πόρους δεν συνεπάγεται τη γνώση ότι τους χρησιμοποιείς καλά· η δυνατότητα να παράγεις κάτι δεν αποδεικνύει ότι άξιζε να το παραγάγεις· και η επίτευξη ενός στόχου δεν αποκαλύπτει από μόνη της το κόστος όσων εγκαταλείφθηκαν.

Το βαθύτερο θέμα αυτού του βιβλίου είναι η απόσταση ανάμεσα στη βούληση να οργανώσεις έναν καλύτερο κόσμο και στη δυνατότητα να γνωρίζεις αν πράγματι τον οικοδομείς.

Πραξεολόγος

Πρόλογος

Ο εικοστός αιώνας γνώρισε την έναρξη, την εξέλιξη και το τέλος του τραγικότερου πειράματος στην ανθρώπινη ιστορία: του σοσιαλισμού. Το πείραμα προκάλεσε τεράστιες απώλειες ανθρώπινων ζωών, την καταστροφή οικονομιών που θα μπορούσαν να είναι πλούσιες και κολοσσιαίες οικολογικές καταστροφές. Το πείραμα τελείωσε, αλλά ο όλεθρος που άφησε πίσω του θα επηρεάζει τη ζωή και την υγεία των επερχόμενων γενεών.

Η πραγματική τραγωδία αυτού του πειράματος είναι ότι ο Ludwig von Mises και οι οπαδοί του — ορισμένα από τα κορυφαία πνεύματα της οικονομικής επιστήμης αυτού του αιώνα— είχαν αποκαλύψει την αλήθεια για τον σοσιαλισμό ήδη το 1920, κι όμως οι προειδοποιήσεις τους δεν εισακούστηκαν.

Στο δοκίμιο αυτό, «Ο Οικονομικός Υπολογισμός στη Σοσιαλιστική Κοινότητα», ο Mises εξετάζει τους πλέον θεμελιώδεις ισχυρισμούς του μαρξισμού. Εξετάζοντάς τους, αποκαλύπτει ότι ο σοσιαλισμός είναι ένα ουτοπικό σχέδιο, παράλογο, αντιοικονομικό και ανεφάρμοστο στον ίδιο του τον πυρήνα. Είναι «αδύνατος» και αναπόφευκτα αποτυγχάνει, επειδή στερείται οικονομικής λογικής· δεν παρέχει κανένα μέσο για τη θεμελίωση του οικονομικού υπολογισμού σε οποιαδήποτε αντικειμενική βάση και, επομένως, κανέναν τρόπο να διατεθούν οι πόροι στις πιο παραγωγικές χρήσεις τους. Το 1920, ωστόσο, ο ενθουσιασμός για τον σοσιαλισμό ήταν τόσο έντονος, ιδίως μεταξύ των δυτικών διανοουμένων, ώστε οι επικριτές του Mises είτε δεν κατανόησαν είτε διαστρέβλωσαν σκόπιμα το σύντομο και διεισδυτικό αριστούργημά του.

Ωστόσο, η εφαρμογή του σοσιαλισμού στην πράξη κατέδειξε την πλήρη εγκυρότητα της ανάλυσής του. Ο σοσιαλισμός επιχείρησε να αντικαταστήσει δισεκατομμύρια ατομικές αποφάσεις, τις οποίες λάμβαναν οι κυρίαρχοι καταναλωτές στην αγορά, με τον «ορθολογικό οικονομικό σχεδιασμό» ορισμένων ολίγων, στους οποίους είχε δοθεί η εξουσία να καθορίζουν το ποιος, το τι, το πώς και το πότε της παραγωγής και της κατανάλωσης. Οδήγησε σε εκτεταμένες ελλείψεις, λιμοκτονία και μαζική απογοήτευση του πληθυσμού. Όταν η σοβιετική κυβέρνηση καθόριζε 22 εκατομμύρια τιμές, 460.000 μισθολογικούς συντελεστές και πάνω από 90 εκατομμύρια νόρμες εργασίας για 110 εκατομμύρια κρατικούς υπαλλήλους, το χάος και οι ελλείψεις ήταν το αναπόφευκτο αποτέλεσμα. Το σοσιαλιστικό κράτος κατέστρεψε την εργασιακή ηθική, στέρησε από τους ανθρώπους τις επιχειρηματικές ευκαιρίες και την πρωτοβουλία και οδήγησε στην ευρεία διάδοση μιας νοοτροπίας εξάρτησης από τις κρατικές παροχές.

Ο σοσιαλισμός γέννησε πολιτικά τέρατα όπως ο Stalin και ο Mao Tse-Tung και οδήγησε σε πρωτοφανή εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας σε όλα τα κομμουνιστικά κράτη. Η καταστροφή της Ρωσίας και της Καμπότζης, η ταπείνωση του κινεζικού λαού και των λαών της Ανατολικής Ευρώπης δεν αποτελούν «διαστρεβλώσεις του σοσιαλισμού», όπως θα ήθελαν να μας πείσουν οι υπερασπιστές αυτού του δόγματος: είναι αναπόφευκτες συνέπειες της καταστροφής της αγοράς, η οποία άρχισε με την απόπειρα να αντικατασταθούν οι οικονομικές αποφάσεις των ελεύθερων ατόμων από τη «σοφία των σχεδιαστών».

Ο πραγματικός χαρακτήρας της λεγόμενης κεντρικά σχεδιασμένης οικονομίας αποτυπώνεται εύστοχα σε ένα ευφυολόγημα που άκουσα πριν από αρκετά χρόνια από τον σοβιετικό οικονομολόγο Nikolai Fedorenko. Είπε ότι ένα πλήρως ισοσκελισμένο, ελεγμένο και λεπτομερές οικονομικό σχέδιο για το επόμενο έτος θα ήταν έτοιμο, με τη βοήθεια ηλεκτρονικών υπολογιστών, σε 30.000 χρόνια. Υπάρχουν εκατομμύρια παραλλαγές προϊόντων· υπάρχουν εκατοντάδες χιλιάδες επιχειρήσεις· είναι αναγκαίο να ληφθούν δισεκατομμύρια αποφάσεις για τις εισροές και τις εκροές· τα σχέδια πρέπει να καλύπτουν το εργατικό δυναμικό, τις προμήθειες υλικών, τους μισθούς, το κόστος, τις τιμές, τα «σχεδιασμένα κέρδη», τις επενδύσεις, τις μεταφορές, την αποθήκευση και τη διανομή. Οι αποφάσεις αυτές προέρχονται από διαφορετικά τμήματα της ιεραρχίας του σχεδιασμού. Κατά κανόνα, είναι ασύμβατες και αντιφατικές μεταξύ τους, επειδή αντανακλούν τα συγκρουόμενα συμφέροντα διαφορετικών στρωμάτων της γραφειοκρατίας. Επειδή το σχέδιο του επόμενου έτους πρέπει να είναι έτοιμο έως το επόμενο έτος, και όχι σε 29.999 χρόνια, αναπόφευκτα δεν είναι ούτε ισοσκελισμένο ούτε ορθολογικό. Και ο Mises απέδειξε ότι, χωρίς ιδιωτική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής, ακόμη και αν διέθεταν 30.000 χρόνια υπολογιστικού χρόνου, πάλι δεν θα μπορούσαν να κάνουν τον σοσιαλισμό να λειτουργήσει.

Οι υπερασπιστές του σοσιαλισμού βρέθηκαν σε θεωρητικό και πρακτικό αδιέξοδο μόλις κατέστρεψαν τον θεσμό της ιδιωτικής ιδιοκτησίας. Κατέφυγαν, λοιπόν, στην επινόηση τεχνητών σχημάτων. Στη σοβιετική οικονομία, το κέρδος σχεδιάζεται ως συνάρτηση του κόστους. Στις επιχειρήσεις δίνονται «αριθμητικοί δείκτες ελέγχου», οι οποίοι καθορίζουν τα «σχεδιασμένα κέρδη» ως ποσοστό του κόστους. Έτσι, όσο περισσότερα δαπανά κανείς, τόσο υψηλότερα είναι τα κέρδη του. Υπό συνθήκες μονοπώλησης κατά 100%, αυτό το απλό τέχνασμα κατέστρεψε ολοσχερώς τις οικονομίες της Σοβιετικής Ένωσης, της Ανατολικής Ευρώπης και άλλων «σοσιαλιστικών» κρατών, σε έκταση συγκρίσιμη μόνο με τις βαρβαρικές εισβολές στη Ρώμη.

Σήμερα, οι καταστροφικές συνέπειες της επιβολής της ουτοπίας στους δυστυχείς πληθυσμούς των κομμουνιστικών κρατών είναι σαφείς ακόμη και στους ηγέτες τους. Όπως προέβλεψε ο Mises, παρά τις «νεφελοκοκκινίες της φαντασίας τους», τα ψητά περιστέρια δεν πέταξαν στα στόματα των συντρόφων. Και, ακόμη και σύμφωνα με τις επίσημες σοβιετικές στατιστικές, 234 από τα 277 βασικά καταναλωτικά αγαθά που περιλαμβάνει η Κρατική Επιτροπή Στατιστικής της ΕΣΣΔ στο «καλάθι της αγοράς» του σοβιετικού λαού «απουσιάζουν» από το κρατικό σύστημα διανομής.

Κι όμως, οι δυτικοί υπέρμαχοι του σοσιαλισμού εξακολουθούν να επαναλαμβάνουν την ίδια παλιά επωδό για την αναγκαιότητα να περιοριστούν τα δικαιώματα ιδιοκτησίας και να αντικατασταθεί η αγορά από τη «σοφία» του ορθολογικού κεντρικού σχεδιασμού.

Το 1920, ο κόσμος αγνόησε ή απέρριψε την προειδοποίηση του Mises ότι «ο σοσιαλισμός είναι η κατάρρευση της ορθολογικής οικονομίας». Δεν έχουμε την πολυτέλεια να επαναλάβουμε σήμερα αυτό το σφάλμα. Πρέπει να παραμένουμε σε επαγρύπνηση απέναντι σε κάθε σχέδιο που θα μας παρέσυρε σε έναν νέο γύρο κρατικών πειραματισμών πάνω στους ανθρώπους και στην οικονομία.

«Η ιδιωτική ιδιοκτησία των υλικών συντελεστών παραγωγής», τόνιζε ο Mises, «δεν αποτελεί περιορισμό της ελευθερίας όλων των άλλων ανθρώπων να επιλέγουν ό,τι τους ταιριάζει. Είναι, αντιθέτως, το μέσο που εξασφαλίζει στον απλό άνθρωπο, υπό την ιδιότητά του ως αγοραστή, την κυριαρχία σε όλες τις οικονομικές υποθέσεις. Είναι το μέσο που παρακινεί τους πιο δραστήριους επιχειρηματίες ανθρώπους ενός έθνους να καταβάλουν κάθε δυνατή προσπάθεια στην υπηρεσία ολόκληρου του λαού».

Για χάρη της ελευθερίας και των επερχόμενων γενεών, δεν πρέπει ποτέ ξανά να λησμονήσουμε ή να αγνοήσουμε τις διεισδυτικές διαπιστώσεις αυτού του μεγάλου στοχαστή.

Yuri N. Maltsev

Ανώτερος επιστημονικός συνεργάτης, Διεθνές Κέντρο Αναπτυξιακής Πολιτικής·

Ινστιτούτο Ludwig von Mises·

και ανώτερος ερευνητής, Ινστιτούτο Οικονομικών,

Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ (1987–89)

Απρίλιος 1990

Εισαγωγή στην έκδοση του 1990

Η θεμελιώδης ανασκευή της σοσιαλιστικής οικονομικής θεωρίας από τον Ludwig von Mises, η οποία αναδημοσιεύεται εδώ, γράφτηκε πριν από εβδομήντα χρόνια, αποτελεί όμως περιγραφή του «υπαρκτού σοσιαλισμού» του σήμερα —ή, μάλλον, του χθες. Η θέση του Mises είναι ότι, σε μια σοσιαλιστική οικονομία, ο ορθολογικός οικονομικός υπολογισμός είναι αδύνατος· οι προσπάθειές της να κατανείμει αποδοτικά τους πόρους χωρίς ιδιωτική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής είναι καταδικασμένες να αποτύχουν. Η καταστροφική εμπειρία του Ανατολικού Συνασπισμού με τον σοσιαλισμό έδειξε στον κόσμο ότι ο Mises είχε δίκιο εξαρχής.

Στο άρθρο αυτό, ο Mises πραγματεύεται τον πλήρως ανεπτυγμένο σοσιαλισμό, όπου το κράτος είναι ο μοναδικός ιδιοκτήτης των μέσων παραγωγής. Μολονότι διατυπώθηκε πριν από τόσο καιρό, η περιγραφή του αποτυπώνει με μεγάλη ακρίβεια την οικονομική πραγματικότητα της Σοβιετικής Ένωσης από τα τέλη της δεκαετίας του είκοσι και της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης από τα τέλη της δεκαετίας του σαράντα έως, ουσιαστικά, σήμερα.

Στη σοσιαλιστική οικονομία που περιέγραψε ο Mises, τα καταναλωτικά αγαθά ζητούνται και ανταλλάσσονται ελεύθερα από άτομα με διαφορετικές προτιμήσεις. Μπορεί να υπάρχει χρήμα, αλλά μόνο εντός της περιορισμένης σφαίρας της αγοράς καταναλωτικών αγαθών. Στη σφαίρα της παραγωγής, ωστόσο, δεν υπάρχει ιδιωτική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής. Τα μέσα αυτά δεν ανταλλάσσονται και, κατά συνέπεια, είναι αδύνατον να διαμορφωθούν τιμές που να αντανακλούν τις πραγματικές συνθήκες. Εάν δεν υπάρχουν τιμές, δεν υπάρχει μέθοδος για την εξεύρεση του αποτελεσματικότερου συνδυασμού των συντελεστών παραγωγής.

Το πρωτοποριακό άρθρο του Mises έδωσε έναυσμα σε μια περίφημη διαμάχη για τον οικονομικό υπολογισμό υπό τον σοσιαλισμό. Ο Πολωνός οικονομολόγος Oskar Lange αμφισβήτησε τη θέση του Mises και επιχείρησε να δείξει ότι ο σοσιαλισμός μπορεί να λειτουργήσει με τη μέθοδο της «δοκιμής και του σφάλματος».¹ Στο υπόδειγμα του Lange, η οικονομία διαθέτει ελεύθερη αγορά καταναλωτικών αγαθών. Η σφαίρα της παραγωγής οργανώνεται σε επιχειρήσεις και κλάδους, ενώ υπάρχει ένα Κεντρικό Συμβούλιο Σχεδιασμού. Οι επικεφαλής των επιχειρήσεων υποχρεούνται να καταρτίζουν σχέδια παραγωγής με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που θα το έκαναν οι ιδιώτες επιχειρηματίες —με τρόπο που ελαχιστοποιεί το κόστος και εξισώνει το οριακό κόστος με την τιμή. Το Κεντρικό Συμβούλιο Σχεδιασμού καθορίζει τον ρυθμό επένδυσης, τον όγκο και τη διάρθρωση των δημόσιων αγαθών, καθώς και τις τιμές όλων των εισροών. Ο ρυθμός επένδυσης καθορίζεται με την εξίσωση της ζήτησης και της προσφοράς κεφαλαιουχικών αγαθών. Το Συμβούλιο αυξάνει τις τιμές όταν η ζήτηση δεν ικανοποιείται και τις μειώνει όταν η προσφορά είναι υπερβολικά μεγάλη.

Αν υποθέσουμε προς στιγμήν ότι αυτό θα λειτουργούσε, ανακύπτει το ερώτημα: γιατί είναι αυτή η μέθοδος καλύτερη από την πραγματική αγορά; Για τον Lange, υπήρχαν δύο πλεονεκτήματα. Πρώτον, το εισόδημα μπορεί να κατανέμεται πιο ισότιμα. Εφόσον δεν υπάρχει εισόδημα από κεφάλαιο, οι άνθρωποι αμείβονται ανάλογα με την εργασία που προσφέρουν. (Ορισμένοι ταλαντούχοι άνθρωποι λαμβάνουν πρόσθετο εισόδημα, το οποίο αποτελεί ένα είδος «προσόδου» από τις ιδιαίτερες δεξιότητές τους.) Δεύτερον, ο σοσιαλισμός επιτρέπει τον καλύτερο σχεδιασμό των μακροπρόθεσμων επενδύσεων. Οι επενδύσεις δεν θα καθοδηγούνται από τις βραχυπρόθεσμες

διακυμάνσεις των απόψεων σχετικά με τις μελλοντικές ευκαιρίες και, επομένως, θα συνεπάγονται λιγότερη σπατάλη και θα είναι πιο ορθολογικές. Όπως ο John Maynard Keynes και, αργότερα, ο Paul Samuelson, ο Lange θεωρούσε ότι, μολονότι η ελεύθερη αγορά μπορεί να παρέχει κατάλληλα σήματα για τις βραχυπρόθεσμες αποφάσεις παραγωγής, δεν παρέχει μακροπρόθεσμα σήματα για τις επενδύσεις.

Ο Lange χρησιμοποιούσε νεοκλασική, όχι μαρξιστική ορολογία. Μολονότι ήταν σοσιαλιστής εκ πεποιθήσεως, τον γοήτευαν η διανοητική πλευρά της οριακής οικονομικής θεωρίας και η δυνατότητα να δείξει, με αυτό το αναλυτικό οπλοστάσιο, ότι ο Mises έσφαλλε. Ο Lange θεωρούσε ότι η δυνατότητα υπολογισμού χωρίς πραγματική αγορά είχε καταδειχθεί θεωρητικά από τον Ιταλό οικονομολόγο Enrico Barone το 1908.² Ο Barone αναφερόταν σε ένα σύστημα γενικής ισορροπίας, λέγοντας ότι, εάν μπορούσαν να επιλυθούν τα συστήματα εξισώσεων, οι επιμέρους ισορροπίες των παραγωγών και των καταναλωτών θα μπορούσαν να προσδιοριστούν *ex ante*. Η θέση του Barone, ωστόσο, ήταν ότι κάτι τέτοιο είναι πρακτικά αδύνατον· επομένως, όπως και ο Mises, υποστήριζε την άποψη ότι ο σοσιαλισμός δεν μπορεί να λειτουργήσει αποδοτικά. Σκοπός του Lange ήταν να δείξει ότι τόσο ο Mises όσο και ο Barone έσφαλλαν —ο Mises, όμως, σε μεγαλύτερο βαθμό— και ότι ο υπολογισμός ήταν δυνατός τόσο θεωρητικά όσο και πρακτικά.

Ο Lange θεωρούσε ότι είχε επιτέλους επιλύσει τα προβλήματα του οικονομικού υπολογισμού υπό τον σοσιαλισμό, τα οποία είχε καταδείξει ο Mises στο δοκίμιό του «Ο Οικονομικός Υπολογισμός στη Σοσιαλιστική Κοινότητα». Σχετικά με αυτό, ο Lange έγραφε στο άρθρο του «Περί της οικονομικής θεωρίας του σοσιαλισμού»:

Οι σοσιαλιστές έχουν ασφαλώς βάσιμους λόγους να είναι ευγνώμονες στον καθηγητή Mises, τον μεγάλο advocatus diaboli της υπόθεσής τους. Διότι η ισχυρή πρόκληση που τους απηύθυνε ήταν εκείνη που ανάγκασε τους σοσιαλιστές να αναγνωρίσουν τη σημασία ενός επαρκούς συστήματος οικονομικής λογιστικής για την καθοδήγηση της κατανομής των πόρων σε μια σοσιαλιστική οικονομία. Επιπλέον, κυρίως χάρη στην πρόκληση του καθηγητή Mises πολλοί σοσιαλιστές συνειδητοποίησαν την ίδια την ύπαρξη ενός τέτοιου προβλήματος.... Η τιμή για το ότι ώθησε τους σοσιαλιστές να προσεγγίσουν συστηματικά αυτό το πρόβλημα ανήκει εξ ολοκλήρου στον καθηγητή Mises.

Έτσι, ο Lange πρότεινε τα εξής:

Τόσο ως έκφραση αναγνώρισης της μεγάλης υπηρεσίας που προσέφερε όσο και ως υπενθύμιση της πρωταρχικής σημασίας της ορθής οικονομικής λογιστικής, ένα άγαλμα του καθηγητή Mises θα έπρεπε να κατέχει τιμητική θέση στη μεγάλη αίθουσα του Υπουργείου Κοινωνικοποίησης ή του Κεντρικού Συμβουλίου Σχεδιασμού του σοσιαλιστικού κράτους.

Οι θεωρητικές απόψεις του Lange, καθώς και η πεποίθησή του ότι μια «σκιώδης αγορά» μπορούσε να εφαρμοστεί στην πράξη στη σοσιαλιστική οικονομία, αμφισβητήθηκαν, με τη σειρά τους, από τον Friedrich A. Hayek.³ Ο Hayek θεωρούσε ότι ο Lange είχε διαπράξει πολλά σφάλματα. Στην εκδοχή του σοσιαλισμού που πρότεινε ο Lange, θα απαιτούνταν μια στρατιά ελεγκτών για να επαληθεύει τους υπολογισμούς των επικεφαλής των επιχειρήσεων. Τι θα παρακινούσε, όμως, τους επικεφαλής των επιχειρήσεων και των κλάδων; Θα εμποδίζονταν να εξαπατούν; Επιπλέον, τα αποτελέσματα αυτών των υπολογισμών θα έπρεπε να συγκρίνονται με πρόσθετους,

αντιπραγματικούς υπολογισμούς, προκειμένου να διαπιστωθεί αν οι επικεφαλής των επιχειρήσεων είχαν επιλέξει τον καλύτερο δυνατό συνδυασμό συντελεστών παραγωγής. Όλα αυτά θα απαιτούσαν ένα τεράστιο γραφειοκρατικό κράτος.

Η πρακτική πλευρά του σοσιαλισμού ακολούθησε τη δική της πορεία. Μια κομμουνιστική οικονομία, όπως τη γνωρίζουμε, οικοδομήθηκε στη Σοβιετική Ένωση στα τέλη της δεκαετίας του είκοσι και στις αρχές της δεκαετίας του τριάντα και κατόπιν μεταφυτεύθηκε στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Για ένα διάστημα φαινόταν ότι είχε λειτουργήσει καλά, τουλάχιστον από τη σκοπιά των κυρίαρχων γραφειοκρατιών, οι οποίες δεν δίσταζαν να χρησιμοποιούν ολοκληρωτικά μέτρα και μαζική τρομοκρατία.

Δεν υπήρχε θέση ούτε για την ιδιωτική ιδιοκτησία ούτε για την αγορά. Η μόνη μέθοδος συντονισμού της οικονομικής δραστηριότητας ήταν οι κυβερνητικές εντολές και η γραφειοκρατική κατανομή. Το αποτέλεσμα ήταν μια παρατεταμένη κρίση, που χαρακτηριζόταν από στασιμότητα ή μείωση της παραγωγής, από πληθωρισμό, οικολογική καταστροφή —λόγω της σπάταλης χρήσης κάθε είδους πόρων: ενέργειας, νερού, δασών κ.λπ.—, από πτώση του βιοτικού επιπέδου και από διάχυτη απογοήτευση του πληθυσμού και κοινωνική παθολογία. Η κρίση αυτή, σε συνδυασμό με πολιτικές εξελίξεις στις οποίες περιλαμβανόταν η ανάδυση μιας οργανωμένης αντιπολίτευσης, επέφερε τις επαναστατικές αλλαγές των οποίων γίναμε μάρτυρες το 1989.

Στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, και ιδίως στην Πολωνία, υπάρχει τώρα έντονη επιθυμία να επανέλθουν η ιδιωτική ιδιοκτησία και η ελεύθερη αγορά.

Όταν αυτό επιτευχθεί, ίσως θα πρέπει να υιοθετηθεί η πρόταση του Lange: να ανεγερθεί στην Πολωνία ένα άγαλμα του Mises —ως φόρος τιμής στην τελική διανοητική του νίκη. Διότι το όραμά του για μια ελεύθερη κοινωνία παρέχει στέρεο διανοητικό θεμέλιο για την ανάδυση μιας ελεύθερης και ευημερούσας Πολωνίας.

Jacek Kochanowicz

*Καθηγητής Οικονομικής Επιστήμης
Πανεπιστήμιο της Βαρσοβίας, Πολωνία*

Απρίλιος 1990

Εισαγωγή του Ludwig von Mises (1920)

Υπάρχουν πολλοί σοσιαλιστές που δεν έχουν ποτέ καταπιαστεί με κανέναν τρόπο με τα προβλήματα της οικονομικής επιστήμης και δεν έχουν καταβάλει την παραμικρή προσπάθεια να σχηματίσουν μια σαφή αντίληψη των συνθηκών που καθορίζουν τον χαρακτήρα της ανθρώπινης κοινωνίας. Υπάρχουν άλλοι που έχουν εμβαθύνει στην οικονομική ιστορία του παρελθόντος και του παρόντος και έχουν προσπαθήσει, πάνω σε αυτή τη βάση, να συγκροτήσουν μια οικονομική θεωρία της «αστικής» κοινωνίας. Έχουν ασκήσει με μεγάλη ευχέρεια κριτική στην οικονομική δομή της «ελεύθερης» κοινωνίας, αλλά έχουν συστηματικά παραλείψει να εφαρμόσουν στην οικονομία του υπό συζήτηση σοσιαλιστικού κράτους την ίδια καυστική οξυδέρκεια που έχουν επιδείξει αλλού, όχι πάντοτε με επιτυχία. Η οικονομική επιστήμη, καθαυτή, ελάχιστη θέση κατέχει στις σαγηνευτικές εικόνες που φιλοτεχνούν οι ουτοπιστές. Εξηγούν πάντοτε πώς, στις νεφελοκοκκυγίες της φαντασίας τους, τα ψητά περιστέρια θα πετούν με κάποιον τρόπο στα στόματα των συντρόφων, παραλείπουν όμως να δείξουν πώς θα συντελεστεί αυτό το θαύμα. Όπου πράγματι αρχίζουν να γίνονται σαφέστεροι στο πεδίο της οικονομικής επιστήμης, σύντομα βρίσκονται σε αμηχανία —ας θυμηθούμε, για παράδειγμα, τα φαντασιοκοπήματα του Proudhon περί μιας «τράπεζας ανταλλαγών»—, ώστε δεν είναι δύσκολο να επισημάνει κανείς τις λογικές τους πλάνες. Όταν ο μαρξισμός απαγορεύει επίσημα στους οπαδούς του να ασχολούνται με οικονομικά προβλήματα πέρα από την απαλλοτρίωση των απαλλοτριωτών, δεν υιοθετεί καμία νέα αρχή, αφού και οι ουτοπιστές, σε όλες τις περιγραφές τους, έχουν παραμελήσει κάθε οικονομική παράμετρο και έχουν επικεντρώσει την προσοχή τους αποκλειστικά στη σκιαγράφηση ζοφερών εικόνων των υφιστάμενων συνθηκών και λαμπρών εικόνων εκείνης της χρυσής εποχής που αποτελεί τη φυσική συνέπεια της Νέας Τάξης Πραγμάτων.

Είτε θεωρεί κανείς την έλευση του σοσιαλισμού αναπόφευκτο αποτέλεσμα της εξέλιξης της ανθρωπότητας είτε θεωρεί την κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής τη μεγαλύτερη ευλογία ή τη χειρότερη συμφορά που μπορεί να βρει την ανθρωπότητα, οφείλει τουλάχιστον να παραδεχθεί ότι η διερεύνηση των συνθηκών μιας κοινωνίας οργανωμένης σε σοσιαλιστική βάση έχει αξία που υπερβαίνει εκείνη «μιας καλής διανοητικής άσκησης και ενός μέσου για την προαγωγή της πολιτικής σαφήνειας και της συνέπειας της σκέψης».¹ Σε μια εποχή κατά την οποία πλησιάζουμε ολοένα περισσότερο στον σοσιαλισμό και μάλιστα, υπό μία ορισμένη έννοια, κυριαρχούμε από αυτόν, η έρευνα των προβλημάτων του σοσιαλιστικού κράτους αποκτά πρόσθετη σημασία για την εξήγηση όσων συμβαίνουν γύρω μας. Οι προηγούμενες αναλύσεις της ανταλλακτικής οικονομίας δεν επαρκούν πλέον για την ορθή κατανόηση των κοινωνικών φαινομένων στη σημερινή Γερμανία και στις ανατολικές γειτονικές της χώρες. Το έργο μας εν προκειμένω είναι να συμπεριλάβουμε στην εξέτάσή μας, σε αρκετά ευρεία έκταση, τα στοιχεία της σοσιαλιστικής κοινωνίας. Οι προσπάθειες να αποσαφηνιστεί αυτό το ζήτημα δεν χρειάζονται περαιτέρω δικαιολόγηση.

1. Η διανομή των καταναλωτικών αγαθών στη σοσιαλιστική κοινότητα

Υπό τον σοσιαλισμό, όλα τα μέσα παραγωγής αποτελούν ιδιοκτησία της κοινότητας. Μόνον η κοινότητα μπορεί να τα διαθέτει και να καθορίζει τη χρήση τους στην παραγωγή. Είναι αυτονόητο ότι η κοινότητα θα μπορεί να ασκεί τις εξουσίες διάθεσης που διαθέτει μόνο μέσω της συγκρότησης ενός ειδικού οργάνου για τον σκοπό αυτό. Η δομή αυτού του οργάνου και το ζήτημα του τρόπου με τον οποίο θα εκφράζει και θα εκπροσωπεί τη βούληση της κοινότητας έχουν για εμάς δευτερεύουσα σημασία. Μπορεί κανείς να υποθέσει ότι το τελευταίο αυτό ζήτημα θα εξαρτάται από την επιλογή του προσωπικού και, στις περιπτώσεις όπου η εξουσία δεν έχει ανατεθεί σε μια δικτατορία, από την πλειοψηφική ψήφο των μελών του συλλογικού σώματος.

Ο ιδιοκτήτης παραγωγικών αγαθών, ο οποίος έχει παραγάγει καταναλωτικά αγαθά και γίνεται έτσι ιδιοκτήτης τους, έχει πλέον την επιλογή είτε να τα καταναλώσει ο ίδιος είτε να τα διαθέσει προς κατανάλωση σε άλλους. Όταν, όμως, η κοινότητα γίνεται ιδιοκτήτρια καταναλωτικών αγαθών, τα οποία έχει αποκτήσει μέσω της παραγωγής, η επιλογή αυτή παύει να υφίσταται. Η ίδια δεν μπορεί να καταναλώσει· είναι αναγκασμένη να επιτρέψει σε άλλους να το πράξουν. Το ποιος θα καταναλώσει και το τι θα καταναλώσει ο καθένας αποτελούν τον πυρήνα του προβλήματος της σοσιαλιστικής διανομής.

Χαρακτηριστικό του σοσιαλισμού είναι ότι η διανομή των καταναλωτικών αγαθών πρέπει να είναι ανεξάρτητη από το ζήτημα της παραγωγής και από τις οικονομικές της συνθήκες. Είναι ασυμβίβαστο με τη φύση της κοινοτικής ιδιοκτησίας των παραγωγικών αγαθών να στηρίζεται η διανομή, έστω και εν μέρει, στον οικονομικό καταλογισμό της απόδοσης στους επιμέρους συντελεστές παραγωγής. Είναι λογικά παράλογο να γίνεται λόγος για την απόλαυση της «πλήρους απόδοσης» της εργασίας από τον εργαζόμενο και κατόπιν να υποβάλλονται σε χωριστή διανομή τα μερίδια των υλικών συντελεστών παραγωγής. Διότι, όπως θα δείξουμε, έγκειται στην ίδια τη φύση της σοσιαλιστικής παραγωγής το ότι δεν μπορούν να προσδιοριστούν τα μερίδια των επιμέρους συντελεστών παραγωγής στο εθνικό εισόδημα και ότι είναι πράγματι αδύνατον να υπολογιστεί η σχέση μεταξύ δαπάνης και εισοδήματος.

Το ποια βάση θα επιλεγεί για τη διανομή των καταναλωτικών αγαθών μεταξύ των επιμέρους συντρόφων αποτελεί για εμάς ζήτημα περισσότερο ή λιγότερο δευτερεύουσας σημασίας. Το αν θα κατανεμηθούν σύμφωνα με τις ατομικές ανάγκες, ώστε να λαμβάνει τα περισσότερα εκείνος που τα χρειάζεται περισσότερο, ή αν ο ανώτερος άνθρωπος θα λαμβάνει περισσότερα από τον κατώτερο, ή αν θα θεωρείται ιδεώδης μια απολύτως ίση διανομή, ή αν κριτήριο θα είναι η υπηρεσία προς το κράτος, δεν αλλάζει το γεγονός ότι, σε κάθε περίπτωση, τα μερίδια θα διανέμονται από το κράτος.

Ας δεχθούμε την απλή παραδοχή ότι η διανομή θα καθορίζεται με βάση την αρχή ότι το κράτος μεταχειρίζεται όλα τα μέλη του κατά τον ίδιο τρόπο· δεν είναι δύσκολο να σκεφτεί κανείς μια σειρά από ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, όπως η ηλικία, το φύλο, η υγεία, το επάγγελμα κ.λπ., σύμφωνα με τα οποία θα διαφοροποιούνται όσα λαμβάνει ο καθένας. Κάθε σύντροφος λαμβάνει μια δέσμη δελτίων, εξαργυρώσιμων εντός ορισμένου χρονικού διαστήματος έναντι καθορισμένης ποσότητας

συγκεκριμένων αγαθών. Έτσι μπορεί να τρώει αρκετές φορές την ημέρα, να εξασφαλίζει μόνιμη στέγη, περιστασιακή ψυχαγωγία και ένα καινούργιο κοστούμι πότε πότε. Το αν η κάλυψη αυτών των αναγκών θα είναι επαρκής ή όχι θα εξαρτάται από την παραγωγικότητα της κοινωνικής εργασίας.

Επιπλέον, δεν είναι αναγκαίο να καταναλώνει κάθε άνθρωπος ολόκληρο το μερίδιό του. Μπορεί να αφήσει ένα μέρος του να καταστραφεί χωρίς να το καταναλώσει· μπορεί να το χαρίσει· μπορεί ακόμη, εφόσον το επιτρέπει η φύση των αγαθών, να το αποθηκεύσει για μελλοντική χρήση. Μπορεί, ωστόσο, και να ανταλλάξει ορισμένα από αυτά. Ο πότης της μπίρας θα παραχωρήσει ευχαρίστως τα μη αλκοολούχα ποτά που του έχουν κατανεμηθεί, εάν μπορεί να αποκτήσει περισσότερη μπίρα ως αντάλλαγμα, ενώ εκείνος που απέχει εντελώς από το αλκοόλ θα είναι πρόθυμος να παραχωρήσει το μερίδιό του σε αλκοολούχα ποτά, εάν μπορεί να αποκτήσει άλλα αγαθά αντί γι' αυτό. Ο φιλότεχνος θα είναι πρόθυμος να παραχωρήσει τα εισιτήριά του για τον κινηματογράφο, προκειμένου να ακούει συχνότερα καλή μουσική· ο άμουσος θα είναι απολύτως πρόθυμος να παραχωρήσει τα εισιτήρια εισόδου του σε εκθέσεις τέχνης με αντάλλαγμα ευκαιρίες απόλαυσης που του είναι πιο κατανοητές. Όλοι τους θα δέχονται ευχαρίστως τις ανταλλαγές. Αντικείμενο αυτών των ανταλλαγών, όμως, θα είναι πάντοτε καταναλωτικά αγαθά. Τα παραγωγικά αγαθά σε μια σοσιαλιστική κοινότητα ανήκουν αποκλειστικά στην κοινότητα· αποτελούν αναπαλλοτρίωτη ιδιοκτησία της και, συνεπώς, *res extra commercium*.

Η αρχή της ανταλλαγής μπορεί, επομένως, να λειτουργεί ελεύθερα σε ένα σοσιαλιστικό κράτος, εντός των στενών ορίων που της επιτρέπονται. Δεν είναι αναγκαίο να εκδηλώνεται πάντοτε με τη μορφή άμεσων ανταλλαγών. Οι ίδιοι λόγοι που ανέκαθεν οδήγησαν στην ανάπτυξη της έμμεσης ανταλλαγής θα εξακολουθήσουν και σε ένα σοσιαλιστικό κράτος να προσφέρουν πλεονεκτήματα σε όσους επιδίδονται σε αυτήν. Συνάγεται, επομένως, ότι και το σοσιαλιστικό κράτος θα αφήνει περιθώριο για τη χρήση ενός καθολικού μέσου ανταλλαγής —δηλαδή του χρήματος. Ο ρόλος του θα είναι ουσιαστικά ο ίδιος σε μια σοσιαλιστική και σε μια ανταγωνιστική κοινωνία· και στις δύο χρησιμεύει ως καθολικό μέσο ανταλλαγής. Ωστόσο, η σημασία του χρήματος σε μια κοινωνία όπου τα μέσα παραγωγής ελέγχονται από το κράτος θα διαφέρει από εκείνη που έχει σε μια κοινωνία όπου αυτά αποτελούν ιδιωτική ιδιοκτησία. Στην πραγματικότητα, θα είναι ασυγκρίτως πιο περιορισμένη, αφού και το σύνολο των αγαθών που είναι διαθέσιμα προς ανταλλαγή θα είναι πιο περιορισμένο, καθώς θα περιλαμβάνει μόνο καταναλωτικά αγαθά. Επιπλέον, ακριβώς επειδή κανένα παραγωγικό αγαθό δεν θα γίνεται ποτέ αντικείμενο ανταλλαγής, θα είναι αδύνατον να προσδιοριστεί η χρηματική του αξία. Το χρήμα δεν θα μπορούσε ποτέ να επιτελέσει σε ένα σοσιαλιστικό κράτος τον ρόλο που επιτελεί σε μια ανταγωνιστική κοινωνία κατά τον προσδιορισμό της αξίας των παραγωγικών αγαθών. Ο χρηματικός υπολογισμός θα είναι εδώ αδύνατος.

Οι σχέσεις που προκύπτουν από αυτό το σύστημα ανταλλαγών μεταξύ συντρόφων δεν μπορούν να αγνοούνται από τους υπευθύνους για τη διαχείριση και τη διανομή των προϊόντων. Οφείλουν να λαμβάνουν ως βάση αυτές τις σχέσεις όταν επιδιώκουν να διανείμουν τα αγαθά κατ' άτομο σύμφωνα με την ανταλλακτική τους αξία. Εάν, για παράδειγμα, 1 πούρο καταστεί ισοδύναμο με 5 τσιγάρα, θα είναι αδύνατον για τη διοίκηση να ορίσει την αυθαίρετη ισοδυναμία του 1 πούρου με 3 τσιγάρα ως βάση για την ίση διανομή πούρων και τσιγάρων αντιστοίχως. Εάν τα δελτία καπνού δεν πρόκειται να εξαργυρώνονται ομοιόμορφα για κάθε άτομο, εν μέρει έναντι πούρων και εν μέρει έναντι τσιγάρων, και εάν ορισμένοι λαμβάνουν μόνο πούρα και άλλοι μόνο τσιγάρα, είτε επειδή αυτό επιθυμούν είτε επειδή η υπηρεσία δελτίων δεν μπορεί να πράξει διαφορετικά εκείνη τη στιγμή, τότε θα πρέπει να τηρούνται οι όροι ανταλλαγής που επικρατούν στην αγορά. Διαφορετικά, όλοι όσοι

λαμβάνουν τσιγάρα θα βρίσκονται σε μειονεκτική θέση έναντι όσων λαμβάνουν πούρα. Διότι εκείνος που λαμβάνει ένα πούρο μπορεί να το ανταλλάξει με πέντε τσιγάρα, ενώ στον λογαριασμό του χρεώνονται μόνο τρία τσιγάρα.

Οι μεταβολές στις σχέσεις ανταλλαγής κατά τις συναλλαγές μεταξύ συντρόφων θα συνεπάγονται, επομένως, αντίστοιχες μεταβολές στις εκτιμήσεις της διοίκησης για την αντιπροσωπευτική αξία των διαφορετικών καταναλωτικών αγαθών. Κάθε τέτοια μεταβολή δείχνει ότι έχει εμφανιστεί μια απόκλιση ανάμεσα στις ιδιαίτερες ανάγκες των συντρόφων και στην ικανοποίησή τους, επειδή, πράγματι, κάποιο εμπόρευμα είναι περισσότερο επιθυμητό από κάποιο άλλο.

Η διοίκηση θα φροντίζει ασφαλώς να λαμβάνει υπόψη αυτό το στοιχείο και όσον αφορά την παραγωγή. Τα είδη με μεγαλύτερη ζήτηση θα πρέπει να παράγονται σε μεγαλύτερες ποσότητες, ενώ η παραγωγή εκείνων που ζητούνται λιγότερο θα πρέπει να περιορίζεται. Μια τέτοια ρύθμιση μπορεί να είναι εφικτή, υπάρχει όμως ένα πράγμα που η διοίκηση δεν θα είναι ελεύθερη να πράξει: δεν πρέπει να αφήνει στον εκάστοτε σύντροφο τη δυνατότητα να ζητά την αξία του δελτίου καπνού του είτε σε πούρα είτε σε τσιγάρα, κατά βούληση. Εάν ο σύντροφος είχε αυτό το δικαίωμα επιλογής, θα μπορούσε κάλλιστα η ζήτηση πούρων και τσιγάρων να υπερβαίνει την προσφορά ή, αντιστρόφως, να συσσωρεύονται πούρα ή τσιγάρα στις υπηρεσίες διανομής, επειδή κανείς δεν θα τα παραλάμβανε.

Εάν υιοθετήσει κανείς την οπτική της εργασιακής θεωρίας της αξίας, το πρόβλημα επιδέχεται εύκολα μια απλή λύση. Στον σύντροφο πιστώνεται τότε κάθε ώρα εργασίας που έχει προσφέρει, και αυτό του δίνει το δικαίωμα να λάβει το προϊόν μιας ώρας εργασίας, αφαιρουμένου του ποσού που παρακρατείται για την κάλυψη υποχρεώσεων της κοινότητας ως συνόλου, όπως η συντήρηση των ανίκανων προς εργασία, η εκπαίδευση κ.λπ.

Εάν θεωρήσουμε ότι το ποσό που παρακρατείται για την κάλυψη των κοινοτικών δαπανών είναι το ήμισυ του προϊόντος της εργασίας, κάθε εργαζόμενος που έχει εργαστεί μία πλήρη ώρα θα δικαιούται να λάβει μόνο τόση ποσότητα προϊόντος όση αντιστοιχεί πράγματι σε μισή ώρα εργασίας. Κατά συνέπεια, όποιος είναι σε θέση να προσφέρει διπλάσιο χρόνο εργασίας από εκείνον που απαιτήθηκε για την κατασκευή ενός είδους θα μπορεί να το πάρει από την αγορά και να το διαθέσει για δική του χρήση ή κατανάλωση. Για την αποσαφήνιση του προβλήματός μας, είναι προτιμότερο να υποθέσουμε ότι το κράτος δεν παρακρατεί στην πραγματικότητα τίποτε από τους εργαζομένους για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων του, αλλά, αντί γι' αυτό, επιβάλλει φόρο εισοδήματος στα εργαζόμενα μέλη του. Με αυτόν τον τρόπο, κάθε ώρα εργασίας που προσφέρεται θα συνεπάγεται το δικαίωμα απόκτησης τόσης ποσότητας αγαθών όση απαιτήσε μία ώρα εργασίας.

Ωστόσο, ένας τέτοιος τρόπος ρύθμισης της διανομής θα ήταν ανεφάρμοστος, αφού η εργασία δεν είναι ομοιόμορφο και ομοιογενές μέγεθος. Μεταξύ των διαφόρων ειδών εργασίας υπάρχει αναγκαστικά μια ποιοτική διαφορά, η οποία οδηγεί σε διαφορετική αξιολόγηση ανάλογα με τη διαφορά στις συνθήκες ζήτησης και προσφοράς των προϊόντων τους. Για παράδειγμα, η προσφορά ζωγραφικών πινάκων δεν μπορεί να αυξηθεί, *ceteris paribus*, χωρίς να υποβαθμιστεί η ποιότητα του προϊόντος. Δεν μπορεί, όμως, να αναγνωρισθεί στον εργαζόμενο που έχει προσφέρει μία ώρα εργασίας του απλούστερου είδους το δικαίωμα να λάβει το προϊόν μιας ώρας εργασίας ανώτερου είδους. Συνεπώς, καθίσταται εντελώς αδύνατον, σε οποιαδήποτε σοσιαλιστική κοινότητα, να θεμελιωθεί μια σύνδεση ανάμεσα στη σημασία που έχει για την κοινότητα οποιοδήποτε είδος εργασίας και στον επιμερισμό της απόδοσης της κοινοτικής παραγωγικής διαδικασίας. Η αμοιβή της

εργασίας δεν μπορεί παρά να καθορίζεται σε αυθαίρετη βάση· δεν μπορεί να στηρίζεται στην οικονομική αξιολόγηση της απόδοσης, όπως σε μια ανταγωνιστική μορφή κοινωνικής οργάνωσης, όπου τα μέσα παραγωγής βρίσκονται σε ιδιωτικά χέρια, αφού —όπως είδαμε— κάθε τέτοια αξιολόγηση είναι αδύνατη σε μια σοσιαλιστική κοινότητα. Η οικονομική πραγματικότητα θέτει σαφή όρια στην εξουσία της κοινότητας να καθορίζει αυθαίρετα την αμοιβή της εργασίας: σε καμία περίπτωση δεν μπορεί το ποσό που δαπανάται για μισθούς να υπερβαίνει το εισόδημα επί παρατεταμένο χρονικό διάστημα.

Εντός αυτών των ορίων, η κοινότητα μπορεί να πράττει κατά βούληση. Μπορεί να ορίσει ευθύς εξαρχής ότι κάθε εργασία θα λογίζεται ως ίσης αξίας, ώστε κάθε ώρα εργασίας, όποια και αν είναι η ποιότητά της, να συνεπάγεται την ίδια αμοιβή· μπορεί εξίσου να προβαίνει σε διαφοροποιήσεις ανάλογα με την ποιότητα της εκτελούμενης εργασίας. Και στις δύο περιπτώσεις, όμως, πρέπει να διατηρεί την εξουσία να ελέγχει την επιμέρους διανομή του προϊόντος της εργασίας. Δεν θα μπορέσει ποτέ να θεσπίσει μια ρύθμιση κατά την οποία εκείνος που έχει προσφέρει μία ώρα εργασίας θα έχει και το δικαίωμα να καταναλώσει το προϊόν μιας ώρας εργασίας, ακόμη και αν παραμερίσουμε το ζήτημα των διαφορών στην ποιότητα της εργασίας και των προϊόντων και υποθέσουμε επιπλέον ότι θα ήταν δυνατόν να υπολογιστεί η ποσότητα εργασίας που αντιπροσωπεύει οποιοδήποτε δεδομένο είδος. Διότι, πέρα από την ίδια την εργασία, η παραγωγή όλων των οικονομικών αγαθών συνεπάγεται και το κόστος των υλικών. Ένα είδος για το οποίο χρησιμοποιείται περισσότερη πρώτη ύλη δεν μπορεί ποτέ να λογίζεται ως ίσης αξίας με ένα άλλο για το οποίο χρησιμοποιείται λιγότερη.

2. Η φύση του οικονομικού υπολογισμού

Κάθε άνθρωπος ο οποίος, κατά την οικονομική του ζωή, επιλέγει ανάμεσα στην ικανοποίηση μιας ανάγκης και στην ικανοποίηση μιας άλλης, διατυπώνει, εκ του γεγονότος αυτού και μόνον, μια αξιολογική κρίση. Τέτοιες αξιολογικές κρίσεις αφορούν άμεσα μόνο την ίδια την ικανοποίηση της ανάγκης· από αυτήν αντανακλώνται στα αγαθά κατώτερης τάξης και, κατόπιν, στα αγαθά ανώτερης τάξης.¹ Κατά κανόνα, ο άνθρωπος που γνωρίζει τι θέλει είναι σε θέση να αξιολογεί αγαθά κατώτερης τάξης. Υπό απλές συνθήκες, μπορεί επίσης, χωρίς μεγάλη δυσκολία, να σχηματίσει κάποια κρίση για τη σημασία που έχουν γι' αυτόν αγαθά ανώτερης τάξης. Όταν, όμως, η κατάσταση είναι πιο περίπλοκη και οι μεταξύ τους συνδέσεις δεν διακρίνονται τόσο εύκολα, πρέπει να χρησιμοποιηθούν πιο εκλεπτυσμένα μέσα για να επιτευχθεί μια ορθή² αξιολόγηση των μέσων παραγωγής. Δεν θα ήταν δύσκολο για έναν γεωργό σε οικονομική απομόνωση να διακρίνει μεταξύ της επέκτασης της κτηνοτροφίας σε βοσκοτόπους και της ανάπτυξης της κυνηγετικής δραστηριότητας. Σε μια τέτοια περίπτωση, οι σχετικές παραγωγικές διαδικασίες είναι σχετικά σύντομες και η δαπάνη και το εισόδημα που συνεπάγονται μπορούν εύκολα να υπολογιστούν. Τα πράγματα είναι, όμως, εντελώς διαφορετικά όταν η επιλογή αφορά την αξιοποίηση ενός υδατορεύματος για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, την επέκταση ενός ανθρακωρυχείου ή την κατάρτιση σχεδίων για την καλύτερη αξιοποίηση της ενέργειας που περικλείεται στον ακατέργαστο άνθρακα. Εδώ οι έμμεσες διαδικασίες παραγωγής είναι πολλές και καθεμία τους ιδιαίτερα μακροχρόνια· εδώ οι αναγκαίες προϋποθέσεις για την επιτυχία των εγχειρημάτων που πρόκειται να αναληφθούν είναι ποικίλες, ώστε δεν μπορεί κανείς να αρκεστεί σε αόριστες αξιολογήσεις, αλλά χρειάζεται ακριβέστερες εκτιμήσεις και κάποια κρίση για τα οικονομικά ζητήματα που πράγματι τίθενται.

Η αξιολόγηση μπορεί να γίνεται μόνο κατά μονάδες, είναι όμως αδύνατον να υπάρξει ποτέ μονάδα υποκειμενικής αξίας χρήσης των αγαθών. Η οριακή χρησιμότητα δεν προϋποθέτει καμία μονάδα αξίας, αφού είναι προφανές ότι η αξία δύο μονάδων ενός δεδομένου αποθέματος είναι αναγκαστικά μεγαλύτερη από την αξία μιας μόνο μονάδας, αλλά μικρότερη από το διπλάσιό της. Οι αξιολογικές κρίσεις δεν μετρούν· απλώς καθορίζουν βαθμίδες και κλίμακες.³ Ακόμη και ο Robinson Crusoe, όταν πρέπει να λάβει μια απόφαση για την οποία δεν διαθέτει έτοιμη αξιολογική κρίση και πρέπει να σχηματίσει μια τέτοια κρίση βάσει μιας περισσότερο ή λιγότερο ακριβούς εκτίμησης, δεν μπορεί να στηρίζεται αποκλειστικά στην υποκειμενική αξία χρήσης, αλλά οφείλει να λαμβάνει υπόψη τη δυνατότητα αμοιβαίας υποκατάστασης των αγαθών, βάσει της οποίας μπορεί κατόπιν να διαμορφώσει τις εκτιμήσεις του. Υπό αυτές τις συνθήκες, θα του είναι αδύνατον να αναγάγει τα πάντα σε μία μονάδα. Αντιθέτως, θα ανάγει, στο μέτρο του δυνατού, όλα τα στοιχεία που πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά τη διαμόρφωση της εκτίμησής του σε εκείνα τα οικονομικά αγαθά που μπορούν να συλληφθούν με μια άμεσα προφανή αξιολογική κρίση —δηλαδή στα αγαθά κατώτερης τάξης και στο κόστος σε μόχθο. Είναι προφανές ότι αυτό είναι δυνατόν μόνο υπό πολύ απλές συνθήκες. Στην περίπτωση πιο περίπλοκων και πιο μακροχρόνιων παραγωγικών διαδικασιών, προφανώς δεν επαρκεί.

Σε μια ανταλλακτική οικονομία, η αντικειμενική ανταλλακτική αξία των εμπορευμάτων χρησιμεύει ως μονάδα οικονομικού υπολογισμού. Αυτό συνεπάγεται ένα τριπλό πλεονέκτημα. Πρώτον, καθιστά δυνατό να βασιστεί ο υπολογισμός στις αξιολογήσεις όλων όσοι συμμετέχουν στις συναλλαγές. Η υποκειμενική αξία χρήσης για κάθε άτομο, ως αμιγώς ατομικό φαινόμενο, δεν είναι άμεσα συγκρίσιμη με την υποκειμενική αξία χρήσης για άλλους ανθρώπους. Καθίσταται συγκρίσιμη μόνο μέσω της ανταλλακτικής αξίας, η οποία προκύπτει από την αλληλεπίδραση των υποκειμενικών αξιολογήσεων όλων όσοι συμμετέχουν στην ανταλλαγή. Ο υπολογισμός βάσει της ανταλλακτικής αξίας παρέχει τότε ένα μέσο ελέγχου της κατάλληλης χρησιμοποίησης των αγαθών. Όποιος επιθυμεί να προβεί σε υπολογισμούς σχετικά με μια περίπλοκη παραγωγική διαδικασία θα διαπιστώσει αμέσως αν έχει εργαστεί οικονομικότερα από τους άλλους ή όχι· εάν διαπιστώσει, με βάση τις σχέσεις ανταλλαγής που επικρατούν στην αγορά, ότι δεν θα είναι σε θέση να παράγει επικερδώς, αυτό δείχνει ότι άλλοι γνωρίζουν πώς να χρησιμοποιήσουν καλύτερα τα εν λόγω αγαθά ανώτερης τάξης. Τέλος, ο υπολογισμός βάσει της ανταλλακτικής αξίας καθιστά δυνατή την αναγωγή των αξιών σε μία μονάδα. Για τον σκοπό αυτό μπορεί να επιλεγεί οποιοδήποτε αγαθό, αφού τα αγαθά είναι αμοιβαίως υποκαταστάσιμα σύμφωνα με τις σχέσεις ανταλλαγής που επικρατούν στην αγορά. Σε μια χρηματική οικονομία, ως τέτοιο αγαθό επιλέγεται το χρήμα.

Ο χρηματικός υπολογισμός έχει τα όριά του. Το χρήμα δεν είναι μέτρο της αξίας, ούτε της τιμής. Πράγματι, ούτε η αξία μετριέται σε χρήμα ούτε η τιμή. Απλώς εκφράζονται σε χρήμα. Το χρήμα, ως οικονομικό αγαθό, δεν έχει σταθερή αξία, όπως αφελώς αλλά εσφαλμένα έχει υποθεθεί όταν χρησιμοποιείται ως «πρότυπο αναβαλλόμενων πληρωμών». Η σχέση ανταλλαγής μεταξύ χρήματος και αγαθών υπόκειται σε συνεχείς, αν και κατά κανόνα όχι ιδιαίτερα έντονες, διακυμάνσεις, οι οποίες προέρχονται όχι μόνο από την πλευρά των άλλων οικονομικών αγαθών, αλλά και από την πλευρά του χρήματος. Ωστόσο, οι διακυμάνσεις αυτές διαταράσσουν τους υπολογισμούς αξίας μόνο σε ελάχιστο βαθμό, αφού συνήθως, λόγω των αδιάκοπων μεταβολών των άλλων οικονομικών δεδομένων, οι υπολογισμοί αυτοί αφορούν μόνο συγκριτικά σύντομα χρονικά διαστήματα — διαστήματα κατά τα οποία το «καλό» χρήμα, τουλάχιστον υπό κανονικές συνθήκες, παρουσιάζει συγκριτικά ασήμαντες διακυμάνσεις στις σχέσεις ανταλλαγής του. Η ανεπάρκεια του χρηματικού υπολογισμού της αξίας δεν οφείλεται πρωτίστως στο ότι η αξία υπολογίζεται τότε με όρους ενός καθολικού μέσου ανταλλαγής, δηλαδή του χρήματος, αλλά μάλλον στο ότι, σε αυτό το σύστημα, ο υπολογισμός βασίζεται στην ανταλλακτική αξία και όχι στην υποκειμενική αξία χρήσης. Δεν μπορεί ποτέ να χρησιμεύσει ως μέτρο για τον υπολογισμό εκείνων των προσδιοριστικών της αξίας στοιχείων που βρίσκονται εκτός του πεδίου των ανταλλακτικών συναλλαγών. Εάν, για παράδειγμα, κάποιος υπολόγιζε την κερδοφορία της κατασκευής ενός υδραυλικού έργου, δεν θα μπορούσε να συμπεριλάβει στον υπολογισμό του την ομορφιά του καταρράκτη που το έργο ενδέχεται να αλλοιώνε, παρά μόνο στον βαθμό που θα λάμβανε υπόψη τη μείωση της τουριστικής κίνησης ή παρόμοιες μεταβολές, οι οποίες μπορούν να αποτιμηθούν σε χρήμα. Ωστόσο, τέτοιες παράμετροι θα μπορούσαν κάλλιστα να αποτελέσουν έναν από τους παράγοντες που θα έκριναν αν το έργο θα κατασκευαζόταν τελικά ή όχι.

Συνηθίζεται να αποκαλούνται τέτοια στοιχεία «εξωοικονομικά». Αυτό ίσως είναι εύστοχο· δεν μας απασχολούν οι ορολογικές διαμάχες· ωστόσο, οι ίδιες αυτές παράμετροι δύσκολα θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ανορθολογικές. Όπου οι άνθρωποι θεωρούν σημαντική την ομορφιά μιας περιοχής ή ενός κτιρίου, την υγεία, την ευτυχία και την ικανοποίηση των ανθρώπων, την τιμή των ατόμων ή

των εθνών, τα στοιχεία αυτά αποτελούν κινητήριες δυνάμεις ορθολογικής συμπεριφοράς εξίσου με τους οικονομικούς παράγοντες υπό την κυριολεκτική έννοια του όρου, ακόμη και όταν δεν είναι αμοιβαίως υποκαταστάσιμα στην αγορά και, επομένως, δεν υπεισέρχονται σε σχέσεις ανταλλαγής.

Το ότι ο χρηματικός υπολογισμός δεν μπορεί να συμπεριλάβει αυτούς τους παράγοντες έγκειται στην ίδια του τη φύση· για τους σκοπούς, όμως, της καθημερινής οικονομικής μας ζωής, αυτό δεν μειώνει τη σημασία του χρηματικού υπολογισμού. Διότι όλα αυτά τα ιδεατά αγαθά είναι αγαθά κατώτερης τάξης και μπορούν, συνεπώς, να ενταχθούν άμεσα στο πεδίο των αξιολογικών μας κρίσεων. Δεν υπάρχει, επομένως, καμία δυσκολία να τα λάβουμε υπόψη, παρότι πρέπει να παραμείνουν εκτός της σφαίρας της χρηματικής αξίας. Το ότι δεν επιδέχονται τέτοιον υπολογισμό καθιστά ευκολότερη, και όχι δυσκολότερη, τη συνεκτίμησή τους στις υποθέσεις της ζωής. Μόλις αντιληφθούμε σαφώς πόσο υψηλά αξιολογούμε την ομορφιά, την υγεία, την τιμή και την υπερηφάνεια, ασφαλώς τίποτε δεν μπορεί να μας εμποδίσει να τους αποδώσουμε την ανάλογη βαρύτητα. Σε κάθε ευαίσθητο πνεύμα μπορεί να φαίνεται οδυνηρό να πρέπει να σταθμίζει τα πνευματικά αγαθά έναντι των υλικών. Αυτό, όμως, δεν είναι σφάλμα του χρηματικού υπολογισμού· έγκειται στην ίδια τη φύση των πραγμάτων. Ακόμη και όταν οι αξιολογικές κρίσεις μπορούν να σχηματιστούν άμεσα, χωρίς υπολογισμό σε όρους αξίας ή χρήματος, η αναγκαιότητα επιλογής μεταξύ υλικής και πνευματικής ικανοποίησης δεν μπορεί να παρακαμφθεί. Ο Robinson Crusoe και το σοσιαλιστικό κράτος είναι εξίσου υποχρεωμένοι να προβούν σε αυτή την επιλογή.

Όποιος έχει γνήσια αίσθηση των ηθικών αξιών δεν δυσκολεύεται να αποφασίσει ανάμεσα στην τιμή και στον βιοπορισμό. Γνωρίζει το σαφές καθήκον του. Αν ο άνθρωπος δεν μπορεί να κάνει την τιμή του ψωμί, μπορεί ωστόσο να απαρνηθεί το ψωμί του για χάρη της τιμής του. Μόνον όσοι προτιμούν να απαλλαγούν από την αγωνία αυτής της απόφασης, επειδή δεν μπορούν να αποφασίσουν να απαρνηθούν την υλική άνεση για χάρη ενός πνευματικού οφέλους, βλέπουν στην επιλογή αυτή μια βεβήλωση των αληθινών αξιών.

Ο χρηματικός υπολογισμός έχει νόημα μόνο εντός της σφαίρας της οικονομικής οργάνωσης. Είναι ένα σύστημα μέσω του οποίου οι κανόνες της οικονομίας μπορούν να εφαρμόζονται στη διάθεση των οικονομικών αγαθών. Τα οικονομικά αγαθά εντάσσονται σε αυτό το σύστημα μόνο στον βαθμό κατά τον οποίο μπορούν να ανταλλάσσονται με χρήμα. Κάθε επέκταση της σφαίρας του χρηματικού υπολογισμού προκαλεί παρανοήσεις. Δεν μπορεί να θεωρείται ένα είδος μέτρου για την αξιολόγηση των αγαθών ούτε να αντιμετωπίζεται ως τέτοιο στις ιστορικές έρευνες για την εξέλιξη των κοινωνικών σχέσεων· δεν μπορεί να χρησιμοποιείται ως κριτήριο του εθνικού πλούτου και εισοδήματος ούτε ως μέσο υπολογισμού της αξίας αγαθών που βρίσκονται εκτός της σφαίρας της ανταλλαγής, όπως θα έκανε όποιος επιχειρούσε να εκτιμήσει σε χρήμα το μέγεθος των ανθρώπινων απωλειών από μεταναστεύσεις ή πολέμους.⁴ Πρόκειται απλώς για ανοησία ημιμαθών, όσο και αν επιδίδονται σε αυτήν οικονομολόγοι κατά τα άλλα οξυδερκείς.

Εντούτοις, εντός αυτών των ορίων, τα οποία στην οικονομική ζωή ουδέποτε υπερβαίνει, ο χρηματικός υπολογισμός ικανοποιεί όλες τις απαιτήσεις του οικονομικού υπολογισμού. Μας παρέχει έναν οδηγό μέσα στο ασφυκτικό πλήθος των οικονομικών δυνατοτήτων. Μας επιτρέπει να επεκτείνουμε σε όλα τα αγαθά ανώτερης τάξης την αξιολογική κρίση που συνδέεται με τα αγαθά τα έτοιμα προς κατανάλωση και είναι σαφώς προφανής στην περίπτωση τους ή, το πολύ, στην περίπτωση παραγωγικών αγαθών της κατώτατης τάξης. Καθιστά την αξία τους υπολογίσιμη και μας παρέχει έτσι την πρωταρχική βάση για όλες τις οικονομικές πράξεις που αφορούν αγαθά

ανώτερης τάξης. Χωρίς αυτόν, κάθε παραγωγή που περιλαμβάνει διαδικασίες οι οποίες εκτείνονται πολύ πίσω στον χρόνο και όλες οι μακροχρόνιες έμμεσες διαδικασίες της καπιταλιστικής παραγωγής θα αποτελούσαν ψηλάφηση στο σκοτάδι.

Η δυνατότητα υπολογισμού της αξίας σε χρήμα διέπεται από δύο προϋποθέσεις. Πρώτον, όχι μόνο τα αγαθά κατώτερης τάξης αλλά και εκείνα ανώτερης τάξης πρέπει να εμπίπτουν στη σφαίρα της ανταλλαγής, προκειμένου να συμπεριληφθούν στον υπολογισμό. Εάν δεν συμβαίνει αυτό, δεν προκύπτουν σχέσεις ανταλλαγής. Είναι βέβαια αλήθεια ότι οι παράμετροι που πρέπει να λαμβάνει υπόψη ο Robinson Crusoe όταν είναι διατεθειμένος, στο πλαίσιο του νοικοκυριού του, να ανταλλάξει, μέσω της παραγωγής, εργασία και αλεύρι με ψωμί δεν διαφέρουν από εκείνες που λαμβάνει υπόψη όταν είναι διατεθειμένος να ανταλλάξει ψωμί με ενδύματα στην ανοικτή αγορά· επομένως, είναι ως έναν βαθμό ορθό να λέγεται ότι κάθε οικονομική δράση, συμπεριλαμβανομένης της ίδιας της παραγωγής του Robinson Crusoe, μπορεί να ονομαστεί ανταλλαγή.⁵ Επιπλέον, ο νους ενός και μόνο ανθρώπου —όσο ευφυής και αν είναι— είναι υπερβολικά αδύναμος για να συλλάβει τη σημασία καθενός από τα αναρίθμητα αγαθά ανώτερης τάξης. Κανένας μεμονωμένος άνθρωπος δεν μπορεί ποτέ να γνωρίζει σε βάθος όλες τις δυνατότητες παραγωγής, αναρίθμητες καθώς είναι, ώστε να είναι σε θέση να σχηματίζει άμεσα προφανείς αξιολογικές κρίσεις χωρίς τη βοήθεια κάποιου συστήματος υπολογισμού. Η κατανομή του διαχειριστικού ελέγχου των οικονομικών αγαθών μεταξύ περισσότερων ατόμων, σε μια κοινότητα ανθρώπων που συμμετέχουν στην εργασία για την παραγωγή τους και έχουν οικονομικό συμφέρον σε αυτά, συνεπάγεται ένα είδος διανοητικού καταμερισμού της εργασίας, το οποίο δεν θα ήταν δυνατό χωρίς κάποιο σύστημα υπολογισμού της παραγωγής και χωρίς οικονομία.

Η δεύτερη προϋπόθεση είναι να υπάρχει πράγματι ένα καθολικά χρησιμοποιούμενο μέσο ανταλλαγής —δηλαδή χρήμα—, το οποίο να επιτελεί τον ίδιο ρόλο ως μέσο και στην ανταλλαγή παραγωγικών αγαθών. Εάν αυτό δεν συνέβαινε, δεν θα ήταν δυνατόν να αναχθούν όλες οι σχέσεις ανταλλαγής σε έναν κοινό παρονομαστή.

Μόνο υπό απλές συνθήκες μπορεί η οικονομία να λειτουργήσει χωρίς χρηματικό υπολογισμό. Μέσα στα στενά όρια της οικιακής οικονομίας, για παράδειγμα, όπου ο πατέρας μπορεί να εποπτεύει ολόκληρη την οικονομική διαχείριση, είναι δυνατόν να προσδιοριστεί η σημασία των μεταβολών στις παραγωγικές διαδικασίες χωρίς τέτοια βοηθήματα του νου και, παρ' όλα αυτά, με μεγαλύτερη ή μικρότερη ακρίβεια. Σε μια τέτοια περίπτωση, η διαδικασία εξελίσσεται με σχετικά περιορισμένη χρήση κεφαλαίου. Ελάχιστες από τις καπιταλιστικές έμμεσες διαδικασίες παραγωγής εισάγονται εδώ: κατά κανόνα, παράγονται καταναλωτικά αγαθά ή, τουλάχιστον, αγαθά ανώτερης τάξης που βρίσκονται πολύ κοντά στα καταναλωτικά αγαθά. Ο καταμερισμός της εργασίας βρίσκεται σε υποτυπώδες στάδιο: ένας και ο αυτός εργαζόμενος ελέγχει, από την αρχή έως το τέλος, την εργασία που συνιστά ουσιαστικά μια πλήρη διαδικασία παραγωγής αγαθών έτοιμων προς κατανάλωση. Όλα αυτά, όμως, διαφέρουν στην ανεπτυγμένη κοινωνική παραγωγή. Οι εμπειρίες μιας μακρινής και παρωχημένης εποχής απλής παραγωγής δεν παρέχουν κανενός είδους επιχείρημα για τη θεμελίωση της δυνατότητας ενός οικονομικού συστήματος χωρίς χρηματικό υπολογισμό.

Μέσα στα στενά όρια μιας κλειστής οικιακής οικονομίας, είναι δυνατόν να εποπτεύει κανείς διαρκώς την παραγωγική διαδικασία από την αρχή έως το τέλος και να κρίνει ανά πάσα στιγμή αν ο ένας ή ο άλλος τρόπος εργασίας αποδίδει περισσότερα καταναλώσιμα αγαθά. Αυτό, όμως, δεν είναι πλέον δυνατόν υπό τις ασυγκρίτως πιο περίπλοκες συνθήκες της δικής μας κοινωνικής οικονομίας. Θα είναι προφανές, ακόμη και στη σοσιαλιστική κοινωνία, ότι 1.000 εκατόλιτρα κρασιού είναι προτιμότερα

από 800, και δεν είναι δύσκολο να αποφασιστεί αν η κοινωνία επιθυμεί 1.000 εκατόλιτρα κρασιού αντί για 500 εκατόλιτρα λαδιού. Δεν χρειάζεται κανένα σύστημα υπολογισμού για να διαπιστωθεί αυτό: αποφασιστικό στοιχείο είναι η βούληση των εμπλεκόμενων οικονομικών υποκειμένων. Μόλις, όμως, ληφθεί αυτή η απόφαση, τότε μόλις αρχίζει το πραγματικό έργο της ορθολογικής διεύθυνσης της οικονομίας, δηλαδή η οικονομική διάθεση των μέσων στην υπηρεσία του σκοπού. Αυτό μπορεί να γίνει μόνο με κάποια μορφή οικονομικού υπολογισμού. Χωρίς μια τέτοια βοήθεια, ο ανθρώπινος νους δεν μπορεί να προσανατολιστεί ορθά μέσα στο ιλιγγιώδες πλήθος των ενδιάμεσων προϊόντων και των δυνατοτήτων παραγωγής. Θα στεκόταν απλώς αμήχανος μπροστά στα προβλήματα της διαχείρισης και της χωροθέτησης.⁶

Είναι αυταπάτη να φαντάζεται κανείς ότι, σε ένα σοσιαλιστικό κράτος, ο υπολογισμός σε φυσικές μονάδες μπορεί να υποκαταστήσει τον χρηματικό υπολογισμό. Ο υπολογισμός σε φυσικές μονάδες, σε μια οικονομία χωρίς ανταλλαγή, μπορεί να συμπεριλάβει μόνο καταναλωτικά αγαθά· αποτυγχάνει πλήρως όταν πρόκειται για αγαθά ανώτερης τάξης. Και μόλις εγκαταλειφθεί η έννοια μιας ελεύθερα διαμορφούμενης χρηματικής τιμής για τα αγαθά ανώτερης τάξης, η ορθολογική παραγωγή καθίσταται εντελώς αδύνατη. Κάθε βήμα που μας απομακρύνει από την ιδιωτική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και από τη χρήση του χρήματος μας απομακρύνει επίσης από την ορθολογική οικονομία.

Είναι εύκολο να παραβλέψει κανείς αυτό το γεγονός, αν αναλογιστεί ότι ο σοσιαλισμός, στον βαθμό που υπάρχει ανάμεσά μας, αποτελεί μόνο μια σοσιαλιστική όαση μέσα σε μια κοινωνία χρηματικών ανταλλαγών, η οποία εξακολουθεί να είναι ως έναν βαθμό ελεύθερη. Υπό μία έννοια, μπορούμε να συμφωνήσουμε με τον ισχυρισμό των σοσιαλιστών —ο οποίος κατά τα άλλα είναι εντελώς αβάσιμος και προβάλλεται μόνο για δημαγωγικούς σκοπούς— ότι η κρατικοποίηση των επιχειρήσεων και η περιέλευσή τους στους δήμους δεν αποτελούν πραγματικά σοσιαλισμό, αφού οι επιχειρήσεις αυτές, ως προς την επιχειρηματική τους οργάνωση, εξαρτώνται τόσο πολύ από το περιβάλλον οικονομικό σύστημα με τις ελεύθερες συναλλαγές του, ώστε δεν μπορεί να λεχθεί ότι ενσαρκώνουν σήμερα την πραγματική ουσία μιας σοσιαλιστικής οικονομίας. Στις κρατικές και δημοτικές επιχειρήσεις εισάγονται τεχνικές βελτιώσεις επειδή μπορούν να παρατηρηθούν τα αποτελέσματά τους σε παρόμοιες ιδιωτικές επιχειρήσεις, εγχώριες ή ξένες, και επειδή οι ιδιωτικές βιομηχανίες που παράγουν τα υλικά γι' αυτές τις βελτιώσεις δίνουν την ώθηση για την εισαγωγή τους. Στις επιχειρήσεις αυτές μπορούν να διαπιστωθούν τα πλεονεκτήματα της αναδιοργάνωσης, επειδή λειτουργούν μέσα στη σφαίρα μιας κοινωνίας που βασίζεται στην ιδιωτική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και στο σύστημα των χρηματικών ανταλλαγών, και έτσι έχουν τη δυνατότητα υπολογισμού και λογιστικής. Αυτή η κατάσταση, όμως, δεν θα μπορούσε να υφίσταται στην περίπτωση σοσιαλιστικών επιχειρήσεων που λειτουργούν σε ένα αμιγώς σοσιαλιστικό περιβάλλον.

Χωρίς οικονομικό υπολογισμό δεν μπορεί να υπάρξει οικονομία. Επομένως, σε ένα σοσιαλιστικό κράτος, όπου η διενέργεια οικονομικού υπολογισμού είναι αδύνατη, δεν μπορεί να υπάρξει καμία απολύτως οικονομία —με την έννοια που αποδίδουμε στον όρο. Σε ασήμαντα και δευτερεύοντα ζητήματα, η ορθολογική συμπεριφορά θα μπορούσε ακόμη να είναι δυνατή, αλλά γενικά θα ήταν πλέον αδύνατον να γίνεται λόγος για ορθολογική παραγωγή. Δεν θα υπήρχε κανένα μέσο για να προσδιοριστεί τι είναι ορθολογικό και, επομένως, είναι προφανές ότι η παραγωγή δεν θα μπορούσε ποτέ να καθοδηγείται από οικονομικά κριτήρια. Το τι σημαίνει αυτό είναι αρκετά σαφές, πέρα από τις επιπτώσεις του στην προσφορά εμπορευμάτων. Η ορθολογική συμπεριφορά θα αποκοπτόταν από το ίδιο το έδαφος που αποτελεί το κατεχόμενη πεδίο της. Θα υπήρχε, πράγματι, πλέον κάτι που

να μπορεί να ονομαστεί ορθολογική συμπεριφορά ή, ακόμη, ορθολογικότητα και λογική στην ίδια τη σκέψη; Ιστορικά, η ανθρώπινη ορθολογικότητα αποτελεί προϊόν της εξέλιξης της οικονομικής ζωής. Θα μπορούσε, λοιπόν, να υφίσταται αποκομμένη από αυτήν;

Για κάποιο διάστημα, η ανάμνηση των εμπειριών που αποκτήθηκαν σε μια ανταγωνιστική οικονομία, η οποία υφίσταται εδώ και μερικές χιλιάδες χρόνια, μπορεί να ανακόψει την πλήρη κατάρρευση της τέχνης της οικονομίας. Οι παλαιότερες μέθοδοι θα μπορούσαν να διατηρηθούν όχι λόγω της ορθολογικότητάς τους, αλλά επειδή φαίνονται καθαγιασμένες από την παράδοση. Στην πραγματικότητα, θα είχαν στο μεταξύ καταστεί ανορθολογικές, καθώς δεν θα ανταποκρίνονταν πλέον στις νέες συνθήκες. Τελικά, μέσω της γενικής ανασυγκρότησης της οικονομικής σκέψης, θα υποστούν μεταβολές που θα τις καταστήσουν πράγματι αντιοικονομικές. Η προσφορά αγαθών δεν θα πραγματοποιείται πλέον αναρχικά και από μόνη της· αυτό είναι αλήθεια. Όλες οι συναλλαγές που αποσκοπούν στην κάλυψη αναγκών θα υπόκεινται στον έλεγχο μιας ανώτατης αρχής. Ωστόσο, στη θέση της οικονομικότητας του «αναρχικού» τρόπου παραγωγής θα τεθεί η άσκοπη παραγωγή ενός παράλογου μηχανισμού. Οι τροχοί θα γυρίζουν, αλλά θα κινούνται χωρίς αποτέλεσμα.

Μπορεί κανείς να προδιαγράψει τη φύση της μελλοντικής σοσιαλιστικής κοινωνίας. Θα λειτουργούν εκατοντάδες και χιλιάδες εργοστάσια. Ελάχιστα από αυτά θα παράγουν είδη έτοιμα προς χρήση· στις περισσότερες περιπτώσεις θα παράγονται ημιτελή αγαθά και παραγωγικά αγαθά. Όλες αυτές οι επιχειρήσεις θα συνδέονται μεταξύ τους. Κάθε αγαθό θα περνά από μια ολόκληρη σειρά σταδίων προτού καταστεί έτοιμο προς χρήση. Μέσα στον αδιάκοπο μόχθο και στην αναταραχή αυτής της διαδικασίας, όμως, η διοίκηση δεν θα διαθέτει κανένα μέσο για να ελέγχει τον προσανατολισμό της. Δεν θα μπορεί ποτέ να διαπιστώσει αν ένα δεδομένο αγαθό παρέμεινε περισσότερο από όσο χρειαζόταν στις αναγκαίες παραγωγικές διαδικασίες ή αν σπαταλήθηκαν εργασία και υλικά για την ολοκλήρωσή του. Πώς θα μπορέσει να αποφασίσει αν η μία ή η άλλη μέθοδος παραγωγής είναι πιο επικερδής; Στην καλύτερη περίπτωση, θα μπορεί μόνο να συγκρίνει την ποιότητα και την ποσότητα του παραγόμενου τελικού καταναλώσιμου προϊόντος, αλλά μόνο σε εξαιρετικά σπάνιες περιπτώσεις θα είναι σε θέση να συγκρίνει τις δαπάνες που συνεπάγεται η παραγωγή. Θα γνωρίζει, ή θα νομίζει ότι γνωρίζει, τους σκοπούς που πρέπει να επιτευχθούν μέσω της οικονομικής οργάνωσης και θα πρέπει να ρυθμίζει αναλόγως τις δραστηριότητές της, δηλαδή θα πρέπει να επιτυγχάνει αυτούς τους σκοπούς με την ελάχιστη δαπάνη. Θα πρέπει να διενεργεί τους υπολογισμούς της με σκοπό την εξεύρεση του λιγότερο δαπανηρού τρόπου. Ο υπολογισμός αυτός θα πρέπει φυσικά να είναι υπολογισμός αξίας. Είναι απολύτως σαφές, και δεν απαιτεί περαιτέρω απόδειξη, ότι δεν μπορεί να έχει τεχνικό χαρακτήρα ούτε να βασίζεται στην αντικειμενική αξία χρήσης των αγαθών και των υπηρεσιών.

Στο οικονομικό σύστημα της ιδιωτικής ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής, το σύστημα υπολογισμού βάσει της αξίας χρησιμοποιείται αναγκαστικά από κάθε ανεξάρτητο μέλος της κοινωνίας. Καθένας συμμετέχει στη διαμόρφωσή του με διττό τρόπο: αφενός ως καταναλωτής και αφετέρου ως παραγωγός. Ως καταναλωτής, διαμορφώνει μια κλίμακα αξιολόγησης για τα αγαθά που είναι έτοιμα προς κατανάλωση. Ως παραγωγός, διαθέτει τα αγαθά ανώτερης τάξης στη χρήση που αποφέρει τη μεγαλύτερη απόδοση. Με αυτόν τον τρόπο, όλα τα αγαθά ανώτερης τάξης λαμβάνουν μια θέση στην κλίμακα των αξιολογήσεων σύμφωνα με τις εκάστοτε κοινωνικές συνθήκες παραγωγής και τις κοινωνικές ανάγκες. Μέσω της αλληλεπίδρασης αυτών των δύο διαδικασιών αξιολόγησης παρέχονται τα μέσα ώστε τόσο η κατανάλωση όσο και η παραγωγή να διέπονται σε όλη τους την

έκταση από την οικονομική αρχή. Κάθε διαβαθμισμένο σύστημα διαμόρφωσης τιμών προκύπτει από το γεγονός ότι οι άνθρωποι εναρμονίζουν διαρκώς τις ανάγκες τους με την εκτίμησή τους για τα οικονομικά δεδομένα.

Όλα αυτά απουσιάζουν αναγκαστικά από ένα σοσιαλιστικό κράτος. Η διοίκηση μπορεί να γνωρίζει ακριβώς ποια αγαθά χρειάζονται πιο επείγοντως. Με αυτό, όμως, έχει εξασφαλίσει στην πραγματικότητα μόνο τη μία από τις δύο αναγκαίες προϋποθέσεις του οικονομικού υπολογισμού. Από τη φύση των πραγμάτων, οφείλει ωστόσο να στερηθεί την άλλη —την αξιολόγηση των μέσων παραγωγής. Μπορεί να προσδιορίσει την αξία που έχει το σύνολο των μέσων παραγωγής· αυτή είναι προφανώς ταυτόσημη με την αξία όλων των αναγκών που ικανοποιούνται μέσω αυτών. Ενδέχεται επίσης να μπορεί να υπολογίσει την αξία οποιουδήποτε μέσου παραγωγής, υπολογίζοντας τη συνέπεια της απόσυρσής του ως προς την ικανοποίηση των αναγκών. Δεν μπορεί, όμως, να αναγάγει αυτή την αξία στην ενιαία έκφραση μιας χρηματικής τιμής, όπως μπορεί να κάνει μια ανταγωνιστική οικονομία, στην οποία όλες οι τιμές μπορούν να αναχθούν σε μια κοινή έκφραση σε χρήμα. Σε μια σοσιαλιστική κοινότητα, η οποία, μολονότι δεν είναι αναγκαίο να καταργήσει εντελώς το χρήμα, αδυνατεί ωστόσο να το χρησιμοποιήσει για να εκφράσει την τιμή των συντελεστών παραγωγής, συμπεριλαμβανομένης της εργασίας, το χρήμα δεν μπορεί να διαδραματίσει κανέναν ρόλο στον οικονομικό υπολογισμό.⁷

Ας φανταστούμε την κατασκευή μιας νέας σιδηροδρομικής γραμμής. Πρέπει άραγε να κατασκευαστεί και, αν ναι, ποια από τις διάφορες νοητές διαδρομές πρέπει να επιλεγεί; Σε μια ανταγωνιστική χρηματική οικονομία, το ερώτημα αυτό θα απαντιόταν μέσω του χρηματικού υπολογισμού. Η νέα γραμμή θα καταστήσει λιγότερο δαπανηρή τη μεταφορά ορισμένων αγαθών, και ενδέχεται να είναι δυνατόν να υπολογιστεί αν αυτή η μείωση της δαπάνης υπερβαίνει τη δαπάνη κατασκευής και συντήρησης της νέας γραμμής. Αυτό μπορεί να υπολογιστεί μόνο σε χρήμα. Δεν είναι δυνατόν να επιτευχθεί ο επιδιωκόμενος σκοπός απλώς με την αντιπαράβολή των διαφόρων δαπανών και εξοικονομήσεων σε φυσικές ποσότητες. Όταν δεν μπορεί κανείς να εκφράσει σε μια κοινή μονάδα τις ώρες εργασίας, τον σίδηρο, τον άνθρακα, κάθε είδους δομικό υλικό, τις μηχανές και τα άλλα πράγματα που είναι αναγκαία για την κατασκευή και τη συντήρηση της σιδηροδρομικής γραμμής, δεν είναι δυνατόν να προβεί σε κανέναν απολύτως υπολογισμό. Η κατάρτιση λογαριασμών σε οικονομική βάση είναι δυνατή μόνο όταν όλα τα σχετικά αγαθά μπορούν να αναχθούν σε χρήμα. Ομολογουμένως, ο χρηματικός υπολογισμός έχει δυσχέρειες και σοβαρά ελαττώματα, αλλά ασφαλώς δεν διαθέτουμε τίποτε καλύτερο για να τον αντικαταστήσουμε, και για τους πρακτικούς σκοπούς της ζωής ο χρηματικός υπολογισμός, όπως λειτουργεί υπό ένα υγιές νομισματικό σύστημα, επαρκεί πάντοτε. Αν τον εγκαταλείπαμε, κάθε σύστημα οικονομικού υπολογισμού θα καθίστατο απολύτως αδύνατο.

Η σοσιαλιστική κοινωνία θα ήξερε πώς να τα βγάλει πέρα. Θα εξέδιδε ένα διάταγμα και θα αποφάσιζε υπέρ ή κατά της σχεδιαζόμενης κατασκευής. Ωστόσο, η απόφαση αυτή θα εξαρτιόταν, στην καλύτερη περίπτωση, από αόριστες εκτιμήσεις· δεν θα στηριζόταν ποτέ στο θεμέλιο ενός ακριβούς υπολογισμού αξίας.

Η στατική κατάσταση μπορεί να υπάρξει χωρίς οικονομικό υπολογισμό. Διότι εδώ επαναλαμβάνονται διαρκώς τα ίδια γεγονότα της οικονομικής ζωής· και αν υποθέσουμε ότι η αρχική διάρθρωση της στατικής σοσιαλιστικής οικονομίας διαμορφώνεται με βάση την τελική κατάσταση της ανταγωνιστικής οικονομίας, θα μπορούσαμε οπωσδήποτε να συλλάβουμε ένα σοσιαλιστικό σύστημα παραγωγής που διευθύνεται ορθολογικά από οικονομική άποψη. Αυτό, όμως,

είναι δυνατόν μόνο εννοιολογικά. Προς το παρόν, αφήνουμε κατά μέρος το γεγονός ότι μια στατική κατάσταση είναι αδύνατη στην πραγματική ζωή, αφού τα οικονομικά μας δεδομένα μεταβάλλονται διαρκώς, ώστε ο στατικός χαρακτήρας της οικονομικής δραστηριότητας αποτελεί μόνο μια θεωρητική παραδοχή που δεν αντιστοιχεί σε καμία πραγματική κατάσταση πραγμάτων, όσο αναγκαία και αν είναι για τη σκέψη μας και για την τελειοποίηση της γνώσης μας για την οικονομική επιστήμη. Ακόμη και έτσι, πρέπει να δεχθούμε ότι η μετάβαση στον σοσιαλισμό, ως συνέπεια της εξάλειψης των εισοδηματικών διαφορών και των συνακόλουθων αναπροσαρμογών στην κατανάλωση και, επομένως, στην παραγωγή, θα μεταβάλει αναγκαστικά όλα τα οικονομικά δεδομένα με τέτοιον τρόπο, ώστε να καταστεί αδύνατη η σύνδεση με την τελική κατάσταση της προϋπάρχουσας ανταγωνιστικής οικονομίας. Τότε, όμως, έχουμε μπροστά μας το θέαμα μιας σοσιαλιστικής οικονομικής τάξης που παραδέρνει στον ωκεανό των δυνατών και νοητών οικονομικών συνδυασμών, χωρίς την πυξίδα του οικονομικού υπολογισμού.

Έτσι, στη σοσιαλιστική κοινότητα, κάθε οικονομική μεταβολή γίνεται ένα εγχείρημα του οποίου η επιτυχία δεν μπορεί ούτε να εκτιμηθεί εκ των προτέρων ούτε να διαπιστωθεί εκ των υστέρων. Απομένει μόνο η ψηλάφηση στο σκοτάδι. Ο σοσιαλισμός είναι η κατάργηση της ορθολογικής οικονομίας.

3. Ο Οικονομικός Υπολογισμός στη Σοσιαλιστική Κοινότητα

Έχουμε πράγματι να κάνουμε με τις αναγκαίες συνέπειες της κοινής ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής; Δεν υπάρχει κανένας τρόπος να συνδεθεί κάποια μορφή οικονομικού υπολογισμού με ένα σοσιαλιστικό σύστημα;

Σε κάθε μεγάλη επιχείρηση, κάθε επιμέρους επιχειρηματική μονάδα ή κλάδος δραστηριότητας διαθέτει ως έναν βαθμό λογιστική αυτοτέλεια. Υπολογίζει την εργασία και τα υλικά αντιπαραβάλλοντάς τα μεταξύ τους, και κάθε επιμέρους μονάδα μπορεί πάντοτε να καταρτίζει χωριστό ισολογισμό και να εξετάζει τα οικονομικά αποτελέσματα των δραστηριοτήτων της από λογιστική άποψη. Μπορούμε έτσι να διαπιστώνουμε με ποια επιτυχία έχει εργαστεί κάθε επιμέρους τμήμα και, αναλόγως, να συνάγουμε συμπεράσματα για την αναδιοργάνωση, τον περιορισμό, την κατάργηση ή την επέκταση των υφιστάμενων μονάδων και για τη σύσταση νέων. Ομολογουμένως, ορισμένα σφάλματα είναι αναπόφευκτα σε έναν τέτοιο υπολογισμό. Προκύπτουν εν μέρει από τις δυσκολίες που συνεπάγεται ο επιμερισμός των γενικών εξόδων. Άλλα σφάλματα προκύπτουν από την ανάγκη να χρησιμοποιούνται στους υπολογισμούς δεδομένα που, από πολλές απόψεις, δεν μπορούν να προσδιοριστούν με απόλυτη ακρίβεια· για παράδειγμα, όταν, κατά τον προσδιορισμό της κερδοφορίας μιας ορισμένης μεθόδου εργασίας, υπολογίζουμε την απόσβεση των χρησιμοποιούμενων μηχανών υποθέτοντας μια δεδομένη διάρκεια της ωφέλιμης ζωής τους. Ωστόσο, όλα αυτά τα σφάλματα μπορούν να περιοριστούν εντός ορισμένων στενών ορίων, ώστε να μη διαταράσσουν το τελικό αποτέλεσμα του υπολογισμού. Η αβεβαιότητα που απομένει εντάσσεται στη συνεκτίμηση της αβεβαιότητας των μελλοντικών συνθηκών, η οποία αποτελεί αναπόφευκτο επακόλουθο της δυναμικής φύσης της οικονομικής ζωής.

Φαίνεται δελεαστικό να επιχειρήσουμε, κατ' αναλογία, μια χωριστή εκτίμηση των επιμέρους παραγωγικών μονάδων και στο σοσιαλιστικό κράτος. Αυτό, όμως, είναι εντελώς αδύνατον. Διότι κάθε χωριστός υπολογισμός των επιμέρους κλάδων μιας και της αυτής επιχείρησης εξαρτάται αποκλειστικά από το γεγονός ότι ακριβώς στις συναλλαγές της αγοράς διαμορφώνονται, για όλα τα είδη αγαθών και εργασίας που χρησιμοποιούνται, οι τιμές της αγοράς που λαμβάνονται ως βάσεις του υπολογισμού. Όπου δεν υπάρχει ελεύθερη αγορά, δεν υπάρχει μηχανισμός διαμόρφωσης τιμών· χωρίς μηχανισμό διαμόρφωσης τιμών, δεν υπάρχει οικονομικός υπολογισμός.

Θα μπορούσαμε να φανταστούμε μια κατάσταση στην οποία επιτρέπονται οι ανταλλαγές μεταξύ επιμέρους κλάδων δραστηριότητας, ώστε να προκύψει ο μηχανισμός των σχέσεων ανταλλαγής, δηλαδή των τιμών, και να δημιουργηθεί έτσι μια βάση για οικονομικό υπολογισμό ακόμη και στη σοσιαλιστική κοινότητα. Στο πλαίσιο μιας ενιαίας οικονομίας που δεν γνωρίζει ιδιωτική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής, οι επιμέρους ομάδες εργαζομένων συγκροτούνται ως ανεξάρτητοι φορείς με εξουσία διάθεσης· οφείλουν μεν να ενεργούν σύμφωνα με τις οδηγίες του ανώτατου οικονομικού συμβουλίου, αλλά παρέχουν η μία στην άλλη υλικά αγαθά και υπηρεσίες μόνο έναντι πληρωμής, η οποία θα πρέπει να πραγματοποιείται στο γενικό μέσο ανταλλαγής. Κάπως έτσι αντιλαμβανόμαστε την οργάνωση της σοσιαλιστικής διαχείρισης των επιχειρήσεων όταν μιλάμε σήμερα για πλήρη

κοινωνικοποίηση και τα παρόμοια. Δεν έχουμε, όμως, φτάσει ακόμη στο κρίσιμο σημείο. Σχέσεις ανταλλαγής μεταξύ παραγωγικών αγαθών μπορούν να διαμορφωθούν μόνο στη βάση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής. Όταν το «συνδικάτο άνθρακα» προμηθεύει το «συνδικάτο σιδήρου» με άνθρακα, καμία τιμή δεν μπορεί να διαμορφωθεί, παρά μόνο εάν και τα δύο συνδικάτα είναι ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής που χρησιμοποιούνται στις επιχειρήσεις τους. Αυτό δεν θα ήταν κοινωνικοποίηση, αλλά εργατικός καπιταλισμός και συνδικαλισμός.

Το ζήτημα είναι πράγματι πολύ απλό για εκείνους τους θεωρητικούς του σοσιαλισμού που στηρίζονται στην εργασιακή θεωρία της αξίας.

Μόλις η κοινωνία πάρει στην κατοχή της τα μέσα παραγωγής και τα χρησιμοποιήσει στην παραγωγή υπό την άμεσα κοινωνικοποιημένη μορφή τους, η εργασία κάθε ατόμου, όσο διαφορετική και αν είναι η ειδική χρησιμότητά της, γίνεται a priori και άμεσα κοινωνική εργασία. Η ποσότητα κοινωνικής εργασίας που έχει δαπανηθεί για ένα προϊόν δεν χρειάζεται τότε να προσδιορίζεται έμμεσα· η καθημερινή εμπειρία μάς δείχνει άμεσα πόση χρειάζεται κατά μέσο όρο. Η κοινωνία μπορεί απλώς να υπολογίσει πόσες ώρες εργασίας έχουν δαπανηθεί για μια ατμομηχανή, ένα quarter σιταριού της τελευταίας συγκομιδής και 100 γιάρδες λινού υφάσματος δεδομένης ποιότητας... Βεβαίως, η κοινωνία θα πρέπει επίσης να γνωρίζει πόση εργασία χρειάζεται για την παραγωγή οποιουδήποτε καταναλωτικού αγαθού. Θα πρέπει να καταρτίζει το σχέδιο παραγωγής της σύμφωνα με τα μέσα παραγωγής της, στα οποία συγκαταλέγεται ιδίως η εργασία. Η χρησιμότητα που αποφέρουν τα διάφορα καταναλωτικά αγαθά, σταθμιζόμενη τόσο μεταξύ τους όσο και έναντι της ποσότητας εργασίας που απαιτείται για την παραγωγή τους, θα καθορίζει τελικά το σχέδιο. Οι άνθρωποι θα απλοποιήσουν τα πάντα χωρίς τη μεσολάβηση της περιβόησης «αξίας».¹

Δεν είναι εδώ έργο μας να διατυπώσουμε εκ νέου κριτικές αντιρρήσεις κατά της εργασιακής θεωρίας της αξίας. Στο παρόν πλαίσιο, αυτές μπορούν να μας ενδιαφέρουν μόνο στον βαθμό που σχετίζονται με την εκτίμηση της δυνατότητας χρησιμοποίησης της εργασίας στους υπολογισμούς αξίας μιας σοσιαλιστικής κοινότητας.

Εκ πρώτης όψεως, ο υπολογισμός σε όρους εργασίας λαμβάνει επίσης υπόψη τις φυσικές, μη ανθρώπινες συνθήκες της παραγωγής. Ο νόμος των φθινουσών αποδόσεων έχει ήδη ληφθεί υπόψη στην έννοια του κοινωνικά αναγκαίου μέσου χρόνου εργασίας, στον βαθμό που η λειτουργία του οφείλεται στην ποικιλία των φυσικών συνθηκών παραγωγής. Εάν αυξηθεί η ζήτηση ενός εμπορεύματος και πρέπει να αξιοποιηθούν δυσμενέστεροι φυσικοί πόροι, τότε αυξάνεται επίσης ο μέσος κοινωνικά αναγκαίος χρόνος εργασίας που απαιτείται για την παραγωγή μιας μονάδας. Εάν ανακαλυφθούν ευνοϊκότεροι φυσικοί πόροι, η ποσότητα κοινωνικά αναγκαίας εργασίας μειώνεται.² Η συνεκτίμηση της φυσικής συνθήκης της παραγωγής επαρκεί μόνο στον βαθμό που αυτή αντανακλάται στην ποσότητα της κοινωνικά αναγκαίας εργασίας. Ακριβώς ως προς αυτό, όμως, αποτυγχάνει η αξιολόγηση σε όρους εργασίας. Αφήνει εκτός υπολογισμού τη χρησιμοποίηση των υλικών συντελεστών παραγωγής. Έστω ότι ο κοινωνικά αναγκαίος χρόνος εργασίας που απαιτείται για την παραγωγή καθενός από τα εμπορεύματα P και Q είναι 10 ώρες. Έστω επίσης ότι, πέρα από την εργασία, η παραγωγή τόσο του P όσο και του Q απαιτεί την πρώτη ύλη a , μία μονάδα της οποίας παράγεται με μία ώρα κοινωνικά αναγκαίας εργασίας· για την παραγωγή του P χρησιμοποιούνται 2 μονάδες της a και 8 ώρες εργασίας, ενώ για την παραγωγή του Q χρησιμοποιούνται μία μονάδα της a και 9 ώρες εργασίας. Σε όρους εργασίας, τα P και Q είναι ισοδύναμα, αλλά σε όρους αξίας το P έχει μεγαλύτερη αξία από το Q . Η πρώτη κρίση είναι

εσφαλμένη, και μόνο η δεύτερη ανταποκρίνεται στη φύση και στον σκοπό του υπολογισμού. Είναι αλήθεια ότι αυτό το επιπλέον στοιχείο, λόγω του οποίου, σύμφωνα με τον υπολογισμό αξίας, το P έχει μεγαλύτερη αξία από το Q , αυτό το υλικό υπόστρωμα, «παρέχεται από τη φύση χωρίς καμία προσθήκη από τον άνθρωπο». ³ Ωστόσο, το γεγονός ότι είναι διαθέσιμο μόνο σε ποσότητες τέτοιες ώστε να καθίσταται αντικείμενο οικονομικής διαχείρισης πρέπει να λαμβάνεται υπόψη, με τη μία ή την άλλη μορφή, στον υπολογισμό αξίας.

Το δεύτερο ελάττωμα του υπολογισμού σε όρους εργασίας είναι η παράβλεψη των διαφορετικών ποιοτήτων της εργασίας. Για τον Marx, κάθε ανθρώπινη εργασία είναι, από οικονομική άποψη, του ίδιου είδους, αφού είναι πάντοτε «η παραγωγική δαπάνη ανθρώπινου εγκεφάλου, μυών, νεύρων και χεριών». ⁴

Η ειδικευμένη εργασία λογίζεται μόνο ως εντατικοποιημένη ή, μάλλον, πολλαπλασιασμένη απλή εργασία, έτσι ώστε μια μικρότερη ποσότητα ειδικευμένης εργασίας να ισούται με μια μεγαλύτερη ποσότητα απλής εργασίας. Η εμπειρία δείχνει ότι η ειδικευμένη εργασία μπορεί πάντοτε να αναχθεί με αυτόν τον τρόπο σε όρους απλής εργασίας. Όσο υψηλής ειδίκευσης και αν είναι η εργασία της οποίας αποτελεί προϊόν ένα εμπόρευμα, η αξία του μπορεί να εξισωθεί με εκείνη του προϊόντος απλής εργασίας, ώστε να αντιπροσωπεύει απλώς μια καθορισμένη ποσότητα απλής εργασίας.

Ο Böhm-Bawerk δεν απέχει πολύ από την αλήθεια όταν χαρακτηρίζει αυτό το επιχείρημα «μια θεωρητική ταχυδακτυλουργία σχεδόν αποσβολωτικής αφέλειας». ⁵ Για να κρίνουμε την άποψη του Marx, δεν χρειάζεται να αναρωτηθούμε αν είναι δυνατόν να ανακαλυφθεί ένα ενιαίο και ομοίμορφο φυσιολογικό μέτρο για κάθε ανθρώπινη εργασία, είτε σωματική είτε «πνευματική». Διότι είναι βέβαιο ότι μεταξύ των ανθρώπων υπάρχουν διαφορετικοί βαθμοί ικανότητας και επιδεξιότητας, οι οποίοι προσδίδουν διαφορετικές ποιότητες στα προϊόντα και στις υπηρεσίες της εργασίας. Εκείνο που πρέπει να είναι καθοριστικό για την επίλυση του ζητήματος αν ο υπολογισμός σε όρους εργασίας είναι εφαρμόσιμος ή όχι είναι το αν μπορούν ή όχι να αναχθούν διαφορετικά είδη εργασίας σε έναν κοινό παρονομαστή χωρίς τη μεσολάβηση της αξιολόγησης των προϊόντων τους από το οικονομικό υποκείμενο. Η απόδειξη που επιχειρεί να δώσει ο Marx δεν επιτυγχάνει. Η εμπειρία δείχνει πράγματι ότι τα αγαθά καταναλώνονται υπό σχέσεις ανταλλαγής ανεξαρτήτως του αν έχουν παραχθεί με απλή ή σύνθετη εργασία. Αυτό, όμως, θα αποτελούσε απόδειξη ότι δεδομένες ποσότητες απλής εργασίας εξισώνονται άμεσα με δεδομένες ποσότητες σύνθετης εργασίας μόνον εάν αποδεικνυόταν ότι η εργασία είναι η πηγή της ανταλλακτικής τους αξίας. Αυτό όχι μόνο δεν έχει αποδειχθεί, αλλά είναι ακριβώς εκείνο που ο Marx επιχειρεί να αποδείξει μέσω αυτών των ίδιων επιχειρημάτων.

Ούτε αποτελεί απόδειξη αυτής της ομοιογένειας το ότι οι αναλογίες υποκατάστασης μεταξύ απλής και σύνθετης εργασίας εκδηλώνονται στο ύψος των μισθών σε μια ανταλλακτική οικονομία — γεγονός στο οποίο ο Marx δεν αναφέρεται σε αυτό το πλαίσιο. Αυτή η διαδικασία εξίσωσης είναι αποτέλεσμα των συναλλαγών της αγοράς και όχι προϋπόθεσή τους. Ο υπολογισμός σε όρους εργασίας θα έπρεπε να καθορίσει μια αυθαίρετη αναλογία για την υποκατάσταση της σύνθετης εργασίας από απλή, πράγμα που αποκλείει τη χρησιμοποίησή του για σκοπούς οικονομικής διοίκησης.

Επί μακρόν θεωρούνταν ότι η εργασιακή θεωρία της αξίας ήταν απαραίτητη στον σοσιαλισμό, ώστε το αίτημα της κρατικοποίησης των μέσων παραγωγής να διαθέτει ηθικό θεμέλιο. Σήμερα αναγνωρίζουμε ότι αυτό είναι πλάνη. Μολονότι η πλειονότητα των υποστηρικτών του σοσιαλισμού έχει χρησιμοποιήσει με αυτόν τον τρόπο αυτή την εσφαλμένη αντίληψη και μολονότι ο Marx, όσο και αν κατά βάση υιοθετούσε διαφορετική οπτική, δεν ήταν εντελώς απαλλαγμένος από αυτήν, είναι σαφές, αφενός, ότι το πολιτικό αίτημα για την εισαγωγή κοινωνικοποιημένης παραγωγής ούτε χρειάζεται ούτε μπορεί να αντλήσει στήριξη από την εργασιακή θεωρία της αξίας και, αφετέρου, ότι άνθρωποι που έχουν διαφορετικές απόψεις για τη φύση και την προέλευση της οικονομικής αξίας μπορούν, ως προς τις πεποιθήσεις τους, να είναι σοσιαλιστές. Ωστόσο, η εργασιακή θεωρία της αξίας είναι εγγενώς αναγκαία για τους υποστηρικτές της σοσιαλιστικής παραγωγής υπό μια έννοια διαφορετική από εκείνη που συνήθως εννοείται. Σε γενικές γραμμές, η σοσιαλιστική παραγωγή θα μπορούσε να εμφανίζεται ως ορθολογικά πραγματοποιήσιμη μόνον εάν διέθετε μια αντικειμενικά αναγνωρίσιμη μονάδα αξίας, η οποία θα επέτρεπε τον οικονομικό υπολογισμό σε μια οικονομία όπου δεν θα υπήρχε ούτε χρήμα ούτε ανταλλαγή. Και μόνο η εργασία θα μπορούσε νοητά να θεωρηθεί τέτοια μονάδα.

4. Ευθύνη και πρωτοβουλία στις κοινοτικές επιχειρήσεις

Το πρόβλημα της ευθύνης και της πρωτοβουλίας στις σοσιαλιστικές επιχειρήσεις συνδέεται στενά με εκείνο του οικονομικού υπολογισμού. Είναι πλέον καθολικά αποδεκτό ότι ο αποκλεισμός της ελεύθερης πρωτοβουλίας και της ατομικής ευθύνης, από τις οποίες εξαρτώνται οι επιτυχίες της ιδιωτικής επιχείρησης, αποτελεί τη σοβαρότερη απειλή για τη σοσιαλιστική οικονομική οργάνωση.¹

Η πλειονότητα των σοσιαλιστών παρακάμπτει σιωπηρά αυτό το πρόβλημα. Άλλοι πιστεύουν ότι μπορούν να το απαντήσουν επικαλούμενοι τους διευθυντές των εταιρειών· μολονότι δεν είναι ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής, οι επιχειρήσεις υπό τον έλεγχό τους έχουν ευημερήσει. Αν η κοινωνία, αντί για τους μετόχους των εταιρειών, γίνει ιδιοκτήτρια των μέσων παραγωγής, τίποτε δεν θα έχει αλλάξει. Οι διευθυντές δεν θα εργάζονταν λιγότερο ικανοποιητικά για την κοινωνία απ' ό,τι για τους μετόχους.

Πρέπει να διακρίνουμε δύο κατηγορίες ανώνυμων εταιρειών και παρόμοιων επιχειρήσεων. Στην πρώτη κατηγορία, που αποτελείται κατά το μεγαλύτερο μέρος από μικρότερες εταιρείες, λίγα άτομα ενώνονται σε μια κοινή επιχείρηση υπό την εταιρική νομική μορφή. Συχνά είναι οι κληρονόμοι των ιδρυτών της εταιρείας ή πρώην ανταγωνιστές που έχουν συνενωθεί. Εδώ ο πραγματικός έλεγχος και η διαχείριση της επιχείρησης βρίσκονται στα χέρια των ίδιων των μετόχων ή, τουλάχιστον, ορισμένων από αυτούς, οι οποίοι ενεργούν προς το δικό τους συμφέρον ή προς το συμφέρον μετόχων που συνδέονται στενά μαζί τους, όπως σύζυγοι, ανήλικοι κ.λπ. Οι διευθυντές, υπό την ιδιότητά τους ως μελών του διοικητικού συμβουλίου ή του εποπτικού συμβουλίου, και ενίοτε ακόμη και με περιορισμένη νομική ιδιότητα, ασκούν οι ίδιοι την αποφασιστική επιρροή στη διεξαγωγή των εργασιών. Αυτό δεν επηρεάζεται ούτε από το γεγονός ότι μερικές φορές μέρος του μετοχικού κεφαλαίου κατέχεται από μια χρηματοπιστωτική κοινοπραξία ή τράπεζα. Εδώ, στην πραγματικότητα, η εταιρεία διαφέρει από την ομόρρυθμη εμπορική εταιρεία μόνο ως προς τη νομική της μορφή.

Η κατάσταση είναι εντελώς διαφορετική στην περίπτωση των μεγάλων εταιρειών, όπου μόνο ένα μέρος των μετόχων, δηλαδή οι μεγαλομέτοχοι, συμμετέχουν στον πραγματικό έλεγχο της επιχείρησης. Και αυτοί έχουν συνήθως το ίδιο συμφέρον από την ευημερία της επιχείρησης με οποιονδήποτε ιδιοκτήτη. Ωστόσο, μπορεί κάλλιστα να έχουν συμφέροντα διαφορετικά από εκείνα της μεγάλης πλειονότητας των μικρομετόχων, οι οποίοι αποκλείονται από τη διαχείριση ακόμη και αν κατέχουν το μεγαλύτερο μέρος του μετοχικού κεφαλαίου. Μπορεί να προκύψουν σοβαρές συγκρούσεις όταν οι εργασίες της εταιρείας διεξάγονται προς όφελος των διευθυντών με τρόπο που ζημιώνει τους μετόχους. Όπως και αν έχουν όμως τα πράγματα, είναι σαφές ότι οι πραγματικοί κάτοχοι της εξουσίας στις εταιρείες διευθύνουν την επιχείρηση προς το δικό τους συμφέρον, είτε αυτό συμπίπτει με το συμφέρον των μετόχων είτε όχι. Μακροπρόθεσμα, θα είναι κατά κανόνα προς όφελος του συντετού διαχειριστή μιας εταιρείας, ο οποίος δεν επιδιώκει απλώς ένα πρόσκαιρο κέρδος, να εκπροσωπεί σε κάθε περίπτωση αποκλειστικά τα συμφέροντα των μετόχων και να αποφεύγει χειρισμούς που θα μπορούσαν να τους βλάψουν. Αυτό ισχύει πρωτίστως για τις τράπεζες

και τους χρηματοπιστωτικούς ομίλους, οι οποίοι δεν πρέπει να διακυβεύουν, εις βάρος του κοινού, την πίστη που απολαμβάνουν. Επομένως, η επιτυχία των εταιρειών δεν εξαρτάται απλώς από τη δεσμευτική ισχύ των ηθικών κινήτρων.

Η κατάσταση μεταβάλλεται ριζικά όταν μια επιχείρηση κρατικοποιείται. Με τον αποκλεισμό των υλικών συμφερόντων των ιδιωτών εξαφανίζεται η κινητήρια δύναμη, και αν οι κρατικές και δημοτικές επιχειρήσεις ευημερούν έστω και κάπως, το οφείλουν στη μεταφορά της «διοίκησης» από την ιδιωτική επιχείρηση ή στο γεγονός ότι ωθούνται διαρκώς σε μεταρρυθμίσεις και καινοτομίες από τους επιχειρηματίες από τους οποίους αγοράζουν τα εργαλεία παραγωγής και τις πρώτες ύλες τους.

Καθώς είμαστε πλέον σε θέση να εξετάσουμε αναδρομικά δεκαετίες κρατικών και σοσιαλιστικών προσπαθειών, αναγνωρίζεται τώρα γενικά ότι στις σοσιαλιστικές επιχειρήσεις δεν υπάρχει εσωτερική πίεση για μεταρρύθμιση και βελτίωση της παραγωγής, ότι δεν μπορούν να προσαρμοστούν στις μεταβαλλόμενες συνθήκες της ζήτησης και ότι, με μια λέξη, αποτελούν νεκρό μέλος του οικονομικού οργανισμού. Όλες οι προσπάθειες να τους εμψυχήσουν ζωή έχουν έως τώρα αποβεί μάταιες. Υποτέθηκε ότι μια μεταρρύθμιση του συστήματος αμοιβών θα μπορούσε να επιτύχει τον επιδιωκόμενο σκοπό. Αν οι διευθυντές αυτών των επιχειρήσεων είχαν οικονομικό συμφέρον από την απόδοση, θεωρήθηκε ότι θα βρίσκονταν σε θέση συγκρίσιμη με εκείνη του διευθυντή μιας μεγάλης εταιρείας. Πρόκειται για ολέθριο σφάλμα. Οι διευθυντές των μεγάλων εταιρειών συνδέονται με τα συμφέροντα των επιχειρήσεων που διοικούν με τρόπο εντελώς διαφορετικό από εκείνον που θα μπορούσε να ισχύει στις δημόσιες επιχειρήσεις. Είτε είναι ήδη ιδιοκτήτες ενός διόλου αμελητέου μέρους του μετοχικού κεφαλαίου είτε ελπίζουν να γίνουν με την πάροδο του χρόνου. Επιπλέον, είναι σε θέση να αποκομίζουν κέρδη μέσω χρηματιστηριακής κερδοσκοπίας στις μετοχές της εταιρείας. Έχουν την προοπτική να κληροδοτήσουν τις θέσεις τους στους κληρονόμους τους ή, τουλάχιστον, να τους εξασφαλίσουν μέρος της επιρροής τους. Ο τύπος ανθρώπου στον οποίο πρέπει να αποδοθεί η επιτυχία των ανώνυμων εταιρειών δεν είναι ο εύπορος και αυτάρεσκος διευθύνων σύμβουλος που μοιάζει στον δημόσιο υπάλληλο ως προς τη νοοτροπία και την εμπειρία του· είναι, αντιθέτως, ακριβώς ο διευθυντής, ο προωθητής και ο άνθρωπος των επιχειρήσεων που έχει ο ίδιος συμφέρον ως μέτοχος και τον οποίο κάθε κρατικοποίηση και κάθε περιέλευση επιχειρήσεων στους δήμους αποσκοπεί να αποκλείσει.

Γενικά, δεν είναι θεμιτό, σε ένα σοσιαλιστικό πλαίσιο, να επικαλείται κανείς τέτοια επιχειρήματα προκειμένου να εγγυηθεί την επιτυχία μιας οικονομικής τάξης οικοδομημένης σε σοσιαλιστικές βάσεις. Όλα τα σοσιαλιστικά συστήματα, συμπεριλαμβανομένου εκείνου του Karl Marx και των ορθόδοξων οπαδών του, εκκινούν από την παραδοχή ότι σε μια σοσιαλιστική κοινωνία δεν θα μπορούσε να προκύψει σύγκρουση μεταξύ ατομικού και γενικού συμφέροντος. Καθένας θα ενεργεί προς το δικό του συμφέρον προσφέροντας το καλύτερο δυνατό, επειδή συμμετέχει στο προϊόν του συνόλου της οικονομικής δραστηριότητας. Την προφανή αντίρρηση ότι το άτομο έχει ελάχιστο συμφέρον να είναι το ίδιο επιμελές και ενθουσιώδες και ότι μεγαλύτερη σημασία έχει γι' αυτό να είναι όλοι οι άλλοι, είτε την αγνοούν εντελώς είτε την αντιμετωπίζουν ανεπαρκώς. Πιστεύουν ότι μπορούν να οικοδομήσουν μια σοσιαλιστική κοινότητα με μόνη βάση την Κατηγορική Προσταγή. Το πόσο επιπόλαια συνηθίζουν να προχωρούν με αυτόν τον τρόπο το δείχνει καλύτερα ο Kautsky όταν λέει: «Αν ο σοσιαλισμός είναι κοινωνική αναγκαιότητα, τότε η ανθρώπινη φύση, και όχι ο σοσιαλισμός, θα έπρεπε να αναπροσαρμοστεί, αν ποτέ τα δύο συγκρούονταν».² Αυτό δεν είναι παρά καθαρός ουτοπισμός.

Αλλά ακόμη και αν δεχθούμε προς στιγμήν ότι αυτές οι ουτοπικές προσδοκίες μπορούν πράγματι να πραγματοποιηθούν, ότι κάθε άτομο σε μια σοσιαλιστική κοινωνία θα καταβάλλει προσπάθειες με τον ίδιο ζήλο όπως σήμερα σε μια κοινωνία όπου υπόκειται στην πίεση του ελεύθερου ανταγωνισμού, εξακολουθεί να υφίσταται το πρόβλημα της μέτρησης του αποτελέσματος της οικονομικής δραστηριότητας σε μια σοσιαλιστική κοινότητα που δεν επιτρέπει κανέναν οικονομικό υπολογισμό. Δεν μπορούμε να ενεργούμε οικονομικά αν δεν είμαστε σε θέση να κατανοούμε σε τι συνίσταται η οικονομική χρησιμοποίηση των μέσων.

Ένα διαδεδομένο σύνθημα διαβεβαιώνει ότι, αν στις κοινοτικές επιχειρήσεις σκεφτόμαστε λιγότερο γραφειοκρατικά και περισσότερο εμπορικά, αυτές θα λειτουργούν εξίσου καλά με τις ιδιωτικές επιχειρήσεις. Οι διευθυντικές θέσεις πρέπει να καταλαμβάνονται από εμπόρους, και τότε το εισόδημα θα αυξάνεται με ταχύ ρυθμό. Δυστυχώς, η «εμπορική νοοτροπία» δεν είναι κάτι εξωτερικό που μπορεί να μεταφερθεί κατά βούληση. Οι ιδιότητες του εμπόρου δεν αποτελούν προσωπικό γνώρισμα που εξαρτάται από έμφυτη κλίση ούτε αποκτώνται με σπουδές σε μια εμπορική σχολή, με εργασία σε έναν εμπορικό οίκο ή ακόμη και με την άσκηση επιχειρηματικής δραστηριότητας για κάποιο χρονικό διάστημα. Η εμπορική στάση και δραστηριότητα του επιχειρηματία απορρέουν από τη θέση του στην οικονομική διαδικασία και χάνονται όταν αυτή εκλείψει. Όταν ένας επιτυχημένος επιχειρηματίας διορίζεται διευθυντής μιας δημόσιας επιχείρησης, μπορεί βεβαίως να φέρει μαζί του ορισμένες εμπειρίες από την προηγούμενη απασχόλησή του και να είναι σε θέση να τις αξιοποιήσει επωφελώς, κατά τρόπο μηχανικό, για κάποιο διάστημα. Ωστόσο, με την είσοδό του στην κοινοτική δραστηριότητα παύει να είναι έμπορος και γίνεται εξίσου γραφειοκράτης με οποιονδήποτε άλλον διορισμένο σε δημόσια θέση. Δεν είναι η γνώση της τήρησης λογιστικών βιβλίων, της οργάνωσης επιχειρήσεων ή του ύφους της εμπορικής αλληλογραφίας, ούτε ακόμη η αποφοίτηση από μια ανώτατη εμπορική σχολή, που καθιστά κάποιον έμπορο, αλλά η ιδιαίτερη θέση του στην παραγωγική διαδικασία, η οποία επιτρέπει την ταύτιση των συμφερόντων της επιχείρησης με τα δικά του. Δεν αποτελεί λύση του προβλήματος η πρόταση του Otto Bauer, στο πιο πρόσφατα δημοσιευμένο έργο του, να ορίζονται οι διευθυντές της Εθνικής Κεντρικής Τράπεζας, στους οποίους θα ανατεθεί η ηγεσία της οικονομικής διαδικασίας, από ένα συλλογικό σώμα στο οποίο θα συμμετέχουν και εκπρόσωποι του διδακτικού προσωπικού των ανώτατων εμπορικών σχολών.³ Όπως οι φιλόσοφοι του Πλάτωνα, οι διευθυντές που διορίζονται κατ' αυτόν τον τρόπο μπορεί κάλλιστα να είναι οι σοφότεροι και οι καλύτεροι του είδους τους, αλλά στις θέσεις τους ως ηγέτες μιας σοσιαλιστικής κοινωνίας δεν μπορούν να είναι έμποροι, ακόμη και αν υπήρξαν προηγουμένως.

Είναι γενικό το παράπονο ότι η διοίκηση των δημόσιων επιχειρήσεων στερείται πρωτοβουλίας. Πιστεύεται ότι αυτό θα μπορούσε να θεραπευθεί με οργανωτικές αλλαγές. Και αυτό αποτελεί σοβαρό σφάλμα. Η διαχείριση μιας σοσιαλιστικής επιχείρησης δεν μπορεί να ανατεθεί εξ ολοκλήρου σε ένα μόνο άτομο, επειδή πρέπει πάντοτε να υπάρχει η υπόνοια ότι θα επιτρέψει να γίνουν σφάλματα που θα επιφέρουν βαριές ζημιές στην κοινότητα. Αν, όμως, οι σημαντικές αποφάσεις εξαρτώνται από τις ψηφοφορίες επιτροπών ή από τη συγκατάθεση των αρμόδιων κρατικών υπηρεσιών, τότε επιβάλλονται περιορισμοί στην πρωτοβουλία του ατόμου. Οι επιτροπές σπανίως είναι διατεθειμένες να εισαγάγουν τολμηρές καινοτομίες. Η έλλειψη ελεύθερης πρωτοβουλίας στις δημόσιες επιχειρήσεις δεν οφείλεται σε απουσία οργάνωσης· είναι εγγενής στην ίδια τη φύση τους. Δεν μπορεί κανείς να μεταβιβάσει την ελεύθερη διάθεση των συντελεστών παραγωγής σε έναν υπάλληλο, όσο υψηλόβαθμος και αν είναι, και αυτό καθίσταται ακόμη λιγότερο δυνατό όσο ισχυρότερο είναι το υλικό του συμφέρον από την επιτυχή εκτέλεση των καθηκόντων του· διότι, στην πράξη, ο διαχειριστής που δεν διαθέτει περιουσία μπορεί να υπέχει μόνο ηθική ευθύνη για τις ζημιές

που προκύπτουν. Έτσι, οι ηθικές ζημίες αντιπαρατίθενται στις ευκαιρίες υλικού κέρδους. Ο ιδιοκτήτης, αντιθέτως, φέρει ο ίδιος την ευθύνη, αφού ο ίδιος πρέπει πρωτίστως να υποστεί τη ζημία που προκύπτει από την άφρονα διαχείριση της επιχείρησης. Ακριβώς σε αυτό έγκειται μια χαρακτηριστική διαφορά μεταξύ φιλελεύθερης και σοσιαλιστικής παραγωγής.

5. Οι πιο πρόσφατες σοσιαλιστικές θεωρίες και το πρόβλημα του οικονομικού υπολογισμού

Αφότου τα πρόσφατα γεγονότα βοήθησαν τα σοσιαλιστικά κόμματα να καταλάβουν την εξουσία στη Ρωσία, στην Ουγγαρία, στη Γερμανία και στην Αυστρία, καθιστώντας έτσι επίκαιρο ζήτημα την εφαρμογή ενός σοσιαλιστικού προγράμματος κρατικοποιήσεων,¹ οι ίδιοι οι μαρξιστές συγγραφείς άρχισαν να ασχολούνται διεξοδικότερα με τα προβλήματα της ρύθμισης της σοσιαλιστικής κοινότητας. Ακόμη και τώρα, όμως, εξακολουθούν να αποφεύγουν προσεκτικά το κρίσιμο ερώτημα, αφήνοντας την αντιμετώπισή του στους περιφρονημένους «ουτοπιστές». Οι ίδιοι προτιμούν να περιορίζουν την προσοχή τους σε όσα πρέπει να γίνουν στο άμεσο μέλλον· καταρτίζουν αδιάκοπα προγράμματα για την πορεία προς τον σοσιαλισμό και όχι για τον ίδιο τον σοσιαλισμό. Το μόνο δυνατό συμπέρασμα από όλα αυτά τα κείμενα είναι ότι δεν έχουν καν επίγνωση του ευρύτερου προβλήματος του οικονομικού υπολογισμού σε μια σοσιαλιστική κοινωνία.

Για τον Otto Bauer, η κρατικοποίηση των τραπεζών φαίνεται να αποτελεί το τελικό και αποφασιστικό βήμα στην ολοκλήρωση του σοσιαλιστικού προγράμματος κρατικοποιήσεων. Αν όλες οι τράπεζες κρατικοποιηθούν και συγχωνευθούν σε μία ενιαία κεντρική τράπεζα, τότε το διοικητικό της συμβούλιο γίνεται «η ανώτατη οικονομική αρχή, το κύριο διοικητικό όργανο ολόκληρης της οικονομίας. Μόνο με την κρατικοποίηση των τραπεζών αποκτά η κοινωνία την εξουσία να ρυθμίζει την εργασία της σύμφωνα με ένα σχέδιο και να κατανέμει ορθολογικά τους πόρους της μεταξύ των διαφόρων κλάδων παραγωγής, ώστε να τους προσαρμόζει στις ανάγκες του έθνους».² Ο Bauer δεν εξετάζει το νομισματικό καθεστώς που θα επικρατεί στη σοσιαλιστική κοινότητα μετά την ολοκλήρωση της κρατικοποίησης των τραπεζών. Όπως και άλλοι μαρξιστές, προσπαθεί να δείξει πόσο απλά και αυτονόητα θα προκύψει η μελλοντική σοσιαλιστική κοινωνική τάξη από τις συνθήκες που επικρατούν σε μια ανεπτυγμένη καπιταλιστική οικονομία. «Αρκεί να μεταβιβαστεί στους εκπροσώπους του έθνους η εξουσία που ασκούν σήμερα οι μέτοχοι των τραπεζών μέσω των διοικητικών συμβουλίων που εκλέγουν»,³ προκειμένου να κοινωνικοποιηθούν οι τράπεζες και να τοποθετηθεί έτσι το τελευταίο τούβλο στο οικοδόμημα του σοσιαλισμού. Ο Bauer αφήνει τους αναγνώστες του σε πλήρη άγνοια του γεγονότος ότι η φύση των τραπεζών μεταβάλλεται εξ ολοκλήρου κατά τη διαδικασία της κρατικοποίησης και της συγχώνευσής τους σε μία κεντρική τράπεζα. Μόλις οι τράπεζες συγχωνευθούν σε μία και μόνη τράπεζα, η ουσία τους μεταμορφώνεται πλήρως· είναι τότε σε θέση να χορηγούν πίστωση χωρίς κανέναν περιορισμό.⁴ Με αυτόν τον τρόπο, το νομισματικό σύστημα όπως το γνωρίζουμε σήμερα εξαφανίζεται από μόνο του. Όταν, επιπλέον, η ενιαία κεντρική τράπεζα κρατικοποιείται σε μια κοινωνία που κατά τα άλλα είναι ήδη πλήρως κοινωνικοποιημένη, οι συναλλαγές της αγοράς εξαφανίζονται και κάθε ανταλλακτική συναλλαγή καταργείται. Ταυτόχρονα, η Τράπεζα παύει να είναι τράπεζα, οι ιδιαίτερες λειτουργίες της εκλείπουν, διότι δεν υπάρχει πλέον θέση γι' αυτήν σε μια τέτοια κοινωνία. Μπορεί να διατηρείται η ονομασία «Τράπεζα», το Ανώτατο Οικονομικό Συμβούλιο της σοσιαλιστικής κοινότητας να ονομάζεται Διοικητικό Συμβούλιο της Τράπεζας και οι συνεδριάσεις του να γίνονται σε κτίριο που προηγουμένως στέγαζε μια τράπεζα. Δεν πρόκειται, όμως, πλέον για τράπεζα· δεν επιτελεί καμία από τις λειτουργίες

που επιτελεί μια τράπεζα σε ένα οικονομικό σύστημα το οποίο στηρίζεται στην ιδιωτική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και στη χρήση ενός γενικού μέσου ανταλλαγής —του χρήματος. Δεν χορηγεί πλέον καμία πίστωση, διότι μια σοσιαλιστική κοινωνία καθιστά αναγκαστικά αδύνατη την πίστωση. Ο ίδιος ο Bauer δεν μας λέει τι είναι τράπεζα, αλλά αρχίζει το κεφάλαιό του για την κρατικοποίηση των τραπεζών με την πρόταση: «Όλο το διαθέσιμο κεφάλαιο συγκεντρώνεται σε μια κοινή δεξαμενή στις τράπεζες».⁵ Ως μαρξιστής, δεν οφείλει άραγε να θέσει το ερώτημα ποιες θα είναι οι δραστηριότητες των τραπεζών μετά την κατάργηση του καπιταλισμού;

Όλοι οι άλλοι συγγραφείς που καταπιάστηκαν με τα προβλήματα της οργάνωσης της σοσιαλιστικής κοινότητας υποπίπτουν σε παρόμοιες συγχύσεις. Δεν αντιλαμβάνονται ότι ο αποκλεισμός της ανταλλαγής και του μηχανισμού διαμόρφωσης τιμών εξαλείφει τις βάσεις του οικονομικού υπολογισμού και ότι πρέπει να τεθεί κάτι στη θέση του, αν δεν πρόκειται να καταργηθεί κάθε οικονομία και να προκύψει ένα χάος χωρίς διεξοδο. Πιστεύουν ότι οι σοσιαλιστικοί θεσμοί μπορούν να προκύψουν δίχως άλλο από εκείνους μιας καπιταλιστικής οικονομίας. Αυτό δεν ισχύει καθόλου. Και το πράγμα γίνεται ακόμη πιο αλλόκοτο όταν μιλάμε για τράπεζες, διοίκηση τραπεζών κ.λπ. σε μια σοσιαλιστική κοινότητα.

Η επίκληση των συνθηκών που διαμορφώθηκαν στη Ρωσία και στην Ουγγαρία υπό τη σοβιετική εξουσία δεν αποδεικνύει τίποτε. Αυτό που έχουμε εκεί δεν είναι παρά η εικόνα της καταστροφής μιας υφιστάμενης τάξης κοινωνικής παραγωγής, στη θέση της οποίας έχει τεθεί μια κλειστή αγροτική οικιακή οικονομία. Όλοι οι κλάδοι παραγωγής που εξαρτώνται από τον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας βρίσκονται σε κατάσταση πλήρους διάλυσης. Αυτό που συμβαίνει υπό την εξουσία των Lenin και Trotsky δεν είναι παρά καταστροφή και αφανισμός. Το αν, όπως υποστηρίζουν οι φιλελεύθεροι,⁶ ο σοσιαλισμός συνεπάγεται αναπόφευκτα αυτές τις συνέπειες ή αν, όπως αντιτείνουν οι σοσιαλιστές, αυτό είναι απλώς αποτέλεσμα του γεγονότος ότι η Σοβιετική Δημοκρατία δέχεται επίθεση από το εξωτερικό, είναι ένα ερώτημα που δεν μας ενδιαφέρει στο παρόν πλαίσιο. Το μόνο που πρέπει να διαπιστωθεί είναι ότι η σοβιετική σοσιαλιστική κοινότητα δεν έχει καν αρχίσει να συζητά το πρόβλημα του οικονομικού υπολογισμού, ούτε έχει λόγο να το πράξει. Διότι, όπου στη Σοβιετική Ρωσία εξακολουθούν να παράγονται αγαθά για την αγορά παρά τις κυβερνητικές απαγορεύσεις, αυτά αποτιμώνται σε χρήμα, αφού στον βαθμό αυτό υπάρχει ιδιωτική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και τα αγαθά πωλούνται έναντι χρήματος. Ακόμη και η κυβέρνηση δεν μπορεί να αρνηθεί την αναγκαιότητα διατήρησης ενός νομισματικού συστήματος τουλάχιστον για τη μεταβατική περίοδο —αναγκαιότητα την οποία επιβεβαιώνει αυξάνοντας την ποσότητα του χρήματος σε κυκλοφορία.

Το ότι η ουσία του προβλήματος που πρέπει να αντιμετωπιστεί δεν έχει ακόμη καταστεί φανερή στη Σοβιετική Ρωσία το δείχνουν καλύτερα οι δηλώσεις του Lenin στο δοκίμιό του *Τα άμεσα καθήκοντα της σοβιετικής εξουσίας*. Στους συλλογισμούς του δικτάτορα επανέρχεται διαρκώς η σκέψη ότι το άμεσο και πλέον επιτακτικό καθήκον του ρωσικού κομμουνισμού είναι «η οργάνωση της τήρησης λογιστικών βιβλίων και του ελέγχου των επιχειρήσεων στις οποίες οι καπιταλιστές έχουν ήδη απαλλοτριωθεί, καθώς και όλων των άλλων οικονομικών επιχειρήσεων».⁷ Παρ' όλα αυτά, ο Lenin απέχει πολύ από το να αντιληφθεί ότι πρόκειται εδώ για ένα εντελώς νέο πρόβλημα, το οποίο είναι αδύνατον να επιλυθεί με τα εννοιολογικά εργαλεία του «αστικού» πολιτισμού. Ως γνήσιος πολιτικός, δεν ασχολείται με ζητήματα πέρα από τη μύτη του. Εξακολουθεί να περιβάλλεται από χρηματικές συναλλαγές και δεν αντιλαμβάνεται ότι, με την προοδευτική κοινωνικοποίηση, το χρήμα χάνει επίσης αναγκαστικά τη λειτουργία του ως γενικώς χρησιμοποιούμενου μέσου ανταλλαγής, στον

βαθμό που εξαφανίζονται η ιδιωτική ιδιοκτησία και, μαζί της, η ανταλλαγή. Από τους συλλογισμούς του Lenin συνάγεται ότι θα ήθελε να επανεισαγάγει στις σοβιετικές επιχειρήσεις την «αστική» τήρηση λογιστικών βιβλίων σε χρηματική βάση. Γι' αυτό επιθυμεί επίσης να επαναφέρει τους «αστούς ειδικούς» σε καθεστώς εύνοιας.⁸ Κατά τα άλλα, ο Lenin έχει εξίσου περιορισμένη επίγνωση με τον Bauer του γεγονότος ότι, σε μια σοσιαλιστική κοινότητα, οι λειτουργίες της τράπεζας είναι αδιανόητες με την υφιστάμενη έννοιά τους. Επιθυμεί να προχωρήσει περισσότερο στην «κρατικοποίηση των τραπεζών» και να προβεί «στη μετατροπή των τραπεζών σε κομβικό σημείο της κοινωνικής λογιστικής υπό τον σοσιαλισμό».⁹

Οι ιδέες του Lenin για το σοσιαλιστικό οικονομικό σύστημα, στο οποίο προσπαθεί να οδηγήσει τον λαό του, είναι γενικά ασαφείς.

«Το σοσιαλιστικό κράτος», λέει, «μπορεί να προκύψει μόνο ως δίκτυο παραγωγικών και καταναλωτικών κομμούνων, οι οποίες καταγράφουν ευσυνείδητα την παραγωγή και την κατανάλωσή τους, εκτελούν την εργασία τους οικονομικά, αυξάνουν αδιάκοπα την παραγωγικότητα της εργασίας τους και αποκτούν έτσι τη δυνατότητα να μειώσουν την εργάσιμη ημέρα σε επτά ή έξι ώρες ή ακόμη λιγότερες».¹⁰ «Κάθε εργοστάσιο, κάθε χωριό εμφανίζεται ως κομμούνα παραγωγής και κατανάλωσης που έχει το δικαίωμα και την υποχρέωση να εφαρμόζει τη γενική σοβιετική νομοθεσία με τον δικό της τρόπο ("με τον δικό της τρόπο" όχι με την έννοια της παραβίασής της, αλλά με την έννοια της ποικιλίας των μορφών εφαρμογής της) και να επιλύει με τον δικό της τρόπο τα προβλήματα του υπολογισμού της παραγωγής και της διανομής των προϊόντων».¹¹

«Οι πρωτοπόρες κομμούνες πρέπει και πρόκειται να υπηρετούν τις πιο καθυστερημένες ως παιδαγωγοί, δάσκαλοι και ηγέτες που τις παρακινούν». Οι επιτυχίες των πρωτοπόρων κομμούνων πρέπει να δημοσιοποιούνται με όλες τις λεπτομέρειες, ώστε να παρέχουν ένα καλό παράδειγμα. Οι κομμούνες «που παρουσιάζουν καλά επιχειρηματικά αποτελέσματα» θα πρέπει να ανταμείβονται αμέσως «με μείωση της εργάσιμης ημέρας και αύξηση των μισθών, καθώς και με τη δυνατότητα να δίνεται μεγαλύτερη προσοχή στα πολιτιστικά και αισθητικά αγαθά και αξίες».¹²

Μπορούμε να συναγάγουμε ότι το ιδεώδες του Lenin είναι μια μορφή κοινωνικής οργάνωσης στην οποία τα μέσα παραγωγής δεν αποτελούν ιδιοκτησία ορισμένων περιφερειών, δήμων ή ακόμη και των εργαζομένων της επιχείρησης, αλλά ολόκληρης της κοινότητας. Το ιδεώδες του είναι σοσιαλιστικό και όχι συνδικαλιστικό. Αυτό δεν χρειάζεται να τονιστεί ιδιαίτερα για έναν μαρξιστή όπως ο Lenin. Δεν είναι αξιοπερίεργο για τον Lenin τον θεωρητικό, είναι όμως για τον Lenin τον πολιτικό ηγέτη, που ηγείται της ρωσικής επανάστασης των συνδικαλιστών και των μικροϊδιοκτητών αγροτών. Προς το παρόν, ωστόσο, ασχολούμαστε με τον Lenin τον συγγραφέα και μπορούμε να εξετάσουμε χωριστά τα ιδεώδη του, χωρίς να αφήνουμε την εικόνα της πεζής πραγματικότητας να μας περισπά. Σύμφωνα με τον Lenin τον θεωρητικό, κάθε μεγάλη αγροτική και βιομηχανική επιχείρηση αποτελεί μέλος της μεγάλης κοινότητας της εργασίας. Όσοι δραστηριοποιούνται σε αυτή την κοινότητα έχουν δικαίωμα αυτοδιοίκησης· ασκούν βαθιά επιρροή στη διεύθυνση της παραγωγής, καθώς και στη διανομή των αγαθών που τους παραχωρούνται προς κατανάλωση. Ωστόσο, η εργασία αποτελεί ιδιοκτησία ολόκληρης της κοινωνίας και, καθώς το προϊόν της ανήκει επίσης στην κοινωνία, αυτή αποφασίζει για τη διανομή του. Πώς, πρέπει τώρα να αναρωτηθούμε, διενεργείται ο υπολογισμός στην οικονομία μιας σοσιαλιστικής κοινότητας οργανωμένης κατ' αυτόν τον τρόπο; Ο Lenin μάς δίνει μια εντελώς ανεπαρκή απάντηση, παραπέμποντάς μας και πάλι στη στατιστική.

Πρέπει να φέρουμε τη στατιστική στις μάζες, να την εκλαϊκεύσουμε, ώστε ο ενεργός πληθυσμός να μάθει σταδιακά από μόνος του να κατανοεί και να αντιλαμβάνεται πόση και τι είδους εργασία πρέπει να γίνεται, πόση και τι είδους αναψυχή πρέπει να απολαμβάνει, ώστε η σύγκριση των βιομηχανικών αποτελεσμάτων της οικονομίας στις επιμέρους κομμούνες να γίνει αντικείμενο γενικού ενδιαφέροντος και εκπαίδευσης.¹³

Από αυτές τις πενιχρές αναφορές είναι αδύνατον να συναχθεί τι εννοεί ο Lenin με τον όρο στατιστική και αν έχει κατά νου χρηματικό υπολογισμό ή υπολογισμό σε φυσικές μονάδες. Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να επανέλθουμε σε όσα είπαμε για την αδυναμία γνώσης των χρηματικών τιμών των παραγωγικών αγαθών σε μια σοσιαλιστική κοινότητα και για τις δυσκολίες που παρεμβάλλονται στην αξιολόγηση σε φυσικές μονάδες.¹⁴ Η στατιστική θα μπορούσε να εφαρμοστεί στον οικονομικό υπολογισμό μόνον εάν μπορούσε να υπερβεί τον υπολογισμό σε φυσικές μονάδες, του οποίου την ακαταλληλότητα γι' αυτόν τον σκοπό έχουμε αποδείξει. Αυτό είναι φυσικά αδύνατον όπου δεν διαμορφώνονται σχέσεις ανταλλαγής μεταξύ των αγαθών κατά τη διαδικασία των συναλλαγών.

Συμπέρασμα

Από όσα μπορέσαμε να θεμελιώσουμε με τα προηγούμενα επιχειρήματά μας πρέπει να συνάγεται ότι οι υπέρμαχοι ενός σοσιαλιστικού συστήματος παραγωγής αξιώνουν να προτιμηθεί αυτό λόγω της μεγαλύτερης ορθολογικότητάς του έναντι μιας οικονομίας συγκροτημένης στη βάση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής. Δεν χρειάζεται να εξετάσουμε αυτή την άποψη στο πλαίσιο του παρόντος δοκιμίου, στον βαθμό που στηρίζεται στον ισχυρισμό ότι η ορθολογική οικονομική δραστηριότητα αναγκαστικά δεν μπορεί να είναι τέλεια, επειδή δρουν ορισμένες δυνάμεις που παρεμποδίζουν την άσκησή της. Εν προκειμένω, μπορούμε να εξετάσουμε μόνο την οικονομική και τεχνική αιτιολόγηση αυτής της άποψης. Οι υποστηρικτές αυτής της θέσης έχουν κατά νου μια συγκεχυμένη αντίληψη της τεχνικής ορθολογικότητας, την οποία αντιπαραθέτουν στην οικονομική ορθολογικότητα, για την οποία επίσης δεν έχουν ιδιαίτερα σαφή αντίληψη. Συνηθίζουν να παραβλέπουν το γεγονός ότι «κάθε τεχνική ορθολογικότητα της παραγωγής ταυτίζεται με ένα χαμηλό επίπεδο ειδικής δαπάνης στις παραγωγικές διαδικασίες».¹ Παραβλέπουν το γεγονός ότι ο τεχνικός υπολογισμός δεν αρκεί για να διαγνωστεί ο «βαθμός γενικής και τελεολογικής σκοπιμότητας»² μιας διαδικασίας· ότι μπορεί μόνο να κατατάσσει τις επιμέρους διαδικασίες ανάλογα με τη σημασία τους· αλλά ότι δεν μπορεί ποτέ να μας καθοδηγήσει στις κρίσεις που απαιτεί το οικονομικό σύμπλεγμα ως σύνολο. Μόνο χάρη στο γεγονός ότι οι τεχνικές εκτιμήσεις μπορούν να βασίζονται στην κερδοφορία μπορούμε να υπερβούμε τη δυσκολία που προκύπτει από την πολυπλοκότητα των σχέσεων μεταξύ του τεράστιου συστήματος της σύγχρονης παραγωγής, αφενός, και της ζήτησης και της αποδοτικότητας των επιχειρήσεων και των οικονομικών μονάδων, αφετέρου· και μπορούμε να αποκτήσουμε την πλήρη εικόνα της κατάστασης στο σύνολό της, την οποία απαιτεί η ορθολογική οικονομική δραστηριότητα.³

Στις θεωρίες αυτές κυριαρχεί μια συγκεχυμένη αντίληψη για την πρωτοκαθεδρία της αντικειμενικής αξίας χρήσης. Στην πραγματικότητα, όσον αφορά την οικονομική διαχείριση, η αντικειμενική αξία χρήσης μπορεί να αποκτήσει σημασία για την οικονομία μόνο μέσω της επιρροής που ασκεί, χάρη στην υποκειμενική αξία χρήσης, στη διαμόρφωση των σχέσεων ανταλλαγής των οικονομικών αγαθών. Μια δεύτερη συγκεχυμένη ιδέα παρεισφρεί ανεξήγητα —η προσωπική κρίση του παρατηρητή για τη χρησιμότητα των αγαθών, σε αντιπαράθεση προς τις κρίσεις των ανθρώπων που συμμετέχουν στις οικονομικές συναλλαγές. Αν κάποιος θεωρεί «ανορθολογικό» να δαπανώνται τόσα όσα δαπανώνται στην κοινωνία για το κάπνισμα, την κατανάλωση αλκοόλ και παρόμοιες απολαύσεις, τότε αναμφίβολα έχει δίκιο από τη σκοπιά της δικής του προσωπικής κλίμακας αξιών. Κρίνοντας όμως έτσι, αγνοεί το γεγονός ότι η οικονομία είναι μέσο και ότι, με την επιφύλαξη των ορθολογικών εκτιμήσεων που επηρεάζουν τη διαμόρφωσή της, η κλίμακα των τελικών σκοπών είναι ζήτημα βούλησης και όχι γνώσης.

Η γνώση του γεγονότος ότι η ορθολογική οικονομική δραστηριότητα είναι αδύνατη σε μια σοσιαλιστική κοινότητα δεν μπορεί, βεβαίως, να χρησιμοποιηθεί ως επιχείρημα ούτε υπέρ ούτε κατά του σοσιαλισμού. Όποιος είναι διατεθειμένος να προχωρήσει στον σοσιαλισμό για ηθικούς λόγους, αποδεχόμενος την υπόθεση ότι, υπό ένα σύστημα κοινής ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής, η παροχή αγαθών κατώτερης τάξης στους ανθρώπους μειώνεται, ή όποιος καθοδηγείται από ασκητικά ιδεώδη στην επιθυμία του για τον σοσιαλισμό, δεν θα επιτρέψει σε όσα είπαμε να

επηρεάσουν τις επιδιώξεις του. Ακόμη λιγότερο θα αποτραπούν εκείνοι οι σοσιαλιστές του «πολιτισμού» που, όπως ο Muckle, προσδοκούν από τον σοσιαλισμό πρωτίστως «τη διάλυση της πιο φρικτής από όλες τις βαρβαρότητες —της καπιταλιστικής ορθολογικότητας».⁴ Όποιος όμως προσδοκά από τον σοσιαλισμό ένα ορθολογικό οικονομικό σύστημα θα αναγκαστεί να επανεξετάσει τις απόψεις του.

Υστερόγραφο: Γιατί μια σοσιαλιστική οικονομία είναι «αδύνατη»

Joseph T. Salerno

Η θέση του Mises

Στο δοκίμιο «Ο Οικονομικός Υπολογισμός στη Σοσιαλιστική Κοινότητα», ο Ludwig von Mises αποδεικνύει, άπαξ διά παντός, ότι υπό τον σοσιαλιστικό κεντρικό σχεδιασμό δεν υπάρχουν μέσα οικονομικού υπολογισμού και ότι, επομένως, η ίδια η σοσιαλιστική οικονομία είναι «αδύνατη» («unmöglich») —όχι απλώς μη αποδοτική ή λιγότερο καινοτόμος ή οργανωμένη χωρίς το όφελος της αποκεντρωμένης γνώσης, αλλά πραγματικά, αληθινά και κυριολεκτικά αδύνατη.

Ταυτόχρονα, θεμελιώνει ότι οι αναγκαίες και επαρκείς προϋποθέσεις για την ύπαρξη και την εξέλιξη της ανθρώπινης κοινωνίας είναι η ελευθερία, η ιδιοκτησία και το υγιές χρήμα: η ελευθερία κάθε ατόμου να παράγει και να ανταλλάσσει σύμφωνα με ανεξάρτητα διαμορφωμένες αξιολογικές κρίσεις και αποτιμήσεις τιμών· η απεριόριστη ιδιωτική ιδιοκτησία παραγωγικών αγαθών κάθε είδους και τάξης, καθώς και καταναλωτικών αγαθών· και η ύπαρξη ενός καθολικού μέσου ανταλλαγής του οποίου η αξία δεν υπόκειται σε μεγάλες ή απρόβλεπτες μεταβολές.

Καταργήστε όλους αυτούς τους θεσμούς, ή ακόμη και έναν μόνο από αυτούς, και η ανθρώπινη κοινωνία αποσυντίθεται σε ένα συνονθύλευμα απομονωμένων οικιακών οικονομιών και αρπακτικών φυλών. Η κατάργηση, όμως, της ιδιωτικής ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής από ένα σοσιαλιστικό κράτος που εκτείνεται σε ολόκληρο τον κόσμο δεν καθιστά απλώς αδύνατη την κοινωνική ύπαρξη του ανθρώπου: η ανάλυση του Mises συνεπάγεται επίσης ότι ο σοσιαλισμός καταστρέφει την πραξεολογική σημασία του χρόνου και εκμηδενίζει τη μοναδικά τελεολογική συμβολή της ανθρωπότητας στο σύμπαν.

Επειδή η κριτική του Mises στον σοσιαλισμό έχει υποστεί σοβαρές παρερμηνείες τόσο από τους οπαδούς όσο και από τους αντιπάλους του, το επιχείρημά του, όπως παρουσιάζεται σε αυτό το άρθρο, πρέπει να διατυπωθεί εκ νέου.

Το επιχείρημα του υπολογισμού

(1) Η πρωτοποριακή και κεντρική διαπίστωση του Mises είναι ότι ο χρηματικός υπολογισμός αποτελεί το απαραίτητο διανοητικό εργαλείο για την επιλογή του βέλτιστου σχεδίου μέσα από το τεράστιο πλήθος των περίπλοκα αλληλοσυνδεόμενων σχεδίων παραγωγής που είναι διαθέσιμα για τη χρησιμοποίηση των συντελεστών παραγωγής στο πλαίσιο του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας. Χωρίς προσφυγή στον υπολογισμό και στη σύγκριση των ωφελειών και του κόστους της παραγωγής με τη χρήση της διάρθρωσης των χρηματικών τιμών που καθορίζονται κάθε στιγμή

στην αγορά, ο ανθρώπινος νους μπορεί μόνο να εποπτεύει, να αξιολογεί και να διευθύνει παραγωγικές διαδικασίες των οποίων η έκταση περιορίζεται δραστικά στα όρια της πρωτόγονης οικιακής οικονομίας.

Ο πρακτικά απερίοριστος αριθμός εναλλακτικών σχεδίων για την κατανομή των συντελεστών παραγωγής και η συντριπτική πολυπλοκότητα των μεταξύ τους σχέσεων απορρέουν από δύο αλληλένδετα δεδομένα του κόσμου μας. Πρώτον, ο κόσμος μας διαθέτει μεγάλη ποικιλία σχετικά «μη ειδικών» πόρων, οι οποίοι μπορούν, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, να υποκαθιστούν ο ένας τον άλλον σε ένα ευρύ φάσμα παραγωγικών διαδικασιών. Δεύτερον, αφού η ίδια η ανθρώπινη δράση συνεπάγεται την ανεξάλειπτη σπανιότητα τόσο του χρόνου όσο και των πόρων, υπάρχει πάντοτε μια σχεδόν ανεξάντλητη δυνατότητα συσσώρευσης κεφαλαίου και επιμήκυνσης της δομής παραγωγής της οικονομίας, η οποία πολλαπλασιάζει έτσι πέρα από κάθε μέτρηση τις τεχνικές δυνατότητες συνδυασμού των συντελεστών παραγωγής.

Δεδομένου, επομένως, του άπειρου πλήθους των σχέσεων συμπληρωματικότητας και υποκατάστασης που συνυπάρχουν μεταξύ των διαφόρων ειδών παραγωγικών πόρων, ένας και μόνο ανθρώπινος νους —ακόμη και αν διέθετε κατά θαυμαστό τρόπο πλήρη και ακριβή γνώση των ποσοτήτων και των ποιοτήτων των διαθέσιμων συντελεστών παραγωγής, των πλέον πρόσφατων τεχνικών για τον συνδυασμό και τη μετατροπή τους σε καταναλωτικά αγαθά, καθώς και του συνόλου των αξιολογικών κατατάξεων των καταναλωτικών αγαθών από όλα τα άτομα — θα ήταν εντελώς ανίκανος να προσδιορίσει το βέλτιστο πρότυπο κατανομής των πόρων ή ακόμη και να διαπιστώσει αν ένα συγκεκριμένο σχέδιο ήταν αντιοικονομικό σε βαθμό γελοίο και καταστροφικό. Όχι μόνο δεν θα μπορούσε αυτό το απολύτως ενημερωμένο άτομο να επινοήσει μια ορθολογική λύση του προβλήματος, αλλά δεν θα μπορούσε καν να αποκτήσει πλήρη διανοητική «εποπτεία» του προβλήματος σε όλη του την πολυπλοκότητα.

Έτσι, όπως λέει ο Mises (κεφ. 2), «...ο νους ενός και μόνο ανθρώπου —όσο ευφυής και αν είναι— είναι υπερβολικά αδύναμος για να συλλάβει τη σημασία καθενός από τα αναρίθμητα αγαθά ανώτερης τάξης. Κανένας μεμονωμένος άνθρωπος δεν μπορεί ποτέ να γνωρίζει σε βάθος όλες τις δυνατότητες παραγωγής, αναρίθμητες καθώς είναι, ώστε να είναι σε θέση να σχηματίζει άμεσα προφανείς αξιολογικές κρίσεις χωρίς τη βοήθεια κάποιου συστήματος υπολογισμού».

(2) Εκείνο, λοιπόν, που απαιτείται για να προκύψουν οι πληθικοί αριθμοί οι αναγκαίοι για τον υπολογισμό του κόστους και των ωφελειών των παραγωγικών διαδικασιών είναι αυτό που ο Mises (κεφ. 2) αποκαλεί «διανοητικό καταμερισμό της εργασίας», ο οποίος αναδύεται όταν οι ιδιώτες ιδιοκτήτες είναι ελεύθεροι να ανταλλάσσουν αγαθά και υπηρεσίες έναντι χρήματος σύμφωνα με τις ατομικές αξιολογικές κρίσεις και τις αποτιμήσεις τιμών τους. Έτσι, σε μια κοινωνία της αγοράς, κάθε ατομικός νους αναλαμβάνει διττό ρόλο στον προσδιορισμό των ποσοτικών μεγεθών του χρηματικού υπολογισμού. Υπό την ιδιότητά τους ως καταναλωτών, όλοι οι άνθρωποι υποβάλλουν χρηματικές προσφορές για τα υφιστάμενα αποθέματα τελικών αγαθών σύμφωνα με τις υποκειμενικές αξιολογήσεις τους, οδηγώντας στην ανάδυση αντικειμενικών χρηματικών σχέσεων ανταλλαγής που συσχετίζουν μεταξύ τους τις αξίες όλων των καταναλωτικών αγαθών.

Με βάση το σύστημα τιμών των καταναλωτικών αγαθών που καθορίζεται έτσι και την υφιστάμενη γνώση των τεχνικών συνθηκών παραγωγής, οι επιχειρηματίες που επιδιώκουν να μεγιστοποιήσουν το χρηματικό κέρδος πλειοδοτούν ανταγωνιστικά για να αποκτήσουν τις υπηρεσίες των συντελεστών παραγωγής που είναι επί του παρόντος διαθέσιμοι και ανήκουν στους ίδιους αυτούς

καταναλωτές, συμπεριλαμβανομένων όσων αναλαμβάνουν επιχειρηματικούς ρόλους. Σε αυτή την ανταγωνιστική διαδικασία, κάθε είδος παραγωγικής υπηρεσίας αποτιμάται αντικειμενικά σε χρηματικούς όρους σύμφωνα με την τελική συμβολή του στην παραγωγή καταναλωτικών αγαθών. Διαμορφώνεται έτσι η διάρθρωση των χρηματικών τιμών της αγοράς, ένα γνήσια «κοινωνικό» φαινόμενο στο οποίο αποδίδεται σε κάθε μονάδα ανταλλάξιμων αγαθών και υπηρεσιών ένας κοινωνικά σημαντικός πληθικός αριθμός και το οποίο έχει τις ρίζες του στον νου κάθε μέλους της κοινωνίας, αλλά αναγκαστικά υπερβαίνει πάντοτε τη συμβολή του μεμονωμένου ανθρώπινου νου.

(3) Εφόσον η κοινωνική διάρθρωση των τιμών καταστρέφεται και αναδημιουργείται συνεχώς, κάθε χρονική στιγμή, από την ανταγωνιστική διαδικασία αποτίμησης που λειτουργεί εν μέσω αδιάκοπων μεταβολών των οικονομικών δεδομένων, οι επιχειρηματίες διαθέτουν πάντοτε τα μέσα για να εκτιμούν το κόστος και τα έσοδα και να υπολογίζουν την κερδοφορία οποιασδήποτε νοητής παραγωγικής διαδικασίας.

Μόλις, όμως, καταργηθεί η ιδιωτική ιδιοκτησία των μη ανθρώπινων μέσων παραγωγής, όπως συμβαίνει υπό τον σοσιαλισμό, η διαδικασία αποτίμησης σταματά αναγκαστικά, αφήνοντας μόνο την ανάμνηση της τελευταίας διάρθρωσης τιμών της αγοράς, η οποία καθίσταται ολοένα λιγότερο συναφής προς τις συνθήκες. Ελλείπει ανταγωνιστικών προσφορών των επιχειρηματιών για παραγωγικούς πόρους, δεν υπάρχει δυνατότητα να αποδοθεί οικονομικό νόημα στο κράμα των δυνητικών φυσικών παραγωγικοτήτων που ενσωματώνεται σε καθέναν από τους μυριάδες φυσικούς πόρους και τα κεφαλαιουχικά αγαθά που βρίσκονται πλέον στα χέρια των σοσιαλιστών κεντρικών σχεδιαστών.

Ακόμη και αν οι σχεδιαστές παρατηρούσαν τις χρηματικές τιμές που θα εξακολουθούσαν να διαμορφώνονται σε μια ανεμπόδιστη αγορά καταναλωτικών αγαθών ή αντικαθιστούσαν τις κλίμακες αξιών των υπαγόμενων στην εξουσία τους καταναλωτών με τη δική τους ενιαία κλίμακα αξιών, και πάλι δεν θα υπήρχε καμία δυνατότητα να γνωρίσουν ή να εικάσουν ποτέ οι κεντρικοί σχεδιαστές το «κόστος ευκαιρίας» οποιασδήποτε κοινωνικής παραγωγικής διαδικασίας. Όπου οι δρώντες δεν είναι καταρχήν σε θέση να συγκρίνουν το εκτιμώμενο κόστος και τις ωφέλειες των αποφάσεών τους, αποκλείονται εξ ορισμού οι δραστηριότητες οικονομικής χρησιμοποίησης των μέσων.

Μια κοινωνία χωρίς χρηματικό υπολογισμό, δηλαδή μια σοσιαλιστική κοινωνία, είναι επομένως απολύτως κυριολεκτικά μια κοινωνία χωρίς οικονομία. Έτσι, αντίθετα προς ό,τι έχει καταστεί η καθιερωμένη ερμηνεία τόσο μεταξύ φίλων όσο και μεταξύ αντιπάλων, ο Mises (κεφ. 2· τέλος του κεφ. 2) δεν επιδίδεται σε ρητορική υπερβολή, αλλά διατύπωνε στεγνά ένα αποδείξιμο συμπέρασμα της οικονομικής επιστήμης όταν δήλωνε σε αυτό το άρθρο: «Χωρίς οικονομικό υπολογισμό δεν μπορεί να υπάρξει οικονομία. Επομένως, σε ένα σοσιαλιστικό κράτος, όπου η διενέργεια οικονομικού υπολογισμού είναι αδύνατη, δεν μπορεί να υπάρξει καμία απολύτως οικονομία —με την έννοια που αποδίδουμε στον όρο... Ο σοσιαλισμός είναι η κατάρρευση της ορθολογικής οικονομίας».

(4) Ο σοσιαλισμός θα έχει ιδιαίτερα καταστροφικές επιπτώσεις στη δομή του κεφαλαίου της οικονομίας. Χωρίς ενιαία έκφραση των χρονικών προτιμήσεων σε χρηματικούς όρους, οι κεντρικοί σχεδιαστές δεν θα γνωρίζουν ποτέ αν η επένδυση των τρεχόντων πόρων στα ανώτερα στάδια παραγωγής, τα οποία αποδίδουν φυσικά ετερογενείς και μη σύμμετρες εκροές, θα δημιουργήσει μια συνολική δομή παραγωγής της οποίας τα μέρη συναρμολογούνται ή της οποίας η επιδιωκόμενη διάρκεια είναι προσαρμοσμένη στην ποσότητα του διαθέσιμου κεφαλαίου. Έτσι, θα

αναλαμβάνονται τεχνικές διαδικασίες ανώτερης τάξης των οποίων οι εκροές δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε περαιτέρω παραγωγικές διαδικασίες, επειδή δεν είναι διαθέσιμα τα αναγκαία συμπληρωματικά παραγωγικά αγαθά.

Στη Σοβιετική Ένωση, για παράδειγμα, εν μέσω οξείας ανεπάρκειας της προσφοράς τροφίμων, καινούργιοι και αχρησιμοποίητοι ελκυστήρες σκουριάζουν σε χωράφια με αθέριστα σιτηρά, επειδή δεν υπάρχουν επαρκή καύσιμα για να κινηθούν, εργατικά χέρια για να λειτουργήσουν ή κτίσματα για να στεγαστούν. Μία από τις σημαντικότερες συνέπειες του γεγονότος ότι οι κεντρικά σχεδιασμένες οικονομίες υπάρχουν μέσα σε μια παγκόσμια οικονομία της αγοράς είναι ότι οι σχεδιαστές μπορούν να παρατηρούν και να αντιγράφουν χονδροειδώς τις καπιταλιστικές οικονομίες όταν αποφασίζουν ποιες τεχνικές διαδικασίες μπορούν να συνυπάρξουν σε μια ευλόγως συνεκτική δομή κεφαλαίου. Αν ολόκληρος ο κόσμος, και όχι μεμονωμένα έθνη, βρισκόταν υπό κεντρικό σχεδιασμό τον τελευταίο μισό αιώνα, η παγκόσμια δομή κεφαλαίου θα είχε προ πολλού κονιορτοποιηθεί ανεπανόρθωτα και η ανθρωπότητα θα είχε εκτιναχθεί πίσω στον πρωτογονισμό της αυτάρκειας.

(5) Έτσι, εξ αρχής ο Mises τόνισε ένα σημείο που οι εχθρικοί και ανειλικρινείς επικριτές του βολικά αγνόησαν: ότι η ύπαρξη της Σοβιετικής Ένωσης και άλλων κεντρικά ελεγχόμενων οικονομιών δεν ανασκευάζει τη θέση του σχετικά με το αδύνατο της σοσιαλιστικής οικονομίας. Παρά την κατάφωρη έλλειψη αποδοτικότητάς τους, αυτές οι οικονομίες πράγματι κατορθώνουν να επιβιώνουν επισφαλώς, παρασιτώντας στην κοινωνική διαδικασία αποτίμησης και στην ενοποιημένη δομή κεφαλαίου που παράγει η περιβάλλουσα παγκόσμια αγορά. Όπως επισημαίνει ο Mises (κεφ. 2), ούτε αυτές οι οικονομίες ούτε οι κρατικοποιημένες επιχειρήσεις μέσα στις καπιταλιστικές οικονομίες είναι γνήσια σοσιαλιστικές, επειδή και οι δύο αυτές μορφές οργάνωσης

εξαρτώνται τόσο πολύ από το περιβάλλον οικονομικό σύστημα με τις ελεύθερες συναλλαγές του, ώστε δεν μπορεί να λεχθεί ότι ενσαρκώνουν... την πραγματική ουσία μιας σοσιαλιστικής οικονομίας.... Στις κρατικές και δημοτικές επιχειρήσεις εισάγονται τεχνικές βελτιώσεις επειδή μπορούν να παρατηρηθούν τα αποτελέσματά τους σε παρόμοιες ιδιωτικές επιχειρήσεις, εγχώριες και ξένες, και επειδή οι ιδιωτικές βιομηχανίες που παράγουν τα υλικά γι' αυτές τις βελτιώσεις δίνουν την ώθηση για την εισαγωγή τους. Στις επιχειρήσεις αυτές μπορούν να διαπιστωθούν τα πλεονεκτήματα της αναδιοργάνωσης, επειδή λειτουργούν μέσα στη σφαίρα μιας κοινωνίας που βασίζεται στην ιδιωτική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και στο σύστημα των χρηματικών ανταλλαγών, και έτσι έχουν τη δυνατότητα υπολογισμού και λογιστικής.

(6) Ο Mises, όμως, δεν σταματά στην απόδειξη ότι ο σοσιαλισμός εξαλείφει αναγκαστικά τη δραστηριότητα οικονομικής χρησιμοποίησης των μέσων μέσα στο πλέγμα των κοινωνικών σχέσεων· διερευνά επίσης τις συνέπειές του για την ανάπτυξη του ανθρώπινου νου. Με τη διάλυση της κοινωνικής παραγωγής που ακολουθεί αναπόφευκτα την επιβολή ενός σοσιαλιστικού κράτους παγκόσμιας εμβέλειας, η ανθρωπότητα καταλήγει σύντομα να εξαρτάται από οικονομικές δραστηριότητες που διεξάγονται σε σχετική απομόνωση. Οι πρωτόγονες παραγωγικές διαδικασίες που αρμόζουν σε οικονομίες αυτάρκειας δεν απαιτούν οικονομικό υπολογισμό με πληθικούς αριθμούς, ούτε τέτοιες απλές διαδικασίες προσφέρουν μεγάλο περιθώριο για αμιγώς τεχνικό υπολογισμό. Καθώς δεν εξαρτάται πλέον από αριθμητικές πράξεις για τη συντήρησή του, ο ανθρώπινος νους αρχίζει να χάνει τη χαρακτηριστική ικανότητά του να υπολογίζει.

Η ανάλυση του Mises για τις επιπτώσεις του σοσιαλισμού έχει και μια άλλη βαρυσήμαντη συνέπεια. Λόγω της αδυναμίας οικοδόμησης και διατήρησης μιας δομής κεφαλαίου χωρίς χρηματικό υπολογισμό, η ανθρώπινη οικονομία υπό τον σοσιαλισμό καταλήγει να συνίσταται σε εξαιρετικά σύντομες και επαναλαμβανόμενες οικιακές διαδικασίες, οι οποίες χρησιμοποιούν ελάχιστο κεφάλαιο και αφήνουν μικρό περιθώριο προσαρμογής σε νέες ανάγκες. Το αποτέλεσμα είναι ότι ο ίδιος ο χρόνος —με την πραξολογική έννοια της διάκρισης μεταξύ παρόντος και μέλλοντος— παύει να διαδραματίζει ρόλο στις ανθρώπινες υποθέσεις. Άνδρες και γυναίκες, στην ύπαρξή τους χωρίς κεφάλαιο και με ορίζοντα την καθημερινή επιβίωση, αρχίζουν να βιώνουν παθητικά τον χρόνο όπως τα άλογα ζώα —όχι ενεργητικά, ως εργαλείο σχεδιασμού και δράσης, αλλά παθητικά, ως απλή διάρκεια. Η ανθρωπότητα ως τελεολογική δύναμη στο σύμπαν αποτελεί, επομένως, αναγκαστικά δημιούργημα των αδιάρρηκτα συνδεδεμένων φαινομένων του υπολογισμού και του κεφαλαίου. Υπό μια ουσιαστική έννοια, λοιπόν, ο σοσιαλισμός δεν εξοντώνει μόνο την οικονομία και την κοινωνία, αλλά και την ανθρώπινη νόηση και το πνεύμα.

Ο Mises έναντι των οπαδών του Hayek

(1) Είναι ύψιστης σημασίας να αναγνωριστεί ότι, τόσο στο αρχικό άρθρο του όσο και σε όλα τα μεταγενέστερα κείμενά του για το θέμα, ο Mises προσδιόριζε απαρέγκλιτα το ιδιαίτερο και άλυτο πρόβλημα του σοσιαλισμού ως την αδυναμία υπολογισμού —όχι, όπως στην περίπτωση του F.A. Hayek, ως την απουσία ενός αποδοτικού μηχανισμού μετάδοσης γνώσης στους σχεδιαστές. Αυτή η διαφορά μεταξύ Mises και Hayek αντανακλάται στις αντίστοιχες αντιλήψεις τους για την κοινωνική λειτουργία του ανταγωνισμού, καθώς και στις απαντήσεις τους στους ισχυρισμούς των μεταγενέστερων υποστηρικτών του σοσιαλισμού της αγοράς και του μαθηματικού σοσιαλισμού. Στην πραγματικότητα, ο Mises προέβλεψε και ανασκεύασε τα επιχειρήματα και των δύο ομάδων στο αρχικό του άρθρο. Παρ' όλα αυτά, η θέση του Mises σε αυτά τα ζητήματα σήμερα γενικά αγνοείται ή συγχέεται με εκείνη του Hayek.

(2) Για τον Mises, αφετηρία του επιχειρηματικού σχεδιασμού της παραγωγής σε μια οικονομία της αγοράς είναι η εμπειρία της παρούσας —στην πραγματικότητα, της αμέσως προηγούμενης— διάρθρωσης τιμών της αγοράς, καθώς και των υποκείμενων οικονομικών δεδομένων. Η γνώση των παρελθουσών τιμών της αγοράς από τον επιχειρηματία δεν υποκαθιστά τις ποιοτικές πληροφορίες για την οικονομία, όπως φαίνεται να υποστηρίζει ο Hayek, αλλά είναι αναγκαστικά συμπληρωματική προς αυτές. Ο λόγος, για τον Mises, είναι ότι οι διαρθρώσεις τιμών όπως θα αναδυθούν σε μελλοντικές χρονικές στιγμές είναι εκείνες που έχουν σημασία για τα σχέδια παραγωγής, τα οποία αναπόφευκτα απαιτούν χρόνο και, επομένως, είναι προσανατολισμένα στο μέλλον. Οι επιχειρηματίες, όμως, δεν μπορούν ποτέ να γνωρίζουν άμεσα τις μελλοντικές τιμές· μπορούν μόνο να τις αποτιμούν υπό το φως της «εμπειρίας» τους από τις παρελθούσες τιμές και της «κατανόησής» τους για τους μετασχηματισμούς που θα επέλθουν στην παρούσα διάταξη των ποιοτικών οικονομικών δεδομένων. Είτε προτιμά κανείς να χαρακτηρίζει την επιχειρηματική πρόβλεψη και αποτίμηση ως διαδικασία «ανακάλυψης» γνώσης, όπως κάνει ο Hayek, είτε όχι, το σημαντικό είναι ότι για τον Mises αυτή αποτελεί την απαραίτητη αφετηρία της ανταγωνιστικής διαδικασίας και όχι την κοινωνική της κορύφωση.

Με άλλα λόγια, η πρόβλεψη και η αποτίμηση των μελλοντικών διαρθρώσεων τιμών, στις οποίες μπορεί να λεχθεί ότι διαδραματίζει ρόλο η ανακάλυψη νέας γνώσης, αποτελούν προανταγωνιστική και μη κοινωνική λειτουργία· δηλαδή προηγούνται των ανταγωνιστικών επιχειρηματικών προσφορών για τους υφιστάμενους συντελεστές παραγωγής, τις καθορίζουν και διεξάγονται εξ ολοκλήρου μέσα στα όρια των ατομικών νόων. Η κοινωνική λειτουργία του ανταγωνισμού, από την άλλη πλευρά, είναι η αντικειμενική αποτίμηση των αγαθών ανώτερης τάξης σε τιμές, η εκ των ων ουκ άνευ προϋπόθεση του επιχειρηματικού υπολογισμού της κερδοφορίας εναλλακτικών σχεδίων παραγωγής. Ο ανταγωνισμός αποκτά, επομένως, τον χαρακτήρα μιας κατεξοχήν κοινωνικής διαδικασίας, όχι επειδή η λειτουργία του προϋποθέτει την ανακάλυψη γνώσης, η οποία είναι αναπόδραστα ατομική λειτουργία, αλλά επειδή, χωρίς ανταγωνιστικά καθορισμένες χρηματικές τιμές για τους συντελεστές παραγωγής, η κατοχή κυριολεκτικά όλης της γνώσης του κόσμου δεν θα επέτρεπε σε ένα άτομο να κατανείμει οικονομικά τους παραγωγικούς πόρους μέσα στον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας.

(3) Ο Mises, επομένως, υποθέτει σε όλα τα κείμενά του για το θέμα ότι οι σχεδιαστές έχουν πλήρη γνώση των αξιολογήσεων των τελικών αγαθών από τους καταναλωτές, καθώς και των διαφόρων διαθέσιμων μέσων για την παραγωγή αυτών των αγαθών υπό γνωστές τεχνολογικές συνθήκες. Για παράδειγμα, ο Mises (κεφ. 2) γράφει: «Η διοίκηση μπορεί να γνωρίζει ακριβώς ποια αγαθά χρειάζονται πιο επείγοντως.... Ενδέχεται επίσης να μπορεί να υπολογίσει την αξία οποιουδήποτε μέσου παραγωγής, υπολογίζοντας τη συνέπεια της απόσυρσής του ως προς την ικανοποίηση των αναγκών». Παρά αυτή τη γνώση, οι σοσιαλιστές διοικητές δεν θα ήταν σε θέση να καταλήξουν σε μια χρήσιμη κοινωνική αποτίμηση των μέσων παραγωγής σε πληθικούς όρους. Αυτό μπορεί να συμβεί μόνο όπου υπάρχουν ιδιωτική ιδιοκτησία και ανταλλαγή παραγωγικών πόρων, οι οποίες γεννούν καταλλακτικό ανταγωνισμό μεταξύ ανεξάρτητων παραγωγών και οδηγούν στον καταλογισμό χρηματικών τιμών με οικονομικό νόημα στους πόρους.

(4) Προβλέποντας τα μελλοντικά επιχειρήματα των υποστηρικτών του σοσιαλισμού της αγοράς, ο Mises συλλογίζεται ότι κάθε απόπειρα εφαρμογής χρηματικού υπολογισμού με τον εξαναγκασμό ή την παρακίνηση των διευθυντών σοσιαλιστικών επιχειρήσεων να ενεργούν ως επιχειρηματίες που μεγιστοποιούν το κέρδος —ή, ακόμη πιο παράλογα, εξισώνουν την τιμή με το οριακό κόστος— προσκρούει στο γεγονός ότι οι διευθυντές αυτοί δεν έχουν ιδιοκτησιακό συμφέρον στο κεφάλαιο και στο προϊόν των επιχειρήσεών τους. Κατά συνέπεια, οι ανταγωνιστικές προσφορές που υποβάλλουν επιδιώκοντας να αποκτήσουν επενδυτικά κεφάλαια και να αγοράσουν παραγωγικούς πόρους οδηγούν αναγκαστικά σε επιτόκια και τιμές που είναι πλήρως και αναπόφευκτα αυθαίρετα και άχρηστα ως εργαλεία οικονομικού υπολογισμού.

Η απουσία νοήματος από αυτές τις λεγόμενες «παραμετρικές τιμές» του σοσιαλισμού της αγοράς και η αποτυχία τους να αναπαραγάγουν τη διάρθρωση τιμών της αγοράς απορρέουν από το γεγονός ότι καθορίζονται εξ ολοκλήρου από το σύστημα ανταμοιβών και ποινών και τις άλλες ρυθμίσεις που θεσπίζουν οι μονοπωλιακοί ιδιοκτήτες των συντελεστών παραγωγής —οι σχεδιαστές— για να κατευθύνουν τη συμπεριφορά των διευθυντών τους. Αυτό το σύστημα διευθυντικών κινήτρων, όμως, είναι το ίδιο κατασκευάσμα του ατομικού ανθρώπινου νου, ο οποίος θα έπρεπε πρώτα να επιλύσει μόνος του το πρόβλημα της αξιολόγησης των συντελεστών παραγωγής, προτού μπορέσει έστω να ελπίζει ότι θα επινοήσει την κατάλληλη —αλλά πλέον περιττή— δομή κινήτρων.

(5) Ο Hayek και οι οπαδοί του είναι επιφυλακτικοί ως προς το πόσο γρήγορα και αποτελεσματικά μπορεί να ενσωματωθεί στο σοσιαλιστικό σύστημα τιμών η διάσπαρτη γνώση των μεταβαλλόμενων οικονομικών συνθηκών. Για την ανάλυση του Mises, όμως, αυτό βρίσκεται εντελώς εκτός θέματος. Ανεξάρτητα από το πόσο καλά ενημερωμένοι είναι οι σοσιαλιστές διευθυντές, οι προσφορές τους στην «αγορά» συντελεστών παραγωγής, στις οποίες υποτίθεται ότι οι κεντρικοί σχεδιαστές προσαρμόζουν τις παραμέτρους τιμών του συστήματος, προκύπτουν από ένα αυθαίρετο σύνολο οδηγιών των ίδιων των σχεδιαστών και όχι από τον ανταγωνισμό μεταξύ ιδιωτών ιδιοκτητών. Οι τιμές δεν θα ήταν περισσότερο άχρηστες για το έργο του οικονομικού υπολογισμού αν οι σχεδιαστές απέφευγαν την περίτεχνη και σπάταλη παρωδία της ενορχήστρωσης μιας ψευδοαγοράς και απλώς τις τραβούσαν στην τύχη από ένα καπέλο.

(6) Επιπλέον, από τη σκοπιά του Mises, οι ανεπάρκειες των τιμών του σοσιαλισμού της αγοράς δεν απορρέουν από το γεγονός ότι οι διευθυντές υποτίθεται πως πρέπει να αντιμετωπίζουν αυτές τις τιμές ως «παραμετρικές», όπως περιέργως υποστήριξαν πρόσφατα ορισμένοι οπαδοί του Mises. Το πρόβλημα είναι ακριβώς ότι τέτοιες τιμές δεν είναι γνήσια παραμετρικές από τη σκοπιά όλων των μελών του κοινωνικού σώματος. Οι τιμές που αναδύονται στην ελεύθερη αγορά έχουν νόημα για τον οικονομικό υπολογισμό επειδή, και στον βαθμό που, καθορίζονται από μια κοινωνική διαδικασία αποτίμησης η οποία, μολονότι αποτελεί το αναπόφευκτο αποτέλεσμα των νοητικών διεργασιών όλων των καταναλωτών και παραγωγών, υπεισέρχεται εντούτοις ως αμετάβλητος εξωτερικός παράγοντας στα σχέδια αγορών και πωλήσεων κάθε μεμονωμένου δρώντος.

(7) Κατά τη δεκαετία του 1930, ο Hayek και ο Βρετανός οπαδός του Mises Lionel —μετέπειτα λόρδος— Robbins προέβησαν σε μια μοιραία και εντελώς αδικαιολόγητη παραχώρηση προς όσους υποστήριζαν ότι οι μέθοδοι της μαθηματικής οικονομικής επιστήμης θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν επιτυχώς για να δώσουν λύση στο πρόβλημα του οικονομικού υπολογισμού υπό τον σοσιαλισμό. Απαντώντας στο επιχείρημα ότι οι τιμές των συντελεστών παραγωγής θα προέκυπταν από τη λύση ενός συστήματος ταυτόχρονων εξισώσεων που θα ενσωμάτωνε τα δεδομένα του οικονομικού συστήματος, οι Hayek και Robbins υποστήριξαν ότι αυτό ήταν αληθές «θεωρητικά», αλλά εξαιρετικά προβληματικό «στην πράξη».

Ο λόγος για τον οποίο αυτό είναι ανεφάρμοστο στην πράξη, σύμφωνα με τους Hayek και Robbins, είναι ότι, στην πραγματική οικονομία, οι ανάγκες των καταναλωτών, οι διαθέσιμοι πόροι και η τεχνολογία υπόκεινται σε συνεχείς και απρόβλεπτες μεταβολές. Επομένως, ώσπου οι σχεδιαστές να συγκεντρώσουν τον τεράστιο όγκο πληροφοριών που απαιτείται για τη διατύπωση του γιγαντιαίου συστήματος εξισώσεων και να κατορθώσουν να το επιλύσουν —με το χέρι ή μηχανικά, αφού τη δεκαετία του 1930 δεν υπήρχαν υπολογιστές υψηλής ταχύτητας—, το σύστημα τιμών που θα προέκυπτε θα ήταν εντελώς ανεφάρμοστο στην τρέχουσα οικονομία, της οποίας τα υποκείμενα δεδομένα θα είχαν στο μεταξύ μεταβληθεί γρήγορα και απρόβλεπτα.

Δυστυχώς, οι περισσότεροι οικονομολόγοι ερμήνευσαν την απάντηση των Hayek και Robbins ως ένδειξη ότι η θεωρητική διαμάχη για τον σοσιαλιστικό υπολογισμό είχε λήξει, με την παραδοχή από την πλευρά των οπαδών του Mises ότι ο σοσιαλισμός μπορούσε τελικά να υπολογίζει, έστω και ίσως με μια μέρα καθυστέρηση στην πράξη. Επιπλέον, ορισμένοι σύγχρονοι οικονομολόγοι της Αυστριακής Σχολής, σε μια καθυστερημένη προσπάθεια να ανακτήσουν τη θεωρητική υπεροχή, ανασυγκρότησαν την επιχειρηματολογία κατά του σοσιαλισμού ακολουθώντας κατευθύνσεις που υποδείκνυαν τα μεταγενέστερα άρθρα του Hayek για τη γνώση και τον ανταγωνισμό· άρθρα τα οποία, παρά τη λεπτή και πειστική επιχειρηματολογία τους, προσεγγίζουν ανησυχητικά τη θεωρία

του Walras, καθώς φαίνεται να παραβλέπουν το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί μεταξύ παρόντων και μελλοντικών τιμών. Το αποτέλεσμα υπήρξε μια ανομολόγητη αλλά βαρυσήμαντη υποχώρηση από την αρχική και μη ανασκευασμένη κριτική του Mises, η οποία τονίζει την απόλυτη αδυναμία οικονομικού υπολογισμού χωρίς τιμές της αγοράς, σε μια κατηγορικά διαφορετική θέση του Hayek, η οποία επικρίνει τη σχετική έλλειψη αποδοτικότητας των μη αγοραίων μηχανισμών ανακάλυψης, μετάδοσης και χρήσης της γνώσης στην κατανομή των παραγωγικών πόρων.

(8) Σε οξεία αντίθεση προς την ανταπάντηση των Hayek και Robbins και την ανασυγκροτημένη θέση της Αυστριακής Σχολής, η παραμελημένη ανασκευή των επιχειρημάτων των μαθηματικών σοσιαλιστών από τον Mises, η οποία σκιαγραφείται στο αρχικό του άρθρο (κεφ. 2) και αναπτύσσεται στην *Ανθρώπινη Δράση*, δεν αποκλίνει ούτε στο ελάχιστο από τη θεμελιώδη και κρίσιμη οπτική του υπολογισμού. Έτσι, ο Mises υποθέτει ότι τα οικονομικά δεδομένα στα οποία στηρίζεται μια υφιστάμενη οικονομία της αγοράς παγιώνονται ξαφνικά και για πάντα και αποκαλύπτονται στους νεοδιορισμένους κεντρικούς σχεδιαστές.

Με λαμπρή οξυδέρκεια, ο Mises αποδεικνύει ότι, ακόμη και αν τα προβλήματα γνώσης που θέτει ο Hayek αποκλειστούν έτσι από την εξέταση, οι σχεδιαστές και πάλι δεν θα μπορούσαν να υπολογίσουν το βέλτιστο ή οποιοδήποτε άλλο πρότυπο χρησιμοποίησης των συντελεστών παραγωγής. Ο λόγος είναι ότι η υφιστάμενη δομή κεφαλαίου και οι αποκτημένες δεξιότητες και θέσεις εγκατάστασης του εργατικού δυναμικού δεν είναι αρχικά προσαρμοσμένες στη νέα επικρατούσα διάταξη ισορροπίας των δεδομένων. Οι σχεδιαστές θα αναγκάζονταν, επομένως, να αποφασίσουν πώς να κατανείμουν τη ροή παραγωγικών υπηρεσιών μεταξύ των μυριάδων δυνητικών τεχνικών διαδικασιών παραγωγής και σχεδίων επανεκπαίδευσης και μετεγκατάστασης του εργατικού δυναμικού, ώστε να εξασφαλίσουν τη βέλτιστη πορεία προσαρμογής προς την ισορροπία για τα υφιστάμενα αποθέματα κεφαλαιουχικών αγαθών, εργασιακών δεξιοτήτων και κατοικιών. Η ιλιγγιώδης πολυπλοκότητα αυτής της απόφασης κατανομής οφείλεται στο γεγονός ότι οι σχεδιαστές θα αντιμετώπιζον μεταβαλλόμενες συνθήκες σε κάθε χρονική στιγμή κατά τη διάρκεια αυτής της μεταβατικής διαδικασίας ανισορροπίας, αφού οι ποσότητες και οι ποιότητες των ίδιων των διαθέσιμων παραγωγικών υπηρεσιών βρίσκονται σε συνεχή μεταβολή, επειδή προέρχονται από τα ίδια αποθέματα υλικών περιουσιακών στοιχείων και εργασιακών δεξιοτήτων που μετασχηματίζονται προοδευτικά.

(9) Αυτό το πρόβλημα καθίσταται ασύλληπτα πιο περίπλοκο από το πρόσθετο γεγονός ότι η εξίσωση των εισοδημάτων υπό το νέο σοσιαλιστικό καθεστώς και η αναπόφευκτη διακύμανση των τρεχόντων εισοδημάτων που συνοδεύει τον μετασχηματισμό της δομής παραγωγής θα προκαλούσαν συνεχή ανατροπή στη διάρθρωση της καταναλωτικής ζήτησης κατά τη μεταβατική περίοδο. Ο Mises (κεφ. 2) ασφαλώς δεν υπερβάλλει όταν καταλήγει ότι «...η μετάβαση στον σοσιαλισμό... θα μεταβάλει αναγκαστικά όλα τα οικονομικά δεδομένα με τέτοιον τρόπο, ώστε να καταστεί αδύνατη η σύνδεση με την τελική κατάσταση της προϋπάρχουσας ανταγωνιστικής οικονομίας. Τότε, όμως, έχουμε μπροστά μας το θέαμα μιας σοσιαλιστικής οικονομικής τάξης που παραδέρνει στον ωκεανό των δυνατών και νοητών οικονομικών συνδυασμών, χωρίς την πυξίδα του οικονομικού υπολογισμού».

Ακόμη και αν, επομένως, τα μαθηματικά αποδίδουν ένα συνεπές σύνολο τιμών για τα δεδομένα της ισορροπίας, αυτή η λύση είναι ανεφάρμοστη στα προβλήματα υπολογισμού της δυναμικής προσέγγισης προς την ισορροπία. Σε αυτή την κατάσταση, η χρήση τέτοιων τιμών για την κατανομή

των πόρων δεν επιτρέπει στην οικονομία να επιτύχει ισορροπία, τουλάχιστον όχι προτού καταστραφούν η δομή κεφαλαίου και ολόκληρο το σύστημα κοινωνικής παραγωγής.

Έτσι, η αρχική θέση του Mises στέκει αυτοτελώς απέναντι σε όλα τα αντεπιχειρήματα και χωρίς καμία ανάγκη περιορισμού ή διόρθωσης: χωρίς ιδιωτική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και καταλλακτικό ανταγωνισμό για την απόκτησή τους, δεν μπορούν να υπάρξουν οικονομικός υπολογισμός και ορθολογική κατανομή των πόρων υπό συνθήκες κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας. Εν ολίγοις, η σοσιαλιστική οικονομία και κοινωνία είναι αδύνατες.

Πέρα από τον σοσιαλισμό

(1) Αλλά, ακόμη και αν η θέση του Mises παραμένει έγκυρη, εξακολουθεί άραγε να είναι επίκαιρη σε έναν κόσμο όπου οι σοσιαλιστικές σχεδιασμένες οικονομίες έχουν καταρρεύσει σαν χάρτινος πύργος; Η απάντηση είναι ένα ηχηρό «ναι», διότι το επιχείρημα του Mises (κεφ. 2) συνεπάγεται ότι «Κάθε βήμα που μας απομακρύνει από την ιδιωτική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και από τη χρήση του χρήματος μας απομακρύνει επίσης από την ορθολογική οικονομία».

Η ατέρμονη διόγκωση του υπερτροφικού, αρπακτικού, άδικου και απεχθούς αμερικανικού κράτους πρόνοιας, καθώς και των άλλων κρατών πρόνοιας δυτικού τύπου, περιλαμβάνει μια αδιάκοπη σειρά τέτοιων βημάτων. Αν το δούμε από άλλη οπτική γωνία, οι ευτυχώς εκλιπούσες σχεδιασμένες οικονομίες της Ανατολικής Ευρώπης, όπως σημειώθηκε παραπάνω, απείχαν πολύ από το να είναι γνήσια σοσιαλιστικές οικονομίες με την έννοια του Mises, λόγω της δυνατότητάς τους να συναλλάσσονται στην παγκόσμια αγορά και να παρατηρούν τις συμπληρωματικότητες του κεφαλαίου και τις τιμές της. Ήταν —και η Σοβιετική Ένωση, η Κίνα και άλλες χώρες εξακολουθούν να είναι— γιγαντιαίες μονοπωλιοειδείς οντότητες που καταστέλλουν τις εσωτερικές αγορές κεφαλαιουχικών αγαθών, διατηρούν όμως υποκειμενικές και αντικειμενικές σχέσεις με την τάξη της παγκόσμιας αγοράς, η οποία τους επιτρέπει να υπολογίζουν χονδροειδώς τις ενέργειές τους.

Καθώς το παρασιτικό κράτος πρόνοιας επεκτείνει την εξουσία του να προκαλεί νομισματικό πληθωρισμό, να ρυθμίζει και να παρεμβαίνει στη «μικτή» οικονομία που αποτελεί τον ξενιστή του, μπορούμε να αναμένουμε ότι οι παραγωγικές δραστηριότητες θα γίνονται πιο χαοτικές και θα καθοδηγούνται ολοένα λιγότερο από κοινωνικά καθορισμένες τιμές της αγοράς. Στην πραγματικότητα, πολύ πριν επιτευχθεί μια κατάσταση πλήρους κοινωνικοποίησης, η οικονομία και η κοινωνία θα αρχίσουν να αποσυντίθενται εν μέσω αδυναμίας εκκαθάρισης των αγορών, αυξανόμενου αντιπραγματισμού, λιγότερο αποδοτικών μεγεθών και μορφών επιχειρηματικής οργάνωσης, εσφαλμένης κατανομής και τεχνικά μη αποδοτικής χρήσης των παραγωγικών πόρων, καθώς και καταστροφικής μείωσης της ακαθάριστης επένδυσης κεφαλαίου, της παραγωγικότητας της εργασίας και του βιοτικού επιπέδου. Οι κίνδυνοι που απειλούν σήμερα να βυθίσουν τομείς της οικονομίας των ΗΠΑ σε χάος οικονομικού υπολογισμού μπορούν να παρουσιαστούν με ορισμένα παραδείγματα.

(2) Ας εξετάσουμε τον πληθωρισμό. Ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες που συγκρατούν τις κυβερνήσεις των Ηνωμένων Πολιτειών και άλλων μικτών οικονομιών από την επαναφορά των πληθωριστικών νομισματικών πολιτικών που μας έφεραν τους διψήφιους ρυθμούς αύξησης των τιμών της δεκαετίας του 1970 είναι η συνύπαρξη στενά ενοποιημένων παγκόσμιων κεφαλαιαγορών και ανεξάρτητων εθνικών νομισμάτων αναγκαστικής κυκλοφορίας, τα οποία εκδίδονται από

κεντρικές τράπεζες που περιφρουρούν ζηλότυπα τα προνόμιά τους. Κάθε έθνος που επιχειρεί να εφαρμόσει μια έντονα πληθωριστική νομισματική πολιτική διακινδυνεύει την ταχεία υποτίμηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας του νομίσματός του, τη «φυγή» επενδυτών από την εγχώρια κεφαλαιαγορά του και τη στρατοσφαιρική άνοδο των επιτοκίων. Στην τρέχουσα ορολογία, οι νομισματικές αρχές, ακόμη και μεγάλων εθνών όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες, έχουν «χάσει τον έλεγχο των εγχώριων επιτοκίων».

Σήμερα βρίσκεται σε εξέλιξη μια πολυδιαφημισμένη κίνηση για μεγαλύτερο διεθνή «συντονισμό» των νομισματικών και δημοσιονομικών πολιτικών ή ακόμη και για την ίδρυση μιας υπερεθνικής κεντρικής τράπεζας, εξουσιοδοτημένης να εκδίδει το δικό της νόμισμα αναγκαστικής κυκλοφορίας. Κατά βάθος, τέτοιες προτάσεις επιδιώκουν να χαλαρώσουν τους περιορισμούς στον νομισματικό πληθωρισμό σε εγχώριο επίπεδο και να επιτρέψουν στους πολιτικούς, στους γραφειοκράτες και στα ειδικά συμφέροντα που συντάσσονται μαζί τους να αποσπούν κρυφά μια διογκούμενη ροή προσόδων ιδιοτελούς πλουτισμού ή «παροχών» από τους παραγωγικούς τομείς των οικονομιών τους.

Ακόμη σημαντικότερο από τη σκοπιά μας είναι ότι αυτές οι διεθνείς νομισματικές διευθετήσεις αυξάνουν σε μεγάλο βαθμό την απειλή υπερπληθωρισμού και της συνακόλουθης αποσύνθεσης της παγκόσμιας οικονομίας της αγοράς. Επιπλέον, ακόμη και αν αναχαιτιζόταν προτού εκτραπεί σε υπερπληθωριστική κατάρρευση του νομίσματος, ένα επεισόδιο καλπάζοντος πληθωρισμού σε μια οικονομία με ιδιαίτερα ανεπτυγμένη και περίπλοκη δομή κεφαλαίου θα παραποιούσε δραστικά τον χρηματικό υπολογισμό και θα προκαλούσε ανάλωση κεφαλαίου και απότομη πτώση του βιοτικού επιπέδου.

(3) Ένας άλλος τομέας στον οποίο αντιμετωπίζουμε την προοπτική χάους οικονομικού υπολογισμού είναι η υγειονομική περίθαλψη. Επιδοτώντας ανεξέλεγκτα και ενισχύοντας τη ζήτηση υπηρεσιών υγειονομικής περίθαλψης επιλεγμένων ομάδων ειδικών συμφερόντων από τα μέσα της δεκαετίας του 1960, η κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών προκάλεσε μια ατέρμονη και καταστροφική ανοδική σπείρα του κόστους υγειονομικής περίθαλψης.

Επιπλέον, το ανορθολογικό και δαιδαλώδες πλέγμα ρυθμίσεων και απαγορεύσεων που επέβαλε η κυβέρνηση στον κλάδο έχει στρεβλώσει μαζικά την κατανομή των πόρων, έχει περιορίσει την προσφορά και έχει αυξήσει περαιτέρω το κόστος της ιατρικής περίθαλψης. Το τραγικό αλλά προβλέψιμο αποτέλεσμα αυτής της παρέμβασης είναι ότι πολλά από τα μη επιδοτούμενα μέλη της κοινωνίας έχουν ουσιαστικά αποκλειστεί από την αγορά υγειονομικής περίθαλψης λόγω των υψηλών τιμών. Η απλή και ανθρώπινη λύση αυτής της τραγωδίας είναι η ταχεία κατάργηση αυτών των αντικοινωνικών επιδοτήσεων και η αποξήλωση του καταστροφικού ρυθμιστικού πλαισίου, ώστε να επιτραπεί στην ανταγωνιστική διαδικασία αποτίμησης τιμών και κατανομής πόρων να λειτουργήσει ανεμπόδιστα.

Αλλά, βεβαίως, η εσωτερική δυναμική του κράτους πρόνοιας δεν του επιτρέπει ποτέ να περιορίσει τη δράση του και να διακινδυνεύσει τη δυσaréσκεια των ευνοημένων και ισχυρών ομάδων που το στηρίζουν, όπως, για παράδειγμα, η Αμερικανική Ιατρική Ένωση, η Αμερικανική Ένωση Συνταξιούχων, οι παγιωμένες γραφειοκρατίες των μη κερδοσκοπικών νοσοκομείων κ.ο.κ. Και έτσι αντιμετωπίζουμε την προοπτική μιας «εθνικής ασφάλισης υγειονομικής περίθαλψης», ευφημισμού για την πλήρη κοινωνικοποίηση του τομέα της υγειονομικής περίθαλψης, με τις συνακόλουθες ελλείψεις, την περαιτέρω καταστολή των ανταγωνιστικών κινήτρων και την υποβάθμιση της

ποιότητας. Αυτό, όμως, αποτελεί απλώς ένα ακόμη παράδειγμα της παράλογης λογικής του κράτους πρόνοιας: εφόσον η κυβέρνηση δεν παράγει τίποτα που να έχει αξία από την άποψη της κοινωνικής αποτίμησης, μπορεί να παρέχει ευημερία σε ορισμένους μόνο απομυζώντας τους πόρους και καταστρέφοντας τις οικονομικές διευθετήσεις που στηρίζουν την ευημερία άλλων. Στην προσπάθειά της να αποκαταστήσει την πολιτικά αντιδημοφιλή καταστροφή που προκάλεσαν οι προηγούμενες πολιτικές της, οδηγείται σε περαιτέρω μεμονωμένες πράξεις καταστροφής, ώσπου καταλήγει, με σκληρή και έσχατη ειρωνεία, στην πολιτική της συστηματικής καταστροφής της κοινωνίας και της ανθρώπινης ευημερίας, δηλαδή στον σοσιαλισμό.

(4) Τέλος, υπάρχουν οι περιβαλλοντικές πολιτικές, των οποίων το πεδίο διευρύνεται προοδευτικά και η επιβολή γίνεται ολοένα πιο δρακόντεια. Στον βαθμό που αυτές οι πολιτικές υπερβαίνουν την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων και της ιδιοκτησίας —και σήμερα βρίσκονται πολύ, πάρα πολύ πέρα από αυτό το σημείο— γίνονται αντικοινωνικές και καταστρεπτικές για το κεφάλαιο και το βιοτικό επίπεδο. Στην πραγματικότητα, σε πολλές, αν όχι στις περισσότερες, περιπτώσεις, επιδιώκεται η εξάλειψη της οικονομικής παραγωγικότητας καθαυτής, η οποία αποτελεί την προνοιακή επιδότηση σε είδος προς την εύπορη και καλά οργανωμένη μειονότητα των περιβαλλοντιστών της ανώτερης μεσαίας τάξης.

Αυτό ισχύει, για παράδειγμα, για τις περιβαλλοντικές ρυθμίσεις που απαγορεύουν αναπτυξιακές δραστηριότητες στο συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος της γης της Αλάσκας και κατά μήκος μεγάλου μέρους της ακτογραμμής της Καλιφόρνιας, καθώς και για τις πρόσφατες εκκλήσεις να κατασταλεί η ανάπτυξη του τροπικού δάσους του Αμαζονίου και να διατηρηθεί διά του καταναγκασμού ολόκληρη η ήπειρος της Ανταρκτικής για πάντα σε άγρια κατάσταση. Είναι αυτονόητο ότι οι καθολικές και συγκεντρωτικές ρυθμίσεις των χρήσεων γης, τις οποίες ζητούν ορισμένοι φανατικοί περιβαλλοντιστές, ισοδυναμούν με την κατάργηση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας των εθνικών πόρων και των επαγγελματικών κτισμάτων. Η σύνδεση μεταξύ περιβαλλοντισμού και σοσιαλισμού είναι ακόμη ισχυρότερη όταν αντιληφθούμε ότι εκείνο που ο σοσιαλισμός επιφέρει ακούσια —την εξάλειψη της ανθρωπότητας ως τελεολογικής δύναμης που διαμορφώνει τη φύση σύμφωνα με τους σκοπούς της— αποτελεί ακριβώς τον στόχο του ριζοσπαστικού περιβαλλοντιστικού προγράμματος.

Συμπέρασμα

Η σημασία του άρθρου του Mises του 1920 εκτείνεται πολύ πέρα από την καταλυτική απόδειξή του ότι η σοσιαλιστική οικονομία και κοινωνία είναι αδύνατες. Παρέχει τη θεμελίωση του συστήματος τιμών, των απολύτως ελεύθερων αγορών, της ασφάλειας της ιδιωτικής ιδιοκτησίας έναντι κάθε προσβολής και του υγιούς χρήματος. Η θέση του θα εξακολουθήσει να είναι επίκαιρη όσο οι οικονομολόγοι και οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής επιθυμούν να κατανοήσουν γιατί ακόμη και οι μικρές κυβερνητικές οικονομικές παρεμβάσεις αποτυγχάνουν συστηματικά να επιτύχουν κοινωνικά επωφελή αποτελέσματα. «Ο Οικονομικός Υπολογισμός στη Σοσιαλιστική Κοινότητα» συγκαταλέγεται ασφαλώς στα σημαντικότερα οικονομικά άρθρα που γράφτηκαν αυτόν τον αιώνα.

Joseph T. Salerno

*Αναπληρωτής καθηγητής Οικονομικής Επιστήμης
Μεταπτυχιακή Σχολή Διοίκησης Επιχειρήσεων Lubin*

Σημειώσεις

Εισαγωγή Μεταφραστική

- 1 Ludwig von Mises, *Die Wirtschaftsrechnung im sozialistischen Gemeinwesen*, *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, τόμ. 47 (1920). Αγγλική μετάφραση του S. Adler στο Friedrich A. Hayek, επιμ., *Collectivist Economic Planning* (Λονδίνο: George Routledge & Sons, 1935), σ. 87–130. Βλ. τα εκδοτικά στοιχεία στην αγγλική έκδοση του έργου. ↩
- 2 Ludwig von Mises, «Η φύση του οικονομικού υπολογισμού», κεφ. 2 της παρούσας έκδοσης. Εδώ αναπτύσσονται τόσο η αναγκαιότητα όσο και τα όρια του χρηματικού υπολογισμού. ↩
- 3 Ludwig von Mises, «Ο Οικονομικός Υπολογισμός στη Σοσιαλιστική Κοινότητα», κεφ. 3, και «Ευθύνη και πρωτοβουλία στις κοινοτικές επιχειρήσεις», κεφ. 4 της παρούσας έκδοσης. ↩
- 4 Oskar Lange, «On the Economic Theory of Socialism», *Review of Economic Studies* (1936–1937). Για την παρουσίαση του υποδείγματος και το παράθεμα σχετικά με το άγαλμα του Mises, βλ. Jacek Kochanowicz, «Εισαγωγή στην έκδοση του 1990», στην παρούσα έκδοση. ↩
- 5 Friedrich A. Hayek, «The Use of Knowledge in Society», *American Economic Review*, τόμ. 35, αρ. 4 (Σεπτέμβριος 1945), σ. 519–530. Για τη διακριτή ερμηνευτική θέση του Salerno, βλ. Joseph T. Salerno, «Υστερόγραφο: Γιατί μια σοσιαλιστική οικονομία είναι “αδύνατη”», ιδίως την ενότητα «Ο Mises έναντι των οπαδών του Hayek», στην παρούσα έκδοση. ↩
- 6 Robert Heilbroner, «Socialism», *The Concise Encyclopedia of Economics*. Η ίδια σελίδα περιλαμβάνει απόσπασμα από το «The World After Communism», *Dissent* (φθινόπωρο 1990), σ. 429–430. ↩

Εισαγωγή στην έκδοση του 1990

- 1 Oskar Lange, “On the Economic Theory of Socialism,” *Review of Economic Studies* (1936–37). ↩
- 2 Enrico Barone, “Il ministro della produzione nello stato collettivista,” *Giornale degli Economisti e Rivista di Statistica*, τόμ. 37 (1908). ↩
- 3 Friedrich A. Hayek, “Socialist Calculation: the Competitive ‘Solution’,” *Economica*, νέα σειρά, τόμ. vii, αρ. 26 (1940). ↩

Εισαγωγή του Ludwig von Mises (1920)

- 1 Karl Kautsky, *The Social Revolution and On the Morrow of the Social Revolution* (Λονδίνο: Twentieth Century Press, 1907), Μέρος II, σ. 1. ↩

2. Η φύση του οικονομικού υπολογισμού

- 1 [Με τον όρο «κατώτερη τάξη», ο Mises αναφέρεται στα αγαθά που παράγονται για τελική κατανάλωση και, με τον όρο «ανώτερη τάξη», σε εκείνα που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή.] ↩

- 2 Χρησιμοποιώντας, βεβαίως, τον όρο μόνο με την έννοια που του αποδίδει το αξιολογούν υποκείμενο και όχι με αντικειμενική και καθολικά εφαρμόσιμη έννοια. ↩
- 3 Franz Čuhel, *Zur Lehre von den Bedürfnissen* (Ινσμπρουκ: Wagner'sche Universitäts-Buchhandlung, 1907), σ. 198 κ.ε. ↩
- 4 Πρβλ. Friedrich von Wieser, *Über den Ursprung und die Hauptgesetze des wirtschaftlichen Wertes* (Βιέννη: A. Hölder, 1884), σ. 185 κ.ε. ↩
- 5 Πρβλ. Mises, *Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel* (Μόναχο και Λειψία: Duncker & Humblot, 1912), σ. 16, με τις παραπομπές που δίνονται εκεί. [Βλ. την αγγλική μετάφραση του H.E. Batson, *The Theory of Money and Credit* (Ινδιανάπολη: Liberty Classics, 1980), σ. 52.] ↩
- 6 Friedrich von Gottl-Ottlilienfeld, *Wirtschaft und Technik (Grundriss der Sozialökonomik*, Ενότητα II· Τυβίγγη: J.C.B. Mohr, 1914), σ. 216. ↩
- 7 Το γεγονός αυτό αναγνωρίζεται επίσης από τον Otto Neurath (*Durch die Kriegswirtschaft zur Naturalwirtschaft* [Μόναχο: G.D.W. Callwey, 1919], σ. 216 κ.ε.). Υποστηρίζει την άποψη ότι κάθε πλήρως διοικητικά διευθυνόμενη οικονομία είναι, σε τελική ανάλυση, μια οικονομία σε είδος. «Η κοινωνικοποίηση», λέει, «είναι επομένως η επιδίωξη μιας οικονομίας σε είδος». Ο Neurath απλώς παραβλέπει τις ανυπέρβλητες δυσκολίες που θα ανέκυπταν αναγκαστικά ως προς τον οικονομικό υπολογισμό στη σοσιαλιστική κοινότητα. ↩

3. Ο Οικονομικός Υπολογισμός στη Σοσιαλιστική Κοινότητα

- 1 Friedrich Engels, *Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft*, 7η έκδ., σ. 335 κ.ε. [Μεταφράστηκε από τον Emile Burns με τον τίτλο *Herr Eugen Dühring's Revolution in Science —Anti-Dühring* (Λονδίνο: Lawrence & Wishart, 1943).] ↩
- 2 Karl Marx, *Capital*, μετάφραση Eden και Cedar Paul (Λονδίνο: Allen & Unwin, 1928), σ. 9. ↩
- 3 Karl Marx, *Capital*, μετάφραση Eden και Cedar Paul (Λονδίνο: Allen & Unwin, 1928), σ. 12. ↩
- 4 Karl Marx, *Capital*, μετάφραση Eden και Cedar Paul (Λονδίνο: Allen & Unwin, 1928), σ. 13 κ.ε. ↩
- 5 Πρβλ. Eugen von Böhm-Bawerk, *Capital and Interest*, μετάφραση William Smart (Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Macmillan, 1890), σ. 384. [Βλ. την αγγλική μετάφραση των George Huncke και Hans F. Sennholz (South Holland, Ιλινόι: Libertarian Press, 1959), σ. 299, όπου η φράση αποδίδεται ως «ένα τέχνασμα ταχυδακτυλουργίας στο πεδίο της θεωρίας, εκπληκτικό ως προς την αφέλειά του».] ↩

4. Ευθύνη και πρωτοβουλία στις κοινοτικές επιχειρήσεις

- 1 Πρβλ. *Vorläufiger Bericht der Sozialisierungskommission über die Frage der Sozialisierung des Kohlenbergbaues*, που ολοκληρώθηκε στις 15 Φεβρουαρίου 1919 (Βερολίνο, 1919), σ. 13. ↩
- 2 Πρβλ. Karl Kautsky, πρόλογος στο έργο του «Atlanticus» [Gustav Jaeckh], *Produktion und Konsum im Sozialstaat* (Στουτγάρδη: J.H.W. Dietz, 1898), σ. 14. ↩
- 3 Πρβλ. Otto Bauer, *Der Weg zum Sozialismus* (Βιέννη: Ignaz Brand, 1919), σ. 25. ↩

5. Οι πιο πρόσφατες σοσιαλιστικές θεωρίες και το πρόβλημα του οικονομικού υπολογισμού

- 1 [Ο αναγνώστης ας θυμάται ότι ο Mises γράφει το 1920.] ↩
- 2 Πρβλ. Otto Bauer, *Der Weg zum Sozialismus* (Βιέννη: Ignaz Brand, 1919), σ. 26 κ.ε. ↩
- 3 Πρβλ. Otto Bauer, *Der Weg zum Sozialismus* (Βιέννη: Ignaz Brand, 1919), σ. 25. ↩
- 4 Πρβλ. Mises, *Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel* (Μόναχο και Λειψία: Duncker & Humblot, 1912), σ. 474 κ.ε. [Βλ. την αγγλική μετάφραση του H.E. Batson, *The Theory of Money and Credit* (Ινδιανάπολη: Liberty Classics, 1980). Πρβλ. σ. 411 της αγγλικής έκδοσης του 1980.] ↩
- 5 Πρβλ. Otto Bauer, *Der Weg zum Sozialismus* (Βιέννη: Ignaz Brand, 1919), σ. 24 κ.ε. ↩
- 6 [Ο Mises χρησιμοποιεί εδώ τον όρο «φιλελεύθερος» με την ευρωπαϊκή σημασία που είχε τον δέκατο ένατο αιώνα, δηλαδή «κλασικός φιλελεύθερος» ή «ελευθεριστής». Για τον φιλελευθερισμό, βλ. το έργο του Mises *Liberalism: In the Classical Tradition*, μετάφραση Ralph Raico (Irvington-on-Hudson, Νέα Υόρκη: Foundation for Economic Education, 1985).] ↩
- 7 Πρβλ. V.I. Lenin, *Die nächsten Aufgaben der Sowjetmacht* (Βερολίνο: Wilmersdorf, 1919), σ. 12 κ.ε., 22 κ.ε. Αγγλική μετάφραση, *The Soviets at Work* — η παρούσα έκδοση. ↩
- 8 Πρβλ. V.I. Lenin, *Die nächsten Aufgaben der Sowjetmacht* (Βερολίνο: Wilmersdorf, 1919), σ. 15. Αγγλική μετάφραση, *The Soviets at Work* — η παρούσα έκδοση. ↩
- 9 Πρβλ. V.I. Lenin, *Die nächsten Aufgaben der Sowjetmacht* (Βερολίνο: Wilmersdorf, 1919), σ. 21 και 26. Αγγλική μετάφραση, *The Soviets at Work* — η παρούσα έκδοση. Πρβλ. επίσης Bukharin, *Das Programm der Kommunisten* (Ζυρίχη: χωρίς αναφορά εκδότη, 1918), σ. 27 κ.ε. ↩
- 10 Πρβλ. V.I. Lenin, *Die nächsten Aufgaben der Sowjetmacht* (Βερολίνο: Wilmersdorf, 1919), σ. 24 κ.ε. Αγγλική μετάφραση, *The Soviets at Work* — η παρούσα έκδοση. ↩
- 11 Πρβλ. V.I. Lenin, *Die nächsten Aufgaben der Sowjetmacht* (Βερολίνο: Wilmersdorf, 1919), σ. 32. Αγγλική μετάφραση, *The Soviets at Work* — η παρούσα έκδοση. ↩
- 12 Πρβλ. V.I. Lenin, *Die nächsten Aufgaben der Sowjetmacht* (Βερολίνο: Wilmersdorf, 1919), σ. 33. Αγγλική μετάφραση, *The Soviets at Work* — η παρούσα έκδοση. ↩
- 13 Πρβλ. V.I. Lenin, *Die nächsten Aufgaben der Sowjetmacht* (Βερολίνο: Wilmersdorf, 1919), σ. 33. Αγγλική μετάφραση, *The Soviets at Work* — η παρούσα έκδοση. ↩
- 14 Και ο Neurath αποδίδει μεγάλη σημασία στη στατιστική για την κατάρτιση του σοσιαλιστικού οικονομικού σχεδίου. Otto Neurath (*Durch die Kriegswirtschaft zur Naturalwirtschaft* [Μόναχο: G.D.W. Callwey, 1919], σ. 212 κ.ε.). ↩

Συμπέρασμα

- 1 Friedrich von Gottl-Ottlilienfeld, *Wirtschaft und Technik* (*Grundriss der Sozialökonomik*, Ενότητα II· Τυβίγγη: J.C.B. Mohr, 1914), σ. 220. ↩

-
- 2 Friedrich von Gottl-Ottlilienfeld, *Wirtschaft und Technik (Grundriss der Sozialökonomik)*, Ενότητα II· Τυβίγγη: J.C.B. Mohr, 1914), σ. 219. ↩
 - 3 Friedrich von Gottl-Ottlilienfeld, *Wirtschaft und Technik (Grundriss der Sozialökonomik)*, Ενότητα II· Τυβίγγη: J.C.B. Mohr, 1914), σ. 225. ↩
 - 4 Friedrich Muckle, *Das Kulturideal des Sozialismus* (Μόναχο και Λειψία: Duncker & Humblot, 1919), σ. 213. Από την άλλη πλευρά, ο Muckle απαιτεί τον «υψηλότερο βαθμό εξορθολογισμού της οικονομικής ζωής, προκειμένου να περιοριστούν οι ώρες εργασίας και να επιτραπεί στον άνθρωπο να αποσυρθεί σε ένα νησί όπου θα μπορεί να ακούει τη μελωδία της ύπαρξής του». ↩